Į LAISVĘ

VALSTYBINIS SUVERENUMAS

POLITINIS SAVAITGALIS

REZISTENCIJOS SIEKIS

GYVENIMO AKIMIRKOS

KARAS LIETUVA

1941 SUKILIMAS

IŠEIVIJOS TALKA

JAUNIMO LŪKESČIAI

NEGYJANTI ŽAIZDA

PIRMOSIOS SIRENOS

NAUJOJI PASAULIO TVARKA

EKONOMINIS ATKŪRIMAS

ŠVIETIMO KLAUSIMAI

DEMOKRATIJA

Į LAISVĘ FONDAS

LANDSBERGIS AMERIKOJE

1991, VASARA

Nr. 111 (148)

MIELI SKAITYTOJAI IR SKAITYTOJOS,

- Susimokėkime *Į laisvę* žurnalo prenumeratą,
- Prenumeruokime po 3 žurnalo egzempliorius, iš kurių 2 siųskime į Lietuvą,
- Savo auka paremkime Į Laisvę Fondo darbus išeivijoje ir Lietuvoje,
- Dalyvaukime Lietuviškųjų studijų savaitėje Dainavoje.

Į LAISVĘ ŽURNALAS LINKI JUMS GRAŽIOS IR KŪRYBINGOS VASAROS!

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkai: Česlovas Grincevičius ir dr.Kazys Ambrozaitis.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.

Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys 9240 Cliffside Ln., Orland Park, IL 60462, USA

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA

Prenumerata JAV ir Kanadoje — 10 JAV dolerių; Australijoje, Pietų Amerikoje ir Europoje — 15 JAV dolerių.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina „Draugo" spaustuvė: 4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo

Į LAISVĘ

NR. 111 (148)
1991 VASARA

REZISTENCINĖS MINTIES IR POLITIKOS ŽURNALAS

TURINYS

Vedamieji 2
Kaip pasukti sustojusį laisvės laikrodį?
Prezidentas Landsbergis Amerikoje
Reikšmingos sukaktys
Skaitytojų žodis 4
Adolfas Damušis, Rezistencijos siekis — valstybinis suverenumas 7
Mykolas Naujokaitis, 1941 sukilimui besiruošiant 11
Česlovas Grincevičius, Karas... Pirmosios sirenos Kaune 23
Vidmantas Valiušaitis, Demokratija kaip teisingumo ir socialinės taikos sąlyga 27
Į Laisvę Fondo filialo Lietuvoje veikla 31
Liudas Dambrauskas, Epilogas iš „Gyvenimo akimirkų" 32
Julius Keleras, Liudo Dambrausko „Gyvenimo akimirkos" 34
Jaan Kaplinski, Baltijos kraštai — negyjanti žaizda sovietų imperijos kūne 36
Audrys Antanaitis, Keli lietuviškojo švietimo klausimai 40
Zenonas Prūsas, „Naujoji pasaulio tvarka" ir Lietuva 43
Meilutė Bartusevičienė, Lietuvos jaunimo lūkesčiai ir tikrovė 48
Juozas Šaltinis, Lietuvos valstybės ekonominis atkūrimas III 54
Politinių studijų savaitgalis: **Stasys Kašauskas, Alė Rūta, Bernardas Brazdžionis, Dalia Navickaitė, Andrėja Giedraitytė, Jonas S. Žmuidzinas** 60
Juozas Kojelis, Laimėjimas besitraukiant 69

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

VEDAMIEJI

KAIP PASUKTI SUSTOJUSĮ LAISVĖS LAIKRODĮ?

Daug vilčių dėjome, kad žaibiniam karui arabų kraštuose pasibaigus, visas dėmesys bus atkreiptas į Baltijos kraštus. Tačiau visų nusivylimui pergalės varpų garsai jaudino tik tuos, kurie buvo tiesiogiai įtraukti į karo operacijas. Po trumpos euforijos paaiškėjo, kad laimėjimas buvo tik fiktyvus, taika yra dar toli. Tai buvo pirmas atmintinoj istorijoj karas, kuris davė pelno. Paaiškėjo ir tai, kad šio amžiaus pabaigoje karas gali būti vedamas toli peršokant per valstybines sienas, jų nepažeidžiant. Vis labiau aiškėja, kad šis fantastiškas laimėjimas gali būti tik preliudu naujam karui. Milijonų laisvės trokštančių kurdų likimą sprendžia kiti, bet ne patys kurdai. Arabai, šaudydami vienas kitą, pajuto, kad šis karas jų labiau neišskiria, bet gali net sujungti. Arabai šimtmečiais buvo pabėgėliai savo namuose. Jie atsibunda ir pradeda ieškoti savo šaknų. Atsikratę kolonistų, atsitvėrė valstybinėmis tvoromis, o anksčiau galėjo keliauti nuo Kairo iki Bagdado be jokio paso. Religija pasidarė arabų tautų privataus ir valstybinio gyvenimo pagrindu. Šiuo metu jaučiamas arabų tautų atbudimas: ar verta kovoti dėl tų tvorų, kai arabų tautinės šaknys suveda visus į vieną, ar ieškoti išeities religijų tolerancijoje?

JAV-bėms atsiranda dilema: ar kreipti dėmesį į laikiną Vidurio Rytų pastovumą, ar intensyviai siekti ir teikti pagalbą demokratinių principų puoselėjimui, kurie turėtų vesti į labiau pastovią taiką arabų kraštuose.

Šiek tiek panašumo turime ir Lietuvoje. Po 50 metų vergijos jaučiamas blaškymasis, nes tikros demokratijos tradicijoms sukurti nebuvo laiko. Tikroji Lietuvos demokratija buvo labai trumpa, tęsėsi nuo 1918 m. iki 1926. Šiandieninis patriotinis atgimusios Lietuvos aktyvas nėra ragavęs demokratijos, tik dabar sunkiausiose aplinkybėse stengiasi ją pajusti ir jos išmokti. Todėl ir mes išeiviai, kurie daugumoje per prievartą esame atsidūrę demokratiniuose kraštuose, turėtume suprasti Lietuvos patriotų tam tikrą nepastovumą ir blaškymąsi. Mūsų kraštas dvasiškai nuniokotas beveik neturi to tradicinio valstybės idealo. Tą idealą reikia labai skubiai ir intensyviai kurti. Jo kūrimą lygiai intesnyviai stabdo ,,juodosios beretės''. Parlamentarai desperatiškai šaukiasi svetimųjų pagalbos sukurti Lietuvai naują konstituciją ir būtiniausius įstatymus. Okupacijų meto tradicijos liks svetimos, bet yra pavojaus, kad jos dar kurį laiką gali pasilikti, kaip neištrinamas antspaudas sename dokumente. Antanas Maceina tai numatė jau 1953 metais ir ragino sudaryti planą atsikuriančios Lietuvos valstybingumo pagrindams sukurti. Kol daugiau planų atsiras, mūsų sąjūdis galėtų pasiūlyti suinteresuotiems pasinaudoti ,,Pilnutinės demokratijos'' principais, kurie galėtų būti pritaikyti atkuriant konstituciją ir kurie buvo labai apgalvoti ir surašyti tremtyje, kurie netaikomi jokiai partijai, tiktai siekia idealios naujos Lietuvos demokratinės valstybės. *KA*

PREZIDENTAS LANDSBERGIS AMERIKOJE

Retai tesurasime idealistą politiką ar valstybės vyrą, kuris moralės principus labiau vertintų negu pragmatiškos naudos ieškojimą. Nebent į politinės veiklos priekį jis būtų išstumtas ne savo paties noru, bet susiklosčiusių įvykių ir jam būtų patikėtas pačios tautos mandatas. Toks žmogus prieš 50 metų buvo prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, toks žmogus šiandien yra prof. Vytautas Landsbergis.

Nėra lengva tokiam idealistui profesoriui kalbėtis su pragmatizmu persunktais didžiųjų valstybių vyrais. Nėra lengva atsakinėti į kartais stačiokiškus reporterių klausimus ar dalyvauti vakarietiško tipo televizijos „talk show" programose. Juolab, kad ir nepakankamas svetimos kalbos mokėjimas trukdo tinkamai išsireikšti ar šmaikščiai sudominti mases žiūrovų. Tad nenuostabu, kad Amerikos televizijos plačiosiose žiūrovų masėse prez. Landsbergio vizitas gal ir nepadarė didesnio atgarsio. Tačiau labiau galvojantiems ir labiau įvertinantiems tiesos ir moralės principus šis kuklus, kiek susikuprinęs televizoriaus ekrane profesorius, atstovaująs į laisvę besiveržiančią tautą ir drąsiai konfrontuojąs išskaičiavimuose ir politinėse machinacijose paskendusius valstybių vyrus ar jų idėjas, padarė didelį įspūdį. Nes jis nebijojo pasakyti tiesos, kad Lietuva yra tikrasis demokratijos modelis Sovietų Sąjungos reformų vyksme, tik Vakarų demokratijos kažkodėl to nenorinčios suprasti: jos vis dar žvelgia tolyn į Rytus per mūsų galvas, lyg vengtų pažvelgti tiesiai į akis.

Dalis prezidento Landsbergio viešnagės buvo skirta susitikti ir su Amerikos lietuviais. Turėtų ilgėliau jam teko būvoti Čikagoje ir Los Angeles. Apskritai susitikimai buvo pilni nuoširdaus abipusio jausmo. Tačiau, bent Čikagoje, susitikimų programa buvo nežmoniškai perkrauta ir kai kurių grupių bei veiksnių išnaudojama savo interesams, kad tik būtų galima su prezidentu nusifotografuoti, oficialiai priėmime ji pasveikinti, gauti jo interviu. Lietuviškieji politikai, išeivijos veiksnių ar kai kurių organizacijų žmonės vis dar nepamiršta savanaudiškų ambicijų. Neveltui tad ir prez. Landsbergis savo pagrindinėje kalboje Maria High auditorijoje pasakė: „...Reikia vienyti jėgas. Reikia, kad nebūtų tokių situacijų, kaip seniau kai kada šitos valstybės valdžia pasakydavo, kad ji neturi aiškaus vaizdo, ko lietuviai nori, todėl, kad vienos organizacijos kalba vienaip, kitos kalba kitaip. To tikrai negali būti..."

j. b.

REIKŠMINGOS SUKAKTYS

Liūdną 50-ties metų sukaktį nuo pirmųjų masinių tautos deportacijų į Gulago kalėjimus (1941 birželio 14-15) prašviesina už savaitės prasidėjęs ryžtingas tautos sukilimas ir Laikinosios vyriausybės darbai Lietuvos suverenumui atstatyti. 1941 sukilimas nepaskendo istorijos tėkmėje, jo dvasia išliko gyva ir daugelį metų okupanto pavergtoje, ir šiuo metu drąsiai į laisvę bežengiančioje tautoje, ir po pasaulį išblaškytoje tautos dalyje. Tai buvo tautos proveržis į laisvę, nuplovęs aną gėdingą neryžtingumą, sutrukdžiusį pasipriešinti dar 1940 metais, kai sovietų tankai užgniaužė nepriklausomos Lietuvos valstybę.

Profesorius Stasys Šalkauskis dar 1928 metais rašė: „Heroiška kova už išorinę tautos nepriklausomybę ir vidaus laisvę yra būtina tautos gyvavimo sąlyga". 1941 metų sukilimas buvo heroiškas, subrandinęs tolimesnį tautos pasipriešinimą tiek partizanų heroinėse kovose, tiek ir tyliosios rezistencijos metais ir atvedęs tautą iki 1990 metų Kovo Vienuoliktosios.

Šiemet prisimename ir kitas sukaktis — ypač reikšmingas mūsų Lietuvių Fronto bičiulių sąjūdžiui:

— Prieš 50 metų, 1941 rugsėjo pabaigoje pogrindyje buvo pradėtas organizuoti rezistencinis Lietuvių Fronto sąjūdis su politiniais ir kariniais sektoriais. Prieš 40 metų jau tremtyje gyvenančių LF narių iniciatyva 1951 metais buvo suorganizuotas Lietuvių Fronto bičiulių sąjūdis su plačiais rezistenciniais užsimojimais. Prieš 30 metų — 1961 savo veiklą pradėjo Į Laisvę Fondas Lietuviškai Kultūrai Ugdyti. Šio fondo tikslas buvo ir tebėra leisti ir remti Lietuvai labiausiai reikalingus veikalus. Savo 30 metų išvakarėse Į Laisvę Fondas, jaunų entuziastų padedamas, atidarė savo filialą Lietuvoje.

*Šių metų **Į laisvę** numeriuose bus stengiamasi tas sukaktis plačiau paminėti, žinoma, neužmirštant ir dabartinių problemų.*

j. b.

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Gvildenkime ir toliau vidinės rezistencijos temą

Š.m. sausio paskutinėmis dienomis paštu gavau *Į laisvę* 1990 m. rudeninį numerį, kurį su įdomumu perskaičiau. Dabar mums svarbu, kad nė viena siela, galinti kuo nors prisidėti prie Lietuvos laisvės žygio, nebūtų atstumta, apspjaudyta, „nurašyta į nuostolius". Šiuo atžvilgiu *Į laisvę* rudens numeris nuteikia gerai, patraukia mąsliu, atsakingu, tolerantišku žodžiu. Atskirai norėčiau pažymėti M. Martinaičio straipsnyje pateiktą lietuvių literatūros rezistencinių motyvų gilią analizę, kuri, man regis, plėtoja kiekvieno doro lietuvio, ypač augusio okupacijos sąlygomis, savižiną. Šią aktualią vidinės rezistencijos temą reikėtų toliau gvil-

KOVO VIENUOLIKTOSIOS METINĖS VILNIUJE

...Noriu pasveikinti su ateinančiomis šv. Velykomis ir palinkėti to tikrojo džiaugsmo, kuris vainikuoja Didžiojo penktadienio skausmą!

...Na, o mums Didysis penktadienis jau buvo. Mes jau atšventėme ir džiaugsmingąjį sekmadienį — šio mėnesio dešimtą dieną. Ji buvo skirta vaikams, mūsų ateičiai. Pavasario saulė šypsojosi pilna burna virš Nepriklausomybės aikštės. Spalvingais vėjo malūnėliais buvo apsmaigstyta visa aikštė. Visų vaikų rankose, ant vaikų karūnėlių su įrašais KOVO VIENUOLIKTOJI — visur visur aplinkui dūzgė vėjo sukami sparneliai. Aikštės pakraštyje stovėjo didžiulis storo popieriaus rulonas. Ridenamas jis klojo popierių, prie kurio it darbščios pavasario bitelės sušilę suplukę darbavosi vaikai. Spalvota kreida ir pieštukais jie piešė saulę, mamą, sesutę, broliuką, parlamentarus, Gedimino bokštą, namus ir rašė, rašė, ką tik jų galvelės sudūmojo. Tarp daugybės įrašų buvo ir toks: *Landsbergi, nesirūpink, Lietuva bus laisva!* Pasirodžius Landsbergiui, jie nešė jam asmeniškus savo laiškus, o šitą didįjį, 80-ties metrų ilgio, suvyniojo į ritinį jų tėveliai. Tą istorinį ritinį jie nunešė į parlamentą, apsibarikadavusį gelžbetoniniais blokais, vielų užtvaromis, prieštankiniais grioviais. O saulė švietė visą dieną, o vaikai linksminosi, vaišinosi obuoliais, meduoliais, paskui dainavo visi kartu ir vėl vaišinosi. Tikriausiai jie niekuomet neužmirš šitos pirmųjų Nepriklausomybės metinių šventės... (Iš laiško, rašyto 1991 kovo 12).

Jadzė S.,
Vilnius

denti žurnalo puslapiuose ir atskleisti dramatiškas bei tragiškas peripetijas kūrėjo ir suvokėjo, besikankinusių įvairiuose totalitarinės sistemos užkaboriuose. Paviršutinišku optimizmu nudažytas vandenėlis negali nuplauti sielos ir stimuliuoti konstruktyvios dinamikos.

Česlovas Kalenda,
Vilnius

Atsiliepiant į V. Skuodžio ir Z. Prūso straipsniuus

Žurnalo *Į Laisvę* Nr. 109 (146), 1990, radau du labai įdomius straipsnius. Viename docentas V. Skuodis rašo apie Lietuvos pogrindį ir Molotovo-Ribentropo slaptus protokolus, kitas straipsnis Z. Prūso — apie Lietuvos kaimynus gudus.

Iš V. Skuodžio straipsnio sužinojau, kad Lietuvos kraštotyrininkai 1972 metais Bostone išleistoje Lietuvių enciklopedijoje „atrado" straipsnį apie Molotovo-Ribentropo slaptuosius protokolus, ir tą tekstą išplatino. Tai, be abejo, tapo žinoma KGB, ir prasidėjo sekimas. 1973 kovo 27 d. Vilniuje, Kaune ir Rygoje vienu metu buvo atlikta daug kratų Lietuvos ir Latvijos kraštotyrininkų butuose. Buvo ištardyta apie 100 žmonių. ...Tarp tardomųjų

buvo Kauno medicinos instituto VI kurso studentas Šarūnas Žukauskas.

Aš sakyčiau, kad kraštotyrininkų ,,antitarybinės veiklos'' išaiškinimas ir prasidėjo Kauno medicinos institute, kur pulkininkas Zaksas turėjo stiprų ,,savųjų'' tinklą, tiesiogiai agentams vadovavo, ir pats kartu tame slaptame darbe dalyvavo. Jis kiaurai pažinojo kiekvieną studentą. Išaiškinus Šarūną Žukauską Kauno medicinos institute, palaipsniui buvo susekti visi.

Mano įsitikinimu, kraštotyrininkus susekė, kratoms vadovavo, ir medžiagą saugumui pristatė prof. I. Zaksas. 1974-1975 mokslo metais jis mokėsi Maskvos KGB akademijoje. Po to, mano apskaičiavimu, jam buvo suteiktas slaptas generolo laipsnis. Vadinasi, 1972-1973 metais, kraštotyrininkų bylos metu, jis buvo slaptas pulkininkas — pakankamai aukštas laipsnis, vadovauti respublikos KGB kontržvalgybos skyriui.

Kartą, susiruošęs komandiruotėn į Šiaulius, kuriuos jis ypatingai globojo, Zaksas man pasakė, kad kelionės tikslas — Šiaulių kraštotyrininkai, kurie teikia jam daug rūpesčio. Aš niekaip negalėjau suprasti, kuo Šiaulių muziejaus darbuotojai bei kraštotyrininkai pavojingi komunistų valdžiai. Tai buvo paslaptis, ir Zaksas, kaip paprastai slidžiais klausimais, man neatsakė. Jis žinojo, kad aš Lietuvos patriotė ir netylėsiu. Grįžęs iš Šiaulių, Zaksas mano akivaizdoje kalbėjosi su draugu apie rūpesčius su kraštotyrininkais, ypatingai su kauniečiais. Kalbos tonas buvo optimistinis, matomai visi siūlai jau buvo jo rankose.

Tuo būdu Jūsų žurnalas padėjo užpildyti spragą kraštotyrininkų byloje. Beveik po dvidešimties metų aliejus išplaukė į paviršių!.

Norėčiau pridėti dar keletą žodžių dėl ,,Mūsų kaimynų — gudų''. Kadangi Lietuvoje jie vadinami baltarusiais, tai prašau leisti ir man juos vadinti baltarusiais. Be to, B. Sereiskio lietuviškai-rusiškame žodyne, išleistame Kaune 1933 m., ,,gudas'' verčiamas ,,beloruss'', o Gudai — ,,Belorussija''. Žodynas atžymi, kad gudo vardu valstiečiai kartais vadino nelietuvius ar kitos šnektos lietuvius.

Pokario metais, kai gavau gydytojos diplomą ir auginau dvi mažas mergaites — dvynukes, samdydavau merginą, kad galėčiau eiti į darbą. Tai dažniausiai būdavo iš kaimyninės Baltarusijos kolūkių pabėgusios jaunuolės, kurios Vilniuje ieškojo išsigelbėjimo.

Viena simpatinga ir padori jaunuolė, vardu Valė, man papasakojo įdomią istoriją. Jos kaimo gyventojai skaitė save lenkais (galėjo būti ir sulenkėję lietuviai, tačiau šito dabar niekas nežino). Išduodant pasą Valei, kaip ir jos seseriai Jadvygai bei kitiems, tautybė buvo rašoma baltarusių. Žmonės priešinosi, reikalavo teisybės, tačiau milicija griežtai perspėjo ir pagrasino: gyvenate Baltarusijoje, todėl privalote užsirašyti baltarusiais, jei nenorite turėti nemalonumų.

Tokia buvo valstybinė rusinimo politika.

Gyd. A. Zaksienė,
Izraelis

REZISTENCIJOS SIEKIS — VALSTYBINIS SUVERENUMAS

ADOLFAS DAMUŠIS

Nepriklausomos Lietuvos savarankiškas tvarkymasis, trukęs vos 22 metus (1918-40), tautoje išugdė laisvės meilę, ypatingai jos jaunojoje kartoje. Toji meilė buvo patirta tiesioginiu asmeniniu pergyvenimu ir užgrūdinta sąmoningu pasipriešinimu prievartai.

Antrojo pasaulinio karo metais pasireiškęs sovietų ir nacių brutalus smurtas buvo nukreiptas ne tik prieš asmeninį pavergtųjų nusiteikimą, bet ypač prieš tautos troškimą gyventi savo laisvoje valstybėje. Okupantų nuostabai, jų imperialistiniai siekiai susidūrė su pavergtųjų valstybių rezistentais, jau gerai pasiruošusiais priešintis okupantų prievartai. Rezistentai turėjo drąsos, nebijodami teroro, pareikšti savo atstovaujamos tautos valią: ,,Siekiame pilnutinės valstybinės Lietuvos nepriklausomybės''.

Toks troškimas išreiškė visos tautos valią. Drąsūs pasipriešinimo veiksmai prieš okupantus lyg raudonu siūlu lydėjo lietuviškąją rezistenciją per visas tris okupacijas. Nebūtų įmanoma čia suminėti tų visų rezistencinių veiksmų, tad pasitenkinsime tik pačių svarbiausių rezistencijos momentų ir faktų trumpu atžymėjimu.

1941 metų birželio 22-29 dienos sukilimas prieš Sovietų Sąjungos okupacines jėgas yra vienas iš ryškiausių rezistencijos veiksmų. Šiame ginkluotame sukilime dalyvavo virš 100,000 asmenų. Buvo praėję tik kelios dienos po pirmojo masinio šeimų išvežimo į Gulago vergų stovyklas. Sukilimo metų žuvo apie 4,000 aktyvių kovotojų. Vien Kaune buvo 200 žuvusiųjų. Tai buvo didysis ir pradinis rezistencijos veiksmas.

1941 birželio 23

„... Pirmadienio rytą gautas pranešimas LAF štabe, kad radiofonas sutvarkytas Lietuvos nepriklausomybės skelbimui. Kauno LAF štabo narys su būriu sukilėlių jau buvo įsitvirtinę radijo stotyje...

9 val. 28 min. Lietuvių Aktyvistų Fronto Vyriausiojo štabo vardu LAF įgaliotinis Leonas Prapuolenis paskelbė Nepriklausomos Lietuvos atstatymą ir Laikinosios Lietuvos Vyriausybės sudėtį. Sugiedotas Lietuvos himnas. Sukilimas užvirė visame krašte''. (A. Damušis, Į laisvę, Nr. 25-62.)

Dr. Juozas Girnius *Aiduose* (1966, Nr. 6, psl. 241) apie šį sukilimą rašo: ,,Nuo tautos atitrūkusio režimo pasyvi kapituliacija, prarandant nepriklausomybę be kovos, liko tautoje žaizda. 1941 birželio sukilimas atstatė tautos pasitikėjimą savimi. Tai leido jai nebesugniužti nacių okupacijoje (kolaborantų beveik neturėjome). Tai padėjo pagrindą tautinei atsparai ir naujos sovietinės okupacijos nelemtyje... Savaime aišku, kad mirti niekada ‚neapsimoka'. Bet kas nesibaimino nė mirties, tas tikėjo savo aukos prasme. Tačiau iš tiesų mirusieji patiki savo prasmę tiems, kurie lieka po jų gyventi''.

Antrasis nemažiau ryškus rezistencijos veiksmas buvo Lietuvos Laikinosios vyriausybės nesvyruojantis tvirtumas siekti Lietuvos suverenumo. Laikinoji vyriausybė, nepakluso Vokietijos užsienio reikalų ministerijos atstovo dr. Kleisto pakartotiniams raginimams pakeisti Lietuvos Laikinosios vyriausybės ministerių titulą ir pasidaryti civilinės vokiečių valdžios tarėjais. Gestapo atstovas plk. Greffe grasino ištremti į koncentracijos stovyklą visą ministerių tarybą, jei nebus sutikta pasikeisti iš Lietuvos ministerių į vokiečių tarėjus. Generolas von Rocques, Ostlando užfrontės vyriausias vadas, apsaugojo ministerių tarybą nuo tokio ištrėmimo, bet įsakė nekelti suverenumo klausimo. Laikinoji vyriausybė neatsisakė savo pagrindinio siekimo.

1941 rugpjūčio 5 dieną, t.y. po 46 dienų nuo vyriausybės paskelbimo, generalinis vokiečių civilinės valdžios Lietuvoje komisaras dr. Adrian von Renteln susikvietė visus Laikinosios vyriausybės ministerius ir savo kelių palydovų akivaizdoje iškilmingai pranešė: ,,Jus visus skiriu civilinės vokiečių valdžios tarėjais''. Prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, einąs ministerio pirmininko pareigas, ten pat ir tuo-

jaus atsakė: ,,Ne, ačiū, mes esame sukilėlių įgalioti būti Nepriklausomos Lietuvos ministeriais''. Tada von Renteln pranešė perimąs valdžią ir pirmuoju tarėju skiriąs gen. P. Kubiliūną. Laikinosios vyriausybės veikla civilinės valdžios komisaro buvo sustabdyta. Laikinoji vyriausybė ir LAF išreiškė protestą. Dauguma jos narių perėjo į aktyvų antinacinį pogrindį.

1943 metų vasario mėn. antinacinis lietuvių pogrindis suboikotavo Gestapo ir civilinės vokiečių valdžios bandymą suorganizuoti lietuvių SS legijoną. Tai buvo trečias labai svarbus rezistencinis veiksmas. Vokiečiai reagavo: už pabaudą visos aukštosios Lietuvos mokslo įstaigos — universitetai, institutai, akademijos — buvo uždarytos, apie 80 ,,įkaitų'' buvo išvežti į Stutthofo koncentracijos stovyklą. Profesūra studentams skaitė paskaitas pogrindyje.

Karinė Vliko grupė kartu su keliais Vietinės rinktinės štabo nariais ryžosi labai sunkiam uždaviniui: organizuoti komendantūrų tinklą, kurio tikslas būtų, artėjant antrosios sovietinės okupacijos pavojui, pasiruošti pašaukti karo tarnybon apie 100,000 vyrų. Vlikas tuo metu pasiuntė emisarą į Švediją užpirkti gaminimo įmonėse ginklų lietuvių pogrindžio kariams. Deja, emisaras buvo Estijoje Gestapo suimtas, jam besiruošiant keltis Baltijos jūra į Suomiją. Tardant išryškėjo Vliko nariai. Aštuoni jų buvo suimti, apkaltinti ,,valstybės išdavimu'' (Hoch Verrat) ir įkalinti Vokietijos kalėjimuose.

Tuo pat metu Vietinės Rinktinės štabas ir rinktinės kariai atsisakė prisiekti Hitleriui. Jie sutiko prisiekti Lietuvai ir ginti jos teritoriją. Apie pora šimtų karių buvo sušaudyti. Dauguma kariūnų ir karių su ginklais pasitraukė į miškus, į pogrindį. Štabas buvo išvežtas į Vokietijos koncentracijos stovyklas. Daugeliui inteligentų, kariškių bei politikų vokiečiai grasino fiziniu sunaikinimu Lenkijos ir Čekoslovakijos pavyzdžiu.

Kai 1943 metų pabaigoje buvo matoma, kad Vokietija karą pralaimės, plk. K. Škirpa kreipėsi į Vokietijos vyriausybę, ragindamas ją pripažinti Lietuvos suverenitetą. Už tokį ,,įžulumą'' plk. Škirpa buvo taip pat išsiųstas į diplomatų koncentracijos stovyklą.

Tuo tarpu frontas judėjo gana sparčiai į Vakarus ir 1945 metų pradžioje jis atsidūrė Vokietijos teritorijoje. Vokietija buvo priversta keisti savo politiką Rytų Europoje. Rusų generolui Vlasovui vokiečiai pasiūlė organizuoti kelių milijonų rusų armiją iš tuo metu Vokietijoje buvusių karo belaisvių bei prievarta prigabentų rusų darbininkų. Ši armija turėjo kovoti prieš Sovietų Sąjungą. Vokiečiai taip pat ruošėsi atkurti Lietuvą, Latviją bei Estiją ir net Lenkiją.

Jungtinių Amerikos Valstybių archyve (National Archives) Washington, D.C., tais klausimais radau įdomų dokumentą, kurio Nr. I-2835, datuotame 1944 lapkričio 15, aprašoma Baltijos valstybių (Lietu-

vos, Latvijos, Estijos), Vokietijos ir Sovietų Sąjungos klausimai bei atkursimos Rusijos ir Lenkijos reikalai. Dokumento tema — Vokietijos politikos kitimas Rytų Europoje: lietuvių žvilgis. Šiame OSS dokumente pateikta informacija iš Berlyno atkeliavo į Švediją, o iš ten į JAV. Pranešimas prasideda tokiu sakiniu:

,,The following report comes from Lithuanian circles in Berlin''. Pirmoje dokumento dalyje kaip tik ir aprašomi faktai, kurie šioje informacijoje jau paminėti. Prie to tiktai galima pridėti vieną įdomią ,,smulkmeną''. Gen. Vlasovas, prieš apsiimdamas organizuoti rusų kariuomenę, reikalavo, kad būsimosios Rusijos ribos būtų tokios pat, kaip jos buvo 1914 metų liepos 1 dieną. Bet koks įdomus pasikeitimas: vokiečiai pasipriešino Vlasovo norams, jie gynė Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Lenkijos valstybių savarankiškumo atkūrimą.

Atrodo, kad tie radikalūs skirtumai tarp vokiečių ir rusų vis dėlto buvo išlyginti. Rusijos vyriausybė su Vlasovu priekyje buvo pilnai sukomplektuota, ir buvo pradėtos pastangos sudaryti Lietuvos, Latvijos ir Estijos egzilines vyriausybes. Vokiečiams pavyko prikalbinti porą estų šiam neaiškiam uždaviniui. Iš Lietuvos bei Latvijos tokių kandidatų neatsirado: ,,šaukštai buvo po pietų'' — Vokietijos padėtis buvo visiškai desperatiška. Taip ir šis rezistencinis veiksmas praslinko pro kolaboravimo gundymų pavojų.

Antroje šio minėto dokumento dalyje randame aiškią ir taiklią Vliko įžvalgą iš 1944 liepos 5 dienos. Ji čia pateikiama anglų kalba, kaip parašyta dokumento originale:

,,The Soviet Union and Germany fight their battles only to satisfy their own purposes. Both of these belligerents operated, and still operate, against the desires of the Lithuanian people to defend and maintain Lithuanian independence. Each of these powers, exploiting its physical superiority, seeks to draw Lithuania within its sphere of influence, but the Lithuanian people always opposed such efforts''.

Antrosios sovietinės okupacijos pokariniais metais vyko tragiškos savo aukomis, bet nuostabios kovotojų aukos dvasia partizaninės kovos. Jos tęsėsi visą dešimtmetį. Žuvo apie 30,000 kovotojų už laisvę. Pasibaigus partizaninėms kovoms, išaugo rezistencija, kuri neturėjo okupantų teroro baimės. Tai buvo drąsus pasipriešinimas naujais metodais — drąsa ir tiesos žodžiu. Jame ypatingai reiškėsi pogrindžio spauda, pasauliečiai ir gana gausi rezistuojančios Bažnyčios dvasiškijos dalis. Iškilo Lietuvos Laisvės Lyga, o vėliau ir Sąjūdis.

Tad nei kolaboravimo gundymai, nei brutalus teroras nepalaužė mūsų rezistencinių veiksmų ryžtingumo, kuris pasauliui buvo rodomas aiškiai ir taikliai. Rezistencija jau 50 metų garbingai siekė ir tebesiekia pilno, klasta nepažeisto, Lietuvos valstybinio suverenumo.

1941 SUKILIMUI BESIRUOŠIANT

MYKOLAS NAUJOKAITIS

Pirmosios rusų okupacijos laikotarpiu, 1940-1941 metais, Lietuvos pogrindžio judėjime buvo susidarę du veiklos centrai: Vilniaus ir Kauno. Vilniaus centre vadovais buvo maj. Vytautas Bulvičius (karinių dalinių) ir Mykolas Naujokaits (civilių vienetų). Kauno centro vienas iš vadovų — Leonas Prapuolenis veikė taip pat kaip ryšininkas su Vilniaus centru. Pogrindžio organizacija išsivystė iš mažų vienetų, susijungusių bendram tikslui — nusikratyti rusų jungo. Buvo galvojama, kad vokiečių — rusų karas yra neišvengiamas ir kad mums, lietuviams, reikia pasiruošti tokiam eventualumui. Tikėjom, kad karui prasidėjus, mes turime pasinaudoti suirute ir pradėti sukilimą. Iškovojus iš rusų Kauną ir Vilnių, iš ten paskelbti sukilimo pradžią, paskelbti Lietuvą atstatant nepriklausomybę ir pranešti apie suorganizuotą Laikinąją Lietuvos vyriausybę.

Galvojome, kad vokiečiai, pastatyti prieš faktą, jog Lietuva jau funkcionuoja kaip valstybė, sutiks pripažinti valstybės atkūrimą.

Buvo mėginta susirišti su Berlyne esančiais lietuvių veikėjais ir iš jų gauti žinių, kas dedasi anapus sienos ir toliau pasaulyje, ko mes galime tikėtis, paskelbę Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, kokios galimos pagalbos iš vokiečių mums verta laukti. Tik tokio susižinojimo mums tuo metu nepasisekė išvystyti ir atsakymų į šiuos klausimus neturėjome.

1941 metų sausio pradžioje iš man gerai žinomo žmogaus sužinojau, kad esu NKVD įtariamas prieštarybine veikla. Išsiaiškinus sužinojau, kad jis yra užverbuotas mane sekti. Susirišau su maj. Bulvičium. Pasidalinę žiniomis, nutarėme, kad būtų geriau man pasitraukti iš Vilniaus ir, susiradus priedangą, toliau dirbti mūsų pradėtą darbą. Čia Vytautui priminiau, kad man labai rūpi mūsų veiklos koor-

dinavimas su esančiais Vokietijoje. Ypač svarbus ir kritiškas yra sukilimo pradžios laikas, ir jį reiktų suderinti su pasiruošimais anapus sienos. Jam tada pasakiau, kad prie dabartinių sąlygų, jei tik atsirastų proga, tuojau apsispręsčiau keliauti per sieną.

Su misija į Berlyną

Išvažiavau į Kauną. Susitikau su Prapuoleniu, išpasakojau susidariusią situaciją ir paklausiau, ką Kauno centras galvotų apie mano kelionę į Vokietiją. Po kiek laiko vėl susitikus, Prapuolenis pranešė, kad mano siūlymui yra entuziastiškas pritarimas ir kad aš turiu laisvas rankas Vokietijoje tartis visais klausimais.

Nuvažiavęs pas Vytautą Putvinskį į Kelmę, jo pagalba pasiekiau pasienį. Čia reikėjo keletą dienų palaukti, kol gamtos ir oro sąlygos pasidarys palankios. Man pasiuvo baltą apsiaustą, aptvarkė kojų apavą ir pritaikė galvos uždangalą. Buvo žiema, ir gerokas sniego sluoksnis dengė žemę. Ir taip vieną naktį, apie pirmą valandą, mūsų šeimininkas pranešė, kad oras tinkamas. Išvedė prie kluono ir nurodė laukti iki pamatysim jį rūkant cigaretę. Po maždaug pusvalandžio, pamatę žėruojančią cigaretę, aš ir dar du pabėgėliai pasileidome virtine sienos link. Prasikasę per pilną sniego griovį ir perlipę per vielą, atsiradome vokiečių užimtame Klaipėdos krašte.

Vokiečių pasienio policijai tarpininkaujant, susitikome su Bronium Michelavičiu ir jam padedant išvažiavome į Berlyną. Berlyne teko susitikti su ten gyvenančiais senais pažįstamais. Skubėjau pasimatyti su min. Kaziu Škirpa, buvusiu Lietuvos pasiuntiniu Vokietijoje. Jis pakvietė užeiti į jo butą.

Ministeris labai domėjosi gyvenimu ir veikla Lietuvoje. Aš buvau kiek nustebęs, kad jo žinios buvo nepaprastai ribotos. Jis gaudavo žinių iš Lietuvos, bet skundėsi, kad tai buvo tik trupiniai.

Ministeris Škirpa sakėsi turįs keletą patarėjų, su kuriais diskutuoja buvusią Lietuvos politiką, administracinę sąrangą ir okupacijos metu rusų sunaikintą valstybinį aparatą. Diskutuoja taip pat, kokius parinkti veikėjus atstatomai Lietuvai, ruošiantis sukilimui Lietuvoje ir kokia turėtų būti mūsų laikysena vokiečių—rusų karo atveju. Aš čia pat įspėjau ministerį, kad Lietuvoje veikia pogrindis, kurio tikslas yra, atgavus nepriklausomybę, Lietuvoje atstatyti pilną demokratinę sistemą. Šiai idėjai įgyvendinti mes stengsimės įtraukti į valstybės aparatą ar Laikinąją vyriausybę galimai daugiau skirtingų pažiūrų žmonių. Ministeris suabejojo, kad tokios idealios programos vokiečių okupacijos laikotarpiu vargu ar galima tikėtis. Reikėtų pagalvoti, ar ne teisingiau būtų parinkti vokiečiams priimtinus žmones. Aš jam paaiškinau, kad mes germanofilų tikrai neparinksim, o paimsim gerus žmones ir gerus lietuvius. Tik gal ne kiekvienas kviečiamas sutiks kišti galvą

Mykolas Naujokaitis, buvęs Lietuvos pogrindžio vadovybės įgaliotinis ryšiams su LAF Berlyne, šio straipsnio autorius. Nuotrauka iš anų laikų, paimta iš Kazio Škirpos knygos „Sukilimas".

velniui į nasrus. Paminėjau taip pat, kad Lietuvoje kalbama apie galimus plataus masto išvežimus. Ministeris abejojo, ar rusai šiuo metu užsiims išvežimais: jie turėtų ruoštis karui su vokiečiais, ir jų geležinkeliai bus perkrauti. Ministeris toliau aiškino, kad jis su savo patarėjais ruošia pilną sąrašą žmonių valstybės aparatui, įskaitant ir savivaldybes. Aš užprotestavau, kad tai yra bergždžias darbas. Žmonės, kurie sėdi Berlyne, neturėtų diktuoti, kaip Lietuva turės būti tvarkoma ir kieno administruojama. Sudarius Laikinosios vyriausybės sąstatą, kitas vietas galės užpildyti pareigūnai, buvę jose prieš 1940 birželio 15.

Kitą kartą susitikę kalbėjomės apie jam prieinamą vokiečių ir pasaulio politinę informaciją. Konfidencialias žinias apie vokiečių planus karui su rusais ministeris surinkdavo iš jo jau seniai pažįstamų karininkų. Bet šios žinios irgi buvo ribotos. Daugiau kalbėjome, ką mes Lietuvoje manome daryti karo ir sukilimo atveju ir kokį įnašą jis galėtų atlikti. Ministeris buvo tikras, kad karą vokiečiai pradėsią dar šiais (1941) metais. Pradinėse kautynėse vokiečiai pereisią per Lietuvą per tris, o daugiausia per penkias dienas. Mūsų nuomone, sukilimas turėtų būti paskelbtas ir pradėtas vykdyti antrą karo dieną. Tokiu atveju sukilimas galėtų atnešti mums pozityvių rezultatų: pastatyti vokiečius prieš faktą, kad

Lietuva sukilimo pasekmėje jau yra pasiskelbusi nepriklausomybę, suorganizavusi vyriausybę bei administracinį aparatą, ir tuo faktu remiantis reikalauti iš vokiečių Lietuvos, kaip suverenios valstybės, pripažinimo.

Sukilimo planai

Su ministeriu diskutavome sukilimo ir veiklos planus:

1. Jei vokiečiai rastų, kad jiems palanku turėti laikinąją vyriausybę, sudarytą dar Vokietijoje, tada sukilimą reiktų geriau pradėti pirmąją karo dieną.

2. Jei vokiečiai to neleistų, nekooperuotų su min.Škirpa, tada pirmą karo dieną pogrindis sukilimo negalėtų skelbti, nes nebus greito ir tikro ryšio.

3. Vokiečiai tikriausiai karo pradžios datos nenorės išduoti, nes staigmena juk yra vienas iš svarbiausių karo vado veiksmų.

4. Todėl nepasitikint vokiečiais, Lietuvoje sukilimui pradėti reiktų pasirinkti antrą karo dieną, kada jau bus žinoma, kur ir kaip vystosi kovos.

5. Vilniaus ir Kauno centrai turi būtų pasiruošę naktį iš pirmos karo dienos į antrą užimti radijo stotis, telefono įstaigas, kad jau antros karo dienos rytą paskelbtų Lietuvių tautai, šauktų sukilti ir iškovoti rusų brutaliai užgniaužtą laisvę ir valstybinę nepriklausomybę.

6. Tuojau po tokio sukilimo paskelbimo eitų skelbimas Laikinosios vyriausybės.

7. Greitam administracinio tinklo sudarymui paskelbti, kad visi buvę pareigūnai iki 1940 birželio 15 grįžtų vėl į savo tarnybines pareigas. Būtinus pakeitimus galima bus padaryti vėliau.

8. Paskelbti, kad iki 1940 birželio 15 galioję įstatymai vėl veikia nuo sukilimo paskelbimo dienos.

9. Laikinąją vyriausybę reikia sudaryti plačiausiu mūsų tautos atstovavimo pagrindu.

Šiuos punktus nustatę, grįžome prie platesnio detalių išsiaiškinimo. Bekalbant apie galimybę Laikinąją vyriausybę sudaryti dar Vokietijoje, pogrindžio vardu pasiūliau — pakviečiau min. Škirpą užimti Ministerio pirmininko postą. Jis, kelias minutes patylėjęs, atsistojo, apkabinęs mane pabučiavo ir pareiškė priimąs jam patikėtą postą. Jis prašė jo nuoširdų ir su nusižeminimu reiškiamą padėkos žodį perduoti pogrindžio vadovybei.

Vėliau jis išdėstė maždaug tokį galimą veikimo planą. Jei vokiečiai bendrautų pozityviai, tai jis Vokietijoje suorganizuotų iš ten esančių lietuviškos kilmės vyrų kovos būrį, kuris, prieš pat vokiečiams peržengiant sieną, pultų labiausiai prieinamą Lietuvos punktą, pvz., Vištytį. Tada jau Lietuvos žemėje jis paskelbtų Laikinąją vyriausybę ir jos vardu kviestų lietuvius sukilti. Priminiau, kad vyriausybėje mums būtina turėti asmenų, kurie yra žinomi ir populiarūs. Pasiūliau gen. Raštikį. Ministeris pradžioje prieštaravo, bet vėliau sutiko. Taip pat pasiūliau arch. Landsbergį-Žemkalnį, gerai pasirodžiusį Vilniaus

miesto tvarkyme, ir dr. Pajauji kaip tinkamiausią asmenį pereinamajame laikotarpy Darbo ministerio pareigoms. Jie buvo jam priimtini. Iš Berlyne esančiųjų ministeris nieko nebesiūlė.

Dėl berlyniečių lietuvių buvau jau kalbėjęs ir su savo prieteliu Jonu Dženkaičiu (žuvo prie Aleksoto tilto sukilimo dienomis). Jono manymu, iš Berlyne esančių jo pakraipos žmonių nebuvo nei vieno tinkamo būti ministeriu. Tačiau po keletos dienų, bevaikštinėjant mums Berlyno Tiergartene, Jonas pasiūlė, kad į Lietuvoje sudaromą vyriausybę gal būtų galima įtraukti keletą voldemarininkų — banko direktorių Statkų ir prekybininką buv. kapitoną Matulevičių. Pasakiau, kad pargrįžęs juos pasiūlysiu, jei tik juos dar rasime.

Min. Škirpa buvo paruošęs nurodymus ir paaiškinimus, kaip įvairiais atvejais reikėtų elgtis šiuo okupacijos metu. Jis mane spyrė visą tą medžiagą skaityti ir komentuoti. Po mūsų diskusijų sukilimo reikalais, ministeris rado, kad daug jo minčių turėjo būti pakeistos ir perrašytos.

Kovo mėnesio pabaigoje buvau iškviestas pas ministerį skubiam pasimatymui. Vos man įėjus į jo butą, ministeris pagriebė mane už pečių ir patyliai tarė: ,,Mykolai, jau atėjo mums laikas skubiai ir pilnu tempu veikti. Vokiečiai padarė sprendimą šį pavasarį pulti rusus''. Po poros dienų ministeris tikėjosi daugiau žinoti. Ir tikrai, kai po poros dienų vėl užėjau pas min. Škirpą, jis pakvietė mane pasivaikščioti ir po kelių žingsnių pradėjo: ,,Mūsų lauktoji diena turi prasidėti tuojau po gegužės 15. Žinoma, jei neištiks kokia kita velniava. Žinai, garantijų niekas neduoda. Be to kažkas pradeda virti Balkanuose, ir tas gali nustumti tą mums kritišką dieną tolyn link vasaros. Tačiau turime dirbti ir pasiruošti lyg ta diena tikrai įvyks. Negalime pasikliauti, kad vokiečiai vėluos''.

Pradėjome šnekėti, kas turėtų būti parinktas perduoti šias žinias į Lietuvą, įskaitant ir visus susitarimo punktus. Jis prašė, kad aš pasilikčiau Berlyne, nes esu jam reikalingas — vienintelis, turįs teisioginių pogrindžio veiklos žinių. Tačiau jam tiesiai pasakiau, kad esu įsipareigojęs grįžti atgal, kad ten esu labiau reikalingas. Mano manymu, veikla krašte yra žymiai kritiškesnė ir reikalingesnė, negu pasilikti saugiame Berlyne ir tik karts nuo karto atlikti tėvynės vadavimui skirtus veiksmus.

Pagaliau sutarėme, kad aš už trijų dienų išvažiuoju į Tilžę, ir iš ten, padedamas Broniaus Aušrotos, keliausiu per sieną į Lietuvą. Grįžus atgal į ministerio butą, jis paprašė mane pasilikti vakarienei ir tuo tarpu paskirti kiek laiko peržiūrėti jo naujai perredaguotus nurodymus. Jo bibliotekoje sutikau man iš anksčiau pažįstamą ministerio sekretorių Antaną Valiukėną. Antanas buvo ne tik ministerio sekretorius, bet taip pat ir jo patikėtinis ryšio su Vakarų demokratijomis palaikymui. Šį darbą jis atlikdavo per Švedijos atstovybę. Ir dabar Anta-

nas jau ruošė perdavimui paskutinių naujienų rinkinį.

Su Antanu Valiukėnu mes keletą kartų ilgiau išsišnekėjome. Jis iki detalių domėjosi pogrindžio veikla, apskritai lietuvių gyvenimu ir okupacijos varžtais. Man jis pasakojo apie Berlyno lietuvių politinę veiklą, labai kritiškai vertindamas jų pažiūras į Lietuvos problemas, Lietuvos laisvinimo reikalus ir jų planus išlaisvintoje Lietuvoje. Apgailestavo, kad artimiausi min. Škirpos bendradarbiai ,,turį puodynes vietoj galvų''.

Dar už poros dienų ministeris išrūpino man reikiamus dokumentus: gavau naują pasą, mašinėle išrašytus nurodymus ir parabelį. Tą patį vakarą išvažiavau į Tilžę. Tilžės stotyje sutikau man jau anksčiau pažįstamą Bronių Aušrotą. Kitą dieną jis nuvežė mane pas ponus Karvelius, arčiau prie pasienio, kur turėjau laukti Broniaus ryšininko iš Lietuvos.

Atgal per sieną

Pas ponus Karvelius sutikau dar ltn. Juozą Vaičjurgį. Susipažinome, išsišnekėjome. Pasirodė, Juozas taip pat ruošėsi pereiti sieną tikslu pasiekti su uždaviniu Radviliškį. Tikrų uždavinių nei jis, nei aš nesipasakojome. Ponai Karveliai mus gerai maitino. Jų sodyboje kortelių mitybos taisyklės neveikė. Po maždaug savaitės atsirado ir ryšininkas. Sakėsi, kad buvo priverstas vėluoti, nes rusai sustiprino pasienio sargybas.

Išsiruošėm kelionei. Oras nebuvo pats geriausias slaptai kelionei. Sniegas tirpo, bet naktį pašaldavo. Einant ledas braškėjo. Debesėliai čia didesni, čia mažesni, mėnulis kartais švietė taip stipriai, kad galėtum knygą skaityti. Prie pačios sienos praleidome kelias poras sargybinių į vieną ir į kitą pusę ir pagaliau buvome ryšininko paraginti judėti. Atsisveikinome su Bronium ir pasileidome į Lietuvą.

Nespėjome nueiti nei šimto žingsnių, kai išgirdome paskui mus bėgantį rusą su vienu ar dviem šunimis ir visa gerkle šaukiantį: ,,Stoi, stoi!''. Pasileidome bėgti tolyn į mišką, bet distancija tarp sargybinių ir mūsų trijulės mažėjo. Šūktelėjau bendrakeleiviams bėgti pirmyn, o aš atsilikau, galvodamas atsišaudyti ir sulaikyti artėjančius rusus. Vos spėjau išsitraukti ginklą, kai šuo puolė mane. Iššoviau ir šuo sukaukęs pasitraukė. Atsirado čia pat ir vienas rusas, pradėjo šaudyti, ir aš iššoviau keletą šūvių, bet vėl buvau užpultas dar vieno šuns. Kažkoks rusų šūvis mane kliudė, ir tuo momentu netekęs lygsvaros dėl įsikabinusio šuns tąsymo, griuvau į ledu padengtą balutę. Kažkur praradau ir ginklą. Galvoje blykstelėjo mintis: nuduoti, kad esu miręs. Šuo nustojo tampyti, atsiradę du rusų kareiviai (vienas jų, atrodo, mano šūvio sužeistas) mane abu paspyrė (buvau išsitempęs ir nudaviau sutingusį) ir nuskubėjo pirmyn. Klausiausi įsitempęs. Viskas nutilo.

Pakilau. Mėnulis kaip tyčia švystelėjo. Pagalvojau, kad jo šviesos dabar man tikrai nereikia. Ta-

čiau tuo pat metu pamačiau numestą savo ginklą. O, Viešpatie, ačiū Tau už mėnulį! Pasičiupau ir visomis jėgomis skubėjau pasišalinti iš kovos vietos. Orientuotis miške buvo sunku. Slinkau pamažu, stengiausi nesukelti jokio garso. Priėjau kelią. Pasilikau atokiai ir, susiradęs kelmą, atsisėdau pagalvoti, ką toliau daryti.

Staiga pasigirdo tolimi žingsniai. Ištempiau akis ir ausis: ateina pakele žmogus, dairydamasis į visas puses. Atpažinau mūsų ryšininką, Jis siūlė mudviem eiti į artimiausią kaimą pasirinkti žinių, kur rusai koncentruoja mūsų ieškojimą. Užėjome į prie pat miško esantį ūkį. Pasirodo, tai buvo ryšininko pažįstamų ar net giminių namai. Mums ten belaukiant ir pro langą besižvalgant, ryšininkas pastebėjo ateinančius rusus.

Išbėgome į priešingą pusę ir prigulę bėgome į mišką. Rusai pradėjo šaudyti, bet mes saugiai pasiekėme miško prieglobstį. Traukėmės šiaurės vakarų kryptimi. Supratome, kad rusai dabar žino, kur mes esame, tad skubėjome atsitolinti gilyn į mišką. Bet mums reikėjo pereiti kelią, kuriuo vyko nemažas kareivių judėjimas — sunkvežimiai su kareiviais, kurie išlipę ieškojo abiem kelio pusėm pėdsakų. Pradėjome dvejoti, ar galima tikėtis tęsti šią kelionę. Nutariau grįžti į Vokietiją ir mėginti iš naujo kitu laiku, ar gal kitoje vietoje. Paprašiau ryšininko, kad vestų atgal į, jo manymu, saugiausią perėjimo tašką.

Jau popiečiu priartėjome prie sienos, kai staiga atsiradome priešais aukštą spygliuotų vielų tvorą. Ryšininkas nusikeikė. Prieš pora dienų tvoros dar nebuvę nei ženklo. Jis užmetė savo kailinukus ant tvoros, kad spygliuotos vielos nesikabintų prie mūsų drabužių. Tuoj pat palipau tvora, bet, vos man perkėlus kojas į antrą pusę, pasipylė šūviai. Nusiverčiau nuo tvoros atgal: jutau, kad buvau peršautas kojoje žemiau kelio, ir nepaprastai degė užpakalinė abiejų šlaunų pusė. Šiaip taip nušliaužiau į pirmą įdubimą ir bandžiau atsišaudyti, bet šūviai iš šono pervėrė mane kažkur krūtinėje ir nukirto kairę ranką. Palikau bejėgis.

Pagautas ir sužeistas

Apie mane pradėjo rinktis rusai. Vienas priėjęs paspyrė ir pataikė į mano sužeistą koją. Iš skausmo surikau. Peršautos kojos pėda nukrypo į priešingą pusę. Skaudėjo nežmoniškai. Tuojau atsirado sunkvežimis ir kareiviai įkėlė mane į jį. Sutriuškinti rankos ir kojos kaulai, atrodė, lyg pjaustė gyvą mėsą, bet kareiviams tas visai nerūpėjo.

Sunkvežimis, nežmoniškai mane kratydamas, galų gale pasiekė Jurbarko ligoninę. Atsiradęs karininkas liepė gydytojui mane operuoti. Šis paaiškino, kad Jurbarko ligoninė neturi net operacinės ir kad taip sušaudytą žmogų reikia vežti į Tauragės ligoninę. Karininkui pasitraukus į šalį, paprašiau gydytojo bent sutvarkyti mano ranką ir kojas, prašiau padaryti šį patarnavimą kaip

M.Mažvydo Biblioteka

lietuviui, nes tai galbūt bus man paskutinis. Gydytojas pradėjo tvarstyti ir suleido morfijaus. Miegas užmerkė man akis.

Išbudau jau Tauragės ligoninėje. Virš savęs mačiau baltu chalatu apsirengusio vyro galvą. Jei šis vyras yra lietuvis ir dar gydytojas, tikėjausi, kad jis man padės. Užklausiau ir, gavęs teigiamą atsakymą, pasakiau, kad mano užpakalinėje kelnių kišenėje yra pinigų, kuriuos noriu, kad jis paimtų ir palaikytų, kol nutarsiu, ką su jais daryti. Gydytojas pasakė tuoj atsiųsiąs gailestingąją seserį, kuri galesianti man geriau patarnauti. Ir dar pranešė, kad jie ruošia mane operacijai ir tik laukia atvykstant ligoninės chirurgo.

Tuoj jėjo gailestingoji seselė ir pasisakė, kad ją atsiuntė daktaras (jo pavardės neprisimenu), prašęs man padėti, nes aš turįs prašymą. Paklausiau jos iš kur ji kilusi. Sužinojęs, kad nuo Kelmės, užklausiau, ar pažįsta Sigutę Tautvaišaitę (mūsų pogrindžio ryšininkę). Pasirodo ji buvo jos klasės draugė ir dar neseniai, per Kalėdas, buvo su ja susitikusi. ,,Ar judu draugai?'' — paklausė. ,,O taip, ji gera mano draugė'', — atsakiau, — ,,Ir štai mano prašymas''. Prašiau, kad paimtų pinigus ir prie pirmos progos juos perduotų Sigutei, kaip dovaną nuo Mykoliuko, ir kad ji perduotų juos Levui.

Vos tik spėjus tai padaryti, įėjo daktaras su pora žmonių ir išvežė mane į operacinę. Po operacijos, dar pilnai neatsipeikėjus iš narkozės, pajutau, kad kažkas mane žiauriai tampo. Du rusai kažką manęs rusiškai klausė, o trečias laikė rankose išskėstus kailinius. Jie norėjo žinoti, ar aš esu tuos kailinius matęs. Jie radę juos miške ir dabar ieško jų savininko. Nieko negalėjau atpažinti, bet rusų tas matyt nepatenkino. Jie burbėdami išėjo, o aš kritau atgal į gilų miegą.

Gydytojas man vėliau pasakojo, kad rusai ji nuolat spaudžia, kada jie galėtų pradėti tardymus. Jis, esą, vis jiems tvirtina, kad dar negalima. Kai tik kiek sumažėjo skausmai, paprašiau gailestingąją seselę, kad ji pasikviestų į svečius pas save mūsų ryšininkę Sigutę. Papasakojau seselei, kad per ją noriu Sigutei perduoti žinias. Aš jai pasakyčiau, o ji, parėjusi namo, pakartotų tai Sigutei. Po keletos dienų seselė, tikrindama mano temperatūrą, tyliai tarė: ,,Sigutė jau čia. Grįšiu už poros valandų''. Ir taip per sekančias dvi dienas aš perdaviau visas žinias, informacijas ir nurodymus, kas tik buvo mano sutarta su ministeriu Škirpa: apie galimą karo pradžios datą, apie sukilimo ir nepriklausomybės paskelbimą antrąją karo dieną, apie Laikinosios vyriausybės sąstate pageidautinus asmenis ir visas kitas detales.

Kalėjimo kameroje

Vos tik spėjau užbaigti pranešimo perdavimą Sigutei, kai prisistatė rusas karininkas, berods, kapitonas ir pranešė, kad nuo šiandien pradedamas mano tardymas. Kalbėjo ru-

siškai, nors aš tvirtinau rusiškai nemokąs. Įsakė gerai klausytis ir atsakinėti arba rusiškai, arba lenkiškai, ar vokiškai. Į visus jo klausimus aš tik mikčiojau, maišydamas žodžius, kaip ir kiek man sekėsi. Po poros sesijų, kartais užtrukusių iki vėlyvos nakties, rusas man pranešė, kad nematąs progreso. Kitą dieną atėjo jo viršininkas. Išsitraukęs iš aplanko kažkokį lapą, jis man aiškino, jog esu kaltinamas bendravimu su svetima valstybe, šnipinėjimu, šaudymu į pasienio sargybinius, kurių du buvo sužeisti ir vienas nušautas. Už nužudymą sovietinio kareivio yra mirties bausmė. Bet, jei aš per tardymą pasakysiu visą teisybę, jis tada rekomenduos mane bausti lengvesne bausme.

1941 balandžio 30 mane išvežė į Kauną. Apie vidurnaktį atsiradome Saugumo rūmuose, ir ten po geroko laiko tarpo mane nuvežė į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą ir čia kelių sargų buvau įneštas į kažkokią dvokiančią kamerą ir paguldytas gan aukštoje lovoje. Buvo sunku manevruoti: dešinė koja gipse nuo pado iki kirkšnio, kairė ranka pribintuota prie rėmo, krūtinės lasta subintuota. Abi šlaunys prie sėdynės buvo jau apgijusios, bet kietoj lovoj tuoj sužinojau, kad jos dar ne visai sveikos. Buvo vieniša, net langas medine dėže uždengtas. Matėsi tik siaura dangaus juostelė.

Buvo be galo nyku. Laukiau kaip gervė lietaus gegužės 10-tos, skaičiavau dienas, tikėdamas savo paties duomenimis, kad karas jau čia pat. Meldžiausi. Meldžiausi, prašydamas Dievo malonės sau, kad sugebėčiau išlaikyti paslaptis, pakęsti kankinimus, neišduoti pavardžių tų, su kuriais veikiau pogrindyje ir kurie buvo numatyti ministeriais, sukilimo laiko ir viso, kas tik su tuo įvykiu surišta. Dėkojau Dievui, kad leido bent dalinai atlikti pareigą tėvynei, ir prašiau, kad leistų karui įvykti, nes tik tokiu būdu galima atgauti laisvę. Pirmos dienos pavakary (gegužės 1), kai kažkur netoli suskambėjo bažnyčios varpai, iš atminties kalbėjau Švč. Marijos litaniją ir prašiau užtarimo sau ir savo tėvams. Žinojau, kad rusai, nustatę mano asmenybę, neduos ramybės ir jiems.

Tardymas ir vėl prasidėjo. Rusas karininkas klausinėjo, kur ir pas ką aš ėjau iš Vokietijos. Atsakiau, kad į Šiaulius, kur turėjau geležinkelio stotyje sutikti asmenį su tolimesnėmis instrukcijomis. Jis nepriėmė to už tikrą pinigą. Kitą dieną tardė du karininkai. Po to atėjo du lietuviškai kalbantys gydytojai. Jie patikrino žaizdas ir kojos sugipsavimą. Į mano klausimą, koks yra žaizdų stovis, vienas iš jų atsakė, kad man nėra ko žaizdomis rūpintis, nes vistiek neužilgo mane sušaudys. Realybė grįžo. Vadinas, vistiek ką aš pasakysiu, ką bedarysiu, sprendimas jau padarytas. Iš kitos pusės, galvojau, kad man save reikia visom jėgom kontroliuoti, kad pratęsčiau dienas iki karo. Grįžęs vienas iš tų gydytojų pamokė, kaip lavinti mano kairę sulaužytą ir dabar atbintuotą ranką, lipant

sienoje pirštais aukštyn. Kone verkdamas dirbau su ta ranka ant sienos, nors ir nežmoniškai skaudėjo. Bet tai padėjo. Ranka pradėjo judėti, pajutau, kad jausmas grįžta į pirštus.

Kažkurią dieną į kamerą atvedė apysenį lietuvį. Sakėsi esąs ūkininkas nuo Tauragės, suimtas už platinimą nelegalios spaudos. Labai šnekus. Pasakojo apie šaulių organizaciją, apie gen. Plechavičių, kuris surinkęs lietuvių diviziją Rytprūsiuose ir žadąs žygiuoti į Lietuvą. Ir vis klausdavo ar aš apie tai žinąs, ar girdėjęs. Gavęs mano neigiamą atsakymą, vėl kalbėdavo apie kitus variantus. Kai ateidavo mane tardyti, tardytojas liepdavo sargui ūkininką už apikaklės ištempti iš kameros. Man pasirodė, jog tai perdėta, ir jie nori mane įtikinti, kad ūkininkas tikrai yra kalinys, o ne bolševikų agentas. Po kokios savaitės jis pas mane nebesugrįžo.

Bet po poros dienų į kamerą atvedė lenkiškai kalbantį vyrą, kuris sakėsi esąs gudas ir aiškino, kad lietuviai turėtų susidėti su gudais prieš rusus. Klausinėjo apie lietuvių slaptas organizacijas, ar jose dalyvavau, už ką esu kalėjime. Atsakiau nieko apie tai nežinąs, o už ką suimtas — tai mano reikalas. Sekančią dieną ir šis gudas nebegrįžo į kamerą.

Po intensyvaus kasdieninio tardymo, birželio pradžioje (manau, kad tai buvo birželio 3 vakare) mane nuvežė į Saugumo rūsį, tačiau po dviejų valandų laukimo grąžino į kamerą Po trijų ar keturių dienų vėl išvežė į Saugumą. Šį kartą veiksmas prasidėjo labai greitai. ,,Tai tu, svolačiau, mums melavai visą šitą laiką'', — pradėjo tardytojas. ,,Šiandien kalbėsim kita kalba''. Antrasis vyras pradėjo tvoti man per veidą, per sprandą, per galvą. ,,Užteks'', — sako tardytojas ir pradėjo šnekėti su manim, lyg nieko nebuvę. Sėdėjau kaip miręs. Galvoje, atrodė, lyg ugnies židinys, lyg adatų būtų prigrūdę. Iš burnos išspjoviau kraujo putų, ir pradėjo mane tampyti. Antrasis vyras, pagriebęs mane už ausų, nulenkė žemyn. Po kurio laiko tardytojas ir vėl klausia, ar aš turįs ką naujo pasakyti. Papurčiau galvą, ,,Na, tave, svolačiau, dabar tikrai pamokysim'' — pasakė ir išėjo. Antrasis nutempė mane į tamsią patalpą, pasodino į prie sienos stovinčią didelę kėdę, pririšo diržais kūną ir ištiestas rankas. Uždėjo kažkokius rėmus ant abiejų plaštakų ir suveržė. Kažkuo tai tvojo per pirštus, o rėmai suspaudė plaštakas ir pirmuosius pirštų sąnarius.

Skausmas buvo be galo aštrus ir vis kylantis. Šaukiau ir kaukiau. Grįžęs tardytojas įsakė kankinimą sustabdyti ir nuvesti atgal į kamerą. Tačiau įspėjo mane apsigalvoti, nes sekantį kartą, jei aš nepasakysiu visos teisybės, jie laužys mano sugijusius kaulus. Kameroje bandžiau apžiūrinėti, ką man padarė. Rankos buvo pamėlynavusios ir sutinusios. Sunkėsi kraujas. Nykščių sąnariai atrodė dvigubai didesni, o mažųjų pirštų raumenys sumaigyti. Sukosi

galva, tik juodos mintys lėkė. Galvojau, kad gyvenimo pabaiga greitai artėja.

Po kiek laiko susigriebiau. Ir skausmas sumažėjo, ir aš apgijau, ir galva, atrodė, grįžo galvoti. ,,Juk karas turi prasidėti, turi visa pakeisti. Mūsų sukilimas turi įvykti. Viešpatie, neapvilk mūsų. Tiek daug kentėta!'' — taip svajojau — sapnavau. Mano mėginimas išlaikyti šiokį tokį kalendoriaus supratimą visiškai sugriuvo. Nebežinojau nei dienų, nei valandų.

,,Jau trečia diena nieko nevalgai. Vien vandeniu neilgai išsilaikysi ant kojų. Valgyk'', — kalbino sargas, atnešęs maistą. Ir vėl vienas, vienintelis. Dienos pasidarė sunkiai pakenčiamos, o naktys dar blogesnės, baisesnės. Vieną dieną įėjo į kamerą moteris. ,,Daktaras man liepė patikrinti, kaip sekasi lavinti kairę ranką. Ar darai pratimus, kaip daktaras liepė?'' Pamačiusi mano veidą ir rankas, apsisuko ir nieko nesakiusi išėjo. Kitą dieną ji vėl atėjo. ,,Daktaras man liepė tau padėti''. Ji paėmė mane už dešinės rankos ir padėjo prieiti prie sienos, paskui paėmė mano kairę ranką ir kėlė pagal sieną. Po kokių penkių mėginimų ranka šiek tiek pasiliuosavo, tačiau baisiai skaudėjo. Kitą dieną ir vėl ta pati procedūra. Ji rimtai pagyrė mane, kad aš stengiuosi. Aš jos paklausiau: ,,Sakykite, o kokia šiandien diena? Moteris pagalvojo ir sako: ,,Birželio 14, bet daugiau neklausk nieko, nei žodžio''. Išėjo.

Birželio 14. Vakar buvo mano tėvelio vardinės. Mama visada pakviesdavo keletą jo draugų ir abu kunigus. Kažin ką jie šiemet darė. Tėtė jau virš 70 metų ir dažnai skundžiasi reumato skausmais, raumenų traukuliais. Tėtė buvo vaistininkas, tad labai ilgas valandas praleisdavo ant kojų. Lėkė mintys per galvą — tai apie namus, tai apie kalėjimo dienas, tai apie pogrindį, pasiruošimus ir viltis sukilti ir tapti laisvais.

Vokiečiai jau visą mėnesį vėluoja. Nejaugi jie pakeitė savo nuomonę, o gal kovos Balkanuose, gal ir Afrikoje sunkiau eina, gal šiais metais ir nebekariaus su Rusija? Šaltas prakaitas išpylė pagalvojus, kas gali nutikti. Pogrindis tikriausiai sparčiai ruošiasi sukilimui, ir, jei karas neįvyks, bus daug aukų. Kalėjimai pilni. Bus daug ištremtų ir nužudytų. Viešpatie, neleisk tam įvykti! — iš galvojimų vėl pereinu į maldą.

Skaičiau dienas ir valandas. Nieko nesidaro, nieko negirdėti. Karo nėra.

Pagaliau... karas

Staiga vieną naktį, per miegą girdžiu sprogimus, duslų dundėjimą. pasigirsta lėktuvų motorų garsai. Karas, karas...

Visas miegas išgaravo kaip vėjo nupūstas. Skubėjau prie lango, nors ir lentomis uždengto — vis arčiau prie gyvo pasaulio. Ištempęs ausis klausiausi. Ir vėl nieko. Vakarop atėjo mano sargas. Jis man ir sako: ,,Aš tuojau pasitrauksiu į kaimą. Tavo duris užrakinsiu ir

uždėsiu štangas, kad tavęs NKVD negalėtų išvežti. Aš su raktais pabėgsiu, o tu rytoj būsi laisvas. Sudie!'' ,,Ačiū tau, gerasis žmogau, iš visos širdies tau dėkoju. Sudie!'' — labai nuoširdžiai pasakiau jam ir galvojau, kad tai buvo Dievo siųstas angelas sargas.

Kažkas pro langą mane šaukė. Skubėjau arčiau. Girdžiu balsą iš apatinių kalėjimo aukštų: ,,Mykoliuk, sveikas iškentėjęs, — rytoj būsim laisvi. NKVD ir sargai kraunasi sunkvežimius ir bėga''. Tai ir viskas. Kalėjime girdėti didelis sujudimas. Kažkas skubom tai eina, tai bėga koridoriais, kažkokie garsai ateina ir nuo gatvės. Balsų nedaug, bet įvairaus triukšmo mišinys.

Staiga, girdžiu, kažkas barškinasi su mano durų užraktu ir keikiasi žiauriai. Paskui pradeda daužyti duris lyg tai kūju, lyg tai kuolu. Pagaliau nustoja. Tik girdisi bėgančių tolyn žingsniai. Viskas nutyla. Sėdžiu ir laukiu, kas bus toliau.

Pradėjo švisti. Staiga koridoriuje išgirstu moters balsą: ,,Mes jau patikrinome visą kalėjimą. Visi sargai pabėgę — mes laisvi. Ar yra kas nors šioje kameroje?'' Iš karto galvojau neatsakyti, bet kažkaip savaime ištariau: ,,Aš esu vienas čia''. ,,Sėdėk ir lauk. Mes surasim vyrų, kad išverstų duris'' — ir moterys nuėjo. Gal po valandos susirinko visas būrys vyrų prie kameros durų, atsirado ir įrankių iš kalvės, su kuriais pradėjo kalti ir kapoti duris, norėdami padaryti skylę žmogui pralysti. Įlindę du jauni vyrai, apkabinę mane už krūtinės ir už kojų, pritraukė mane prie durų. Prilaikydami mano liemenį, prakišo mano galvą, bet turėjo dar padidinti skylę, nes aš negalėjau iškelti rankų virš galvos. Pagaliau atsidūriau koridoriuje. Šeši vyrai išnešė mane į gatvę ir pusiau sėdintį paliko prie vartų.

Staiga išgirdau Lietuvos Himną transliuojamą per Kauno garsiakalbius. Mane apgaubė džiaugsmo ir laimės skraistė. Mes ištesėjome, ir tuojau turi sekti sukilimo paskelbimas ir raginimas ginti mūsų tėvynę. Himnui skambant mėginau stotis, bet nieko neišėjo. Pasilikau pasirėmęs ant dešinės rankos, o ašara riedėjo per skruostą.

Atsiradusi greitosios pagalbos mašina mane nuvežė į Raudonojo Kryžiaus ligoninę, ir aš atsidūriau tarp draugų ir labai mielų žmonių. Buvo taip gera. Prisiminė posakis — per aspera ad astra — kuris taip atrodė tinkamas šiai progai. Lietuva kėlėsi ginti savo kraštą, o aš jaučiau pareigos naštą nuslenkant nuo mano pečių. Širdyje buvo džiaugsmo žiburėlis, kad laimingai pavyko ištrūkti iš rusų nagų, neišdavus nei vieno kovos draugo, nei vienos pogrindžio veiklos paslapties. Esu tikras, kad be Viešpaties prie mano šono aš nebūčiau visa to atlikęs.

KARAS! . .

PIRMOSIOS SIRENOS KAUNE . . .

ČESLOVAS GRINCEVIČIUS

Šiais metais minime dar vieną 50 metų sukaktį — Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo pradžią. Tokių nelaimių, kaip karas, niekas nelaukia, bažnyčiose net giedama ,,Nuo maro, bado, ugnies ir karo saugok mus, Viešpatie''. Tačiau to karo gal pirmą kartą mūsų istorijoj Lietuva laukė. Anų metų, bolševikinės okupacijos metų, baisumo ir beviltiškos klaikumos išsakyti, paaiškinti kitam, kuris nėra to pergyvenęs, neįmanoma. ,,Kad ir pats velnias ateitų, nebūtų baisiau negu dabar'', sakydavo kiekvienas, kuris išdrįsdavo pasakyti, ką širdy nešiojo.

Kad karas neišvengiamas, nujautėme. Klausydami slaptus Londono radijo pranešimus vokiečių ir lenkų kalbomis, žinojome apie kariuomenės traukimą į Rytprūsius, girdėdavome anglų komentarus apie keistą Hitlerio ir Stalino draugystę, kuri turėtų baigtis greitai. nes vokiečiai ir karą pradėjo, siekdami erdvės rytuose — ,,Drang nach Osten''. Tačiau oficialūs bolševikų sluoksniai tebekartojo apie ,,nesugriaunamą draugystę'' su naciais. Kiek nelauktai 1941 pavasarį pradėjo lyg ir ruoštis civilių gyventojų apsaugai nuo oro pavojaus. Dažnėjo sirenų kaukimas, spaudoje pasirodydavo patarimai, kaip saugotis nuo priešo lėktuvų puolimų, bet kas tas priešas galėjo būti, vardo neminėjo.

Visuose Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose (bolševikai universitetą vadino tik Kauno universitetu) naktimis visada budėdavo sargai. Bolševikmečiu buvo įvestos dar vienos pareigos: vienas atsakingas budėtojas visiems rūmams. Tuo budėtoju turėdavo būti kas nors iš personalo. Dirbau tada universiteto bibliotekoje, kartais naktį teko ir man prasėdėti Didžiuosiuose rūmuose, rektoriaus kambary, kelis sykius paskambinti, patikrinti budinčius sargus Pirmuosiuose rū-

muose, Medicinos fakultete, Fizikos-chemijos institute, Tyrimų laboratorijoje.

Vasaros pradžioje budėjimas buvo sustiprintas. Atsakingus budėtojus skyrė į kiekvienus rūmus. Nesvarbu, kad ten budintis sargas turi nemiegoti ir kas valandą sukti laikrodį, bet dar reikia jį „prižiūrėti". Ir taip atsitiko, kad mano eilė atėjo 1941 birželio 21, iš šeštadienio į sekmadienį. Labai klaikią savaitę, kai pirmieji vežamųjų vagonai buvo tik išriedėję iš Kauno. Bibliotekos bendradarbiai, net ir neoficialus politrukas *Grafo Montekristo* vertėjas Pranas Morkūnas, man pavydėjo, kad esu skiriamas į Fizikos-chemijos institutą, netoli aerodromo. Jei kiltų karas, aerodromas juk būtų puolamas pirmiausiai. Ta proga reikia geru žodžiu paminėti Morkūną. Nors jis buvo atsiųstas bibliotekos personalą sekti, bet kelis sykius mūsų piktą žodį užtušavo, nutylėjo, net įspėjo į neatsargius išsišokimus. Kilus karui, jis buvo mobilizuotas ir dar tais pačiais metais žuvo fronte.

Neatsimenu, kas tą šeštadienį budėjo Fizikos-chemijos rūmuose dienos metu. Iš jo gavau instrukcijas, ką reikia daryti, gavau du užklijuotus vokus, Nr. 1 ir Nr. 2. Jeigu paskambintų iš „centro" ir lieptų atidaryti kurį voką, tai viduje bus dar vienas vokas su užrašytu slapyvardžiu. Jeigu tą slapyvardį pakartos tas, kuris skambino, tai reikia voką atplėšti ir padaryti taip, kaip ten pasakyta. Telefonas buvo žemai, tuoj už jeinamų durų. Nuo ten pasišalinti negalima.

Sėdėti per naktį nuobodu nebuvo, nes ir sargas, apėjęs visus aukštus, ateidavo pasišnekėti. Ant rūmų stogo buvo nedidelė aikštelė. Ten dabar buvo įsitaisę keli kareiviai su priešlėktuviniu kulkosvaidžiu ar kuria kita šaudykle. Jų viršininkas buvo simpatingas rusas kapitonas. Susipažinom, pasikeitėm keliais sakiniais, ir jis išėjo. Visą naktį nepasirodė. Kareiviai ant stogo budėjo. Vadinas, tikėjosi galimo netikėto užpuolimo.

Naktis buvo šilta. Jokio debesėlio. Tik Aleksoto šlaituose jau nebesuokė lakštingalos, buvo ramu. Sargas tuo laiku buvo išsitiesęs ant suolo, o aš sėdėjau atsirėmęs į sieną, snaudžiau. Dar nebuvo pradėję šviesėti, kai keli rusų lėktuvai, sukeldami didelį triukšmą, pakilo. Jų reikalas, juk tai gal naktiniai pratimai. Praėjo gal tik pusė minutės, kai aerodromo pusėje pasigirdo baisus sprogimas. Antras, trečias. Suskambėjo kai kurių rūmų langų išbyrėję stiklai. Pašoko sargas, ir mudu pro duris laukan. Aerodrome aiškiai pamatėme kylančius dūmus, vėliau ir liepsnas, o į vakarus nuo mūsų du gretimai atsitolinančius lėktuvų siluetus. Lėktuvai buvo nematytos konstrukcijos. Vokiečių!

Dar po kelių sekundžių tiesiog nusirito laiptais žemyn nuo stogo pora kareivių mongolų. Baisiai išsigandę. Supratau, kad tikėjosi su mumis rasti savo viršininką. Juk jie savo pareigų neatliko. Niekas nepainstruktavo, kad reikia šauti į nepažįstamus lėktuvus. Jie mane

klausinėja, kažką sako, tik ne rusiškai. Negalima suprasti.

Po poros minučių telefonas. Rusiškai klausia: ,,Kas ten pas jus atsitiko?'' Ką aš žinau su kuo kalbu. Sakau, kad kažkas sprogo, dabar kyla ir liepsnos. Aerodromo pusėje. Negi sakysiu, kaip iš tikrųjų buvo. Juk tai ,,karinė paslaptis''. Klausinėja daugiau, paskui liepia pašaukti sargybos viršininką, pasako jo pavardę. ,,Jo nėra, išbėgo kažkur. Gal į gaisro vietą''. Aiškiai meluoju. ,,Tai pašauk ką nors iš kareivių sargybos'', man įsakinėja. Mongolai dar čia stovinėja. Liepiu šnekėti. Matau, kad nesusišneka, vieni kitų nesupranta. Kareiviai grąžina man telefono ragelį. ,,Kokie ten durniai kareiviai, kad negalima susikalbėti. Jie tik mala žodžius, daugiau nieko''. Nieko negalėjau padėti nei jam, nei kareiviams. Kažkodėl norėjosi juoktis iš tokios tvarkos.

Po kokių penkių minučių atbėgo kapitonas. Nespėjau jo paklausti, o jis man aiškiai: ,,Karas! Matei, kaip vokiečių lėktuvai sudaužė stovėjusių lėktuvų grupę? Šešiolika lėktuvų dega''. Jis tuoj prie telefono. Girdžiu, kaip jis pakeltu balsu su kažkuo ginčijasi. Pradeda keikti, plūsti. Meta ragelį. ,,Na ir sėdi ten idiotai! Jie tvirtina, kad čia nieko baisaus. Tik manevrai. Jokiu būdu ne karas. Kad lėktuvai dega, nenori girdėti. Štai kokia tvarka mūsų kariuomenėj! Jiems įkalta į galvą, kad Hitleris niekad neišdrįs pulti Sovietų Sąjungos, tokios nenugalimos galybės''.

Paskui kapitonas man ramiai aiškina, kokia netvarka karuomenėj ir visoj šioj santvarkoj. Nėra gerų ryšių, nėra iniciatyvos. Be smulkiausių nurodymų iš Maskvos nieko negalima daryti. Blogu žodžiu atsiliepė ir apie Staliną. Kad valstybė tai pūvantis lavonas, tai parodė karas su Suomija. Jis pats dalyvavo, kentėjo per naktis sniego pusnynuose. Sovietai ten paklojo šimtą tūkstančių jaunų vyrų. Už ką? Vargšė mažytė Suomija apgynė savo nepriklausomybę. Kokia rusams gėda prieš pasaulį!

Gerokai praaušo. Tarpdury stovėdami girdime vėl svetimų lėktuvų ūžimą. Bet jie nepasirodė virš mūsų, nudūmė į vakarus. O instrukcijų paleisti sireną vis dar nėra. Kai visai išaušo, ir saulė palietė Aleksoto namų stogus, trečią kartą iš pietvakarių pusės išgirdome smarkų ūžimą. Telefonas — lyg jo nebūtų. Privati iniciatyva neleidžiama, bet gal rizikuoti ir įspėti kauniečius apie oro pavojų? Tariamės su kapitonu. Jis pilnai pritaria ir pataria neklausyti ,,načalninkų''. Reikia miegančius piliečius prikelti.

Prišokome prie elektros paskirstymo lentos. Įsuku kamštį, pakeliu ne lengvai judančią rankeną ir įjungiu srovę. Istorinės sekundės. Juk tai gal pirmas Lietuvoje tikro oro pavojaus paskelbimas!

Ant stogo įtaisyta sirena lyg iš požemių pradeda storu, vis didėjančiu balsu ir aukštesniu tonu kaukti. Net sienos dreba. Po keliolikos sekundžių rankeną nuleidžiu, sirena nutyla; vėl po kelių

sekundžių kartoju tą patį. Ir taip gal netoli dešimties kartų. Na, kas dabar bus? Lėktuvai, kuriuos pirma girdėjom, kažkur dingo, ant Kauno neužskrido. Nieko tokio.

Po keliolikos minučių, ne sekundžių, telefonas. Ragelį pakelia kapitonas, bet tuoj man perduoda. Kalba lietuviškai. Ramiu balsu liepia man atidaryti voką Nr. 1. Atidarau. Ant antro užklijuoto voko slapyvardis ,,Palemonas''. Tą slapyvardį pasako anas kalbantysis. Vadinas, viskas tvarkoj, reikia atplėšti voką ir pažiūrėti, kas ten liepiama daryti. Atidarau. ,,Skelbti oro pavojų'' — rašoma. Dar bandžiau paaiškinti, kad toks pavojus jau paskelbtas, antro nereikia, kol pirmas neatšauktas. Bet anas jau padėjo ragelį. Kapitonas juokiasi: ,,Matai, turbūt mūsų paskelbtas kaip savarankiškas veiksmas, negalioja''.

Jei liepia, galima vėl skelbti. Nors tai ir nerimtai atrodo. Taip mes ir padarėm. Paskui panašiai buvo ir visą dieną — oro pavojų skelbė bent keliolika sykių, bet jo niekad neatšaukė.

Aštuntą valandą mano tarnyba baigėsi. Lyg su senu geru draugu atsisveikinau su kapitonu, žinodamas, kad jo niekad nesutiksiu, ir ėmiau leistis Aleksoto šlaitais. Skubėjau namo. Gražus sekmadienio rytas. Mačiau ne vieną su ryšuliais skubantį tokiau nuo aerodromo. Nežinia, kaip bus toliau, bet iš tos didžiausios nelaimės išsivaduosim.

LIETUVIŠKŲJŲ STUDIJŲ SAVAITĖS 1991

38-ji *Europos lietuviškųjų studijų savaitė* vyks liepos 28 — rugpjūčio 4 dienomis Vokietijoje, Vasario 16 gimnazijoje, 6840 Lampertheim 4. Registruotis pas Aliną Grinienę adresu Diamantstr. 7, 8000 Muenchen 50, tel. 089-1504471, pasiunčiant registracijos mokestį 100 DM. Studijų savaitės moderatoriai: dr. K. Girnius ir dr. K. Ivinskis. Numatyta plati programa: paskaitos, pranešimai, koncertas, parodos ir išvykos. Dalyvaus svečių iš Lietuvos.

* * *

35-ji *JAV ir Kanados Lietuviškųjų studijų savaitė*, rengiama Lietuvių Fronto bičiulių, vyks rugpjūčio 4-11 dienomis Dainavoje, Mičigano valstijoje. Registruotis ir kambarius užsisakyti prašome pas Joną Vasarį adresu 979 Proehl Dr., Barberton, OH 44203. Tel 216-644-7411. Registracijos mokestis 15 dol. šeimai. Numatyta plati ir įdomi programa. Kviečiama visa lietuvių visuomenė.

DEMOKRATIJA KAIP TEISINGUMO IR SOCIALINĖS TAIKOS SĄLYGA

VIDMANTAS VALIUŠAITIS

Šiandienos politikos verpetuose mums visiems šventas laisvos ir nepriklausomos Lietuvos imperatyvas pastebimai stelbia kitą, nė kiek ne mažiau svarbų rūpestį — demokratijos sieką ir jos įtvirtinimą. Šitokią visuomeninių nuomonių kryptį iš dalies galima suprasti, ypač atsižvelgiant į pavojų, kuris tebegresia nepriklausomai Lietuvai. Kita vertus nepriklausomą valstybę jau esame turėję ir suvokiame josios vertę, tuo tarpu demokratinė santvarka Lietuvoje neilgai tvėrė ir išsiugdyti gilesnes demokratinio gyvenimo tradicijas mums nebuvo lemta. Iš pradžių prezidento Antano Smetonos autoritetiniam režimui pakirtus jaunos demokratijos šaknis, vėliau užgriuvo sovietinio totalizmo nelemtis, nepalikusi nė prielaidų tautos demokratinei sąmonei brandinti ir ugdyti. Tad ir demokratijos prasmė bei vertė ne vienu atveju tebelieka gana miglota. Galimas daiktas, jog tai yra viena iš priežasčių, kodėl šiandien nepriklausomos valstybės siekis beveik visų tapatinamas su nekvestionuojama vertybe, kuri pati savaime turėsianti garantuoti mūsų gerovę ir teisingumą. Tai iš tiesų būtina, tačiau vis dėlto nepakankama sąlyga, nes reikia įvykdyti dar vieną salygą — demokratiją. Turime realizuoti konstitucinį teiginį *„Lietuva yra nepriklausoma demokratinė respublika"* visu jo turiniu ir prasme.

Kadaise prof. St. Šalkauskis yra rašęs: „Man nėra abejojimo, kad demokratinė respublika yra tobuliausia valstybinės santvarkos lytis. Bet sykiu man yra lygiai aišku, kad tikrovėje šita tobuliausia lytis tik tiek tėra verta, kiek yra verti žmonės, kurie šita lytimi yra tvarkomi". Ši mintis netiesiogiai teigia, kad demokratinės valstybės esmė yra ne formalus valdžios suteikimas daugumai, bet valdžios įsipareigojimas nepaneigti laisvės ir mažumai. Kitaip tariant, *demokratija nėra įmanoma be tam tikro moralinio pagrindo,* kuris įpareigoja žmogų nieko nelaikyti mirtinu priešu — Ortegos Y Gasseto žodžiais, pakęsti ne tik priešą, bet ir silpną priešą. Didžioji prancūzų revoliucija įrodė, kad ir

---

Paskaita, skaityta JLF studijų savaitgalyje Vilniuje 1991.2.23.

Vidmantas Valiušaitis, Į Laisvę Fondo Lietuvos filialo valdybos pirmininkas savo viešnagės Čikagoje metu 1990 rudenį daro pranešimą apie padėtį Lietuvoje. Nuotr. K. Ambrozaičio.

dauguma gali būti vienodai tironiška, kaip ir neteisėtai valdžią pasigrobusi mažuma, ar net baisesnė už kitas priespaudos formas. Sovietinis liaudies deputatų suvažiavimas yra gyvas pavyzdys, kokie teisingi yra cituoti Šalkauskio žodžiai ir kaip, spekuliuojant demokratijos vardu, vienam asmeniui gali būti suteikti neriboti diktatoriaus įgaliojimai. Taigi nors parlamentinė santvarka yra neatskiriamai susijusi su demokratine valstybe, tačiau pati savaime valstybės demokratiškumo negarantuoja. *Politinė demokratija nėra nei vienintelis, nei pakankamas demokratijos turinys.* Lietuvos visuomeninio politinio gyvenimo raida tai patvirtina.

Šiandien politinė demokratija Lietuvoje funkcionuoja, sakytume, pakankamai sklandžiai. Piliečiams laiduotos laisvės valstybėje (net per didelės laisvės — toleruojamos dargi atvirai antivalstybinės jėgos), laisvai išrinkti atstovaujamieji organai, nevaržomai veikia politinės partijos, išeina gausybė nekontroliuojamos spaudos. O vis dėlto pavojinga įtampa Lietuvos vidaus politiniame gyvenime neatslūgsta.

Svarbiausios šitos įtampos priežastys, be abejo, yra išorėje, tačiau nematyti jų ir viduje vargu ar būtų labai apdairu. O jų, mūsų supratimu, tenka ieškoti socialinėje plotmėje, demokratijos principų apsiribojime vien politinėje srityje, nepraplečiant jų į krašto tvarkymo sritį. Politinę valdžią demokratiniu būdu laimėjusios jėgos praktiškai nekontroliuoja krašto ekonomikos. Tuo tarpu parlamentas priima politinius sprendimus, kurie ūkinio reguliavimo srityje turi nedviprasmišką tendenciją: iki minimumo sumažinti ekonominę įtaką tų jėgų, kurios neteko politinės galios. Čia nekalbėsime apie anos jėgos susidarymo genezę, jos įsitvirtinimo

legalumą, bei iš jo kylančias teisines, socialines, moralines ir kitokias problemas. Tai jau būtų atskira tema. Čia tepastebėsime tiek, jog kiek bebūtų sudėtinga ką tik paminėtoji problema, išorinės grėsmės akivaizdoje nuoširdaus dialogo stoka (arba ir dar blogiau — atvira konfrontacija) su šia organizuota, intelektualiai pajėgia ir ekonomiškai neprilygstama jėga vargu ar yra tas pagrindas, į kurį galima būtų remtis toliau statant dar trapų mūsų valstybingumo rūmą.

Pragaištingi šių įtampų padariniai gerai matyti politinės ekonominės formacijos pasikeitimo virsme, kada vieni žūtbutinai siekia išlaikyti tas neteisingas, nelegaliai įgytas ekonominės galios proporcijas, susiklosčiusias okupacinio režimo salygomis, antri vien formalios balsavimo mašinos dėka mėgina paveržti tas įtakos sferas. Deja, varžymasis ir karštos polemikos vyksta neišdiskutavus principų, kurių pagrindu privatizacija, socialinis teisingumas bei demokratijos reikalavimai privalo būti realizuojami praktiškai. O be šito kiekvienas kad ir mažiausias kryptelėjimas ūkio pertvarkymo srity socialinį antagonizmą, visuomeninių prieštaravimų aistras, ypač šiuo kritišku laikotarpiu, tik dar labiau pakursto.

Pralaimėjusi karą Vokietija buvo nuniokota, milžiniškų turtų neteko visa vokiečių tauta. Visi jos piliečiai, neišskiriant nė vieno, vienaip ar kitaip nukentėjo. Todėl nė vienas vokietis neturėjo teisės iš šitos situacijos pasipelnyti, išnaudoti ją savo asmeniniam labui. Priešingai, kiekvienas pilietis, kaip asmeninę auką, turėjo prisiimti tos visuotinės netekties dalį.

Karo aplinkybės sudarė salygas kai kuriems žmonėms staiga pralobti. Vieniems nusišypsojo laimė, kad jų pastatai liko nesubombarduoti (nutilus pabūklams, jie tapo pasakiškai turtingi), kiti, apsukriai versdamiesi spekuliacija, susikrovė milijonus reichsmarkių, nors didžioji tautos dalis gyveno pusbadžiu. Betgi nei vieni, nei kiti neturėjo progos savo laime bendroje nelaimėje džiaugtis. Vyriausybė, nuolat pabrėždama aną socialinio teisingumo aspektą, įvykdė drastišką pinigų reformą (pilnamečiams, rodos, buvo iškeista tik po keliasdešimt DM); namų savininkai buvo priversti nuomoti butus dešimtis kartų žemesnėmis kainomis, negu rinkos paklausa būtų leidusi paimti, laimingu atsitikimu privačias įmones išsaugoję savininkai buvo smarkiai apmokestinti. Ir vokiečiai visą tą ,,socializmą'', kaip pasakytų Gariūnų rinkos entuziastas, lojaliai priėmė, nes, be ekonominių dėsnių, buvo įjungti dar ir galingi moraliniai svertai — žmonės pamatė, kad sistema yra visiems teisinga, niekam netaiko privilegijų ir nedaro išimčių, kad kiekvienas turės tiek, kiek sąžiningai ir stropiai užsidirbs. Tad ir požiūris į vardą, kuris teko Vakarų vokiečiams pirmaisiais pokario metais buvo supratingas. Kaip vieną svarbiausių tos nepaprastos pažangos ir efektyvaus Vokietijos atsistatymo priežasčių ekspertai nu-

rodo labai apgalvotą socialinę politiką, kartu pripažindami, kad Maršalo planas šia prasme buvo palyginti ribota priemonė.

Lietuva, išgyvenusi penkiasdešimt brutalios okupacijos ir išnaudojimo metų, turi kažką bendro su karo nuniokota Vokietija šio amžiaus pradžioje. Gal galėtų šį tą patarti ir mums jos patyrimas. Tik ar norėsime ir mokėsime pasinaudoti istorijos pamokomis? Siekiant grupinių interesų, tautos didžiumai būtų padaryta socialinė skriauda. Tokiu atveju nebus laiminga tauta, gyvenanti neteisingoje valstybėje, nebus stabili nei turtinga valstybė, nepajėgianti išreikšti ir ginti savo piliečių interesų.

Jei sutinkame, kad žmogus yra aukštesnė vertybė už daiktą, natūralu, kad daiktas turi būti palenktas žmogui. Daiktas privalo tapti *žmogaus daiktu*, jo nuosavybe. Nuosavybė yra asmeniškumo praplėtimas į daiktų pasaulį. *Neigti nuosavybę — vadinasi, neigti žmogaus asmeniškumą ir jo laisvę*. Be nuosavybės žmogus yra netikras ir nesaugus. Jam gresia nuolatinis pavojus patekti ūkio vergijon (ir nesvarbu kokio — socialistinio ar kapitalistinio). Tačiau kaip tik dėl to, kad nuosavybės teisė yra susijusi su žmogaus asmeniškumu, ji yra visuotinė. Kiekvienas žmogus yra asmuo, kiekvienas turi jaustis pasaulyje laisvas ir saugus, todėl kiekvienas turi šį tą turėti. Nuosavybės asmeniškumas yra jos visuotinumo pagrindas. Visi turi turėti nuosavybės, nes visi yra asmenys. Todėl nuosavybė turi būti prieinama ne tik teoriškai, bet ir praktiškai.

Verta atkreipti dėmesį į pokario Vokietijos principus ir filosofiją, kuriais tuometinė Vokietijos vyriausybė rėmėsi, o tauta giliai įsisąmonino ir jiems pritarė.

O principai ir socialinėj srity turėtų būti išlaikyti tie patys — demokratijos principai. Kaip politinė demokratija įgalina visus pilnateisius krašto piliečius realiai dalyvauti krašto valdyme, taip *socialinė demokratija* turi įgalinti visus ūkinių gėrybių kūrėjus, savininkus ir vartotojus realiai dalyvauti krašto ūkio reikalų tvarkyme. Krašto gerovė priklauso tautai, visiems Lietuvos piliečiams. Ne nomenklatūrai, ne pramonės bei žemės ūkio sistemų vadovams, ne atskiroms grupėms ar net šeimoms, bet visiems krašto piliečiams drauge ir kiekvienam skyrium, kaip bendrosios gerovės dalininkams. Socialinės demokratijos uždavinys — krašto ūkinę gerovę padaryti visos tautos dalyku.

Betgi demokratinis asmens pirmumo principas dar labiau nei politinėje bei ūkinėje srityse reikalingas kultūros srityje. *Kultūrinė demokratija* reikalinga laiduoti ne vien laisvę sąžinėje (tą paprastai deklaruoja net ir totalistinių kraštų konstitucijos), bet laisvę sąžinės dalykams nevaržomai skleistis gyvenime, t.y. *laisvę gyventi ir kurti pagal savo sąžinę*, kuri ir yra pasaulėžiūros turinys. O pasaulėžiūra ir

---

Nukelta į 47 psl.

Į Laisvę Fondo ex libris, naudojamas Lietuvos filialo, sukurtas dail. Gražinos Didelytės.

Į LAISVĘ FONDO FILIALO LIETUVOJE VEIKLA

Šių metų vasario 23 Vilniuje, Rašytojų sąjungos salėje, Į Laisvę Fondo Lietuvos filialas surengė akademinio pobūdžio studijinę dieną tema *„Kultūra kaip argumentas Lietuvos nepriklausomybei"*. Dalyvavo per 100 žymių Lietuvos intelektualų, buvo 12 paskaitų ar pranešimų.

Renginį atidarė ĮLF Lietuvos filialo tarybos pirm. Liudas Dambrauskas. Prelegentai ir jų temos: Mindaugas Bloznelis — Kultūra ir rezistencija, Kornelijus Platelis — Kultūrinis veiksmas teigia laisvę, Vytautas Kubilius — Kultūra ir XX amžiaus doktrinos, Kęstutis Rastenis — Kultūra ir politika, Krescencijus Stoškus — Nuo tautos kitiems iki tautos sau, Vidmantas Valiušaitis — Pilnutinė demokratija kaip teisingumo ir socialinės taikos sąlyga (Jo paskaita spausdinama šiame ĮL numeryje), Arvydas Šliogeris — Krikščionybė ir laisvė, Vytautas Rubavičius — Rytai ar Vakarai: mūsų kultūros kryptis?, Romualdas Ozolas — Lietuvos valstybės dvasinė perspektyva, Arvydas Juozaitis — Humanizmas ir civilizacija. Uždaromąjį žodį tarė Vaidotas Daunys, pagrindinis šio renginio organizatorius.

Beveik visa Lietuvos spauda spausdino plačius šios studijinės dienos aprašymus. Buvo susilaukta labai palankių įvertinimų ir pasidžiaugta, kad tokiu renginiu buvo pradėtos vienyti tautos intelektualinės pajėgos.

Birželio mėn. pabaigoje jau numatytas ir kitas panašus susibūrimas — studijų dienos, kurios prasidėtų Vilniuje, o paskui dalyviai persikeltų į kurį nors Lietuvos kurortą. Bus svarstoma Baltoskandijos idėja ir jos perspekyvos.

ĮLF Lietuvos filialui vadovauja taryba, kurios pirmininku yra Liudas Dambrauskas. Jo naujai Lietuvoje išleistus atsiminimus „Gyvenimo akimirkos" jau turbūt yra gavę ir JAV bei Kanados ĮLF leidinių rėmėjai. Kiti tarybos nariai: V. Valiušaitis (valdybos pirm.), M. Bloznelis, V. Daunys, A. Juozaitis ir išeivijos atstovai — K. Skrupskelis ir K. Girnius. Plačiau apie ĮLF Lietuvos filialo veiklą ir planus informuosime kitame numeryje.

j.b.

EPILOGAS

Iš knygos „gyvenimo akimirkos"

LIUDAS DAMBRAUSKAS

Eidamas gyvenimo keliu, nuo karvių bandos iki senatvės, buvau ne tik įvykių stebėtojas, bet ir veiklus jų dalyvis, užtat į praeitį stengiaus žvelgti to laiko akimis. Kiekvieno žmogaus gyvenimas yra tautos istorijos dalelytė. Kasdienybė mūsų nelepino. Didelė tragedija, kai žmogų vis dažniau ir dažniau apima nusivylimas. O taip neretai būna silpnam, gyvenimo sunkumų išvargintam, nelaimių iškankintam ir apspjaudytam paprastam žmogui. Taip būna ir pavergtai, okupantų nukamuotai tautai, kai jį užsikrečia nevilties, panikos, baimės liga. Baili tauta tegali merdėti, o ne viltis laisvo gyvenimo.

Toks likimas ištiko ir mus. Vieni pasirinko tiesų kelią be kompromisų, kiti — pasyvaus priešinimosi, treti — prisitaikymo. O kiek mūsiškių leido sutrypti tautinę savigarbą! Plaukė jie pasroviui, pasirašydami sau ir savo vaikams vergystės nuosprendį. Didelė tautos tragedija buvo okupacijos padariniai — žudymai, trėmimai, bet tai neįstengė palaužti gyvų išlikusių tremtinių ir kalinių dvasios. Represuotieji krito kaip musės nuo bado, žiaurių klimato, darbo ir buities sąlygų. Tiems, kurie sugrįžo į tėvynę, padėjo išlikti tikėjimas Apvaizdos globa ir savo tautos nemirtingumu. Man regis, ne lengvesnę dvasinę priespaudą turėjo iškęsti ir tie, kurie išvengė represijų. Ant jų pačių gulė atsakomybė už savo tautos likimą, būsimųjų kartų ateitį. Tuo tarpu prievarta primesta kasdienybė su jos ydomis — pataikavimu, savanaudiškumu, išdavikišku prisitaikymu, girtuokliavimu, narkomanija — stūmė mūsų visuomenę į bedugnę. Katalikų Bažnyčia, kurios misija buvo gelbėti nuo tų negerovių, tapo priverstinai sukaustyta ir izoliuota nuo visuomenės gyvenimo. Regis, iš savo senolių žinojome, kad Bažnyčia yra ne žmonių pastangų, o paties Dievo kūrinys — Meilės, Gėrio ir Laisvės šaltinis. Bet va, patekę į pavojų, išsigandę pamiršome. Ėmėme niekinti gėrį, rauti iš savo širdžių meilę artimui ir ten sėti neapykantos, nepasitikėjimo sėklą, o laisvės išvis atsisakėme dėl pilvo. Taip iš *homo sapiens* virtome *homo sovieticus*. Todėl tenekaltina manęs

skaitytojas už tam tikrų gyvenimo laikotarpių vertinimą, persunktą skepticizmu, abejonėmis ir netikėjimu: ką širdis ir protas tuo metu diktavo, tą ir rašiau, juk aš ne pranašas, o paprastas žmogus.

Bet kaip gera ir malonu pajusti, kad tavo skepticizmą, neviltį ima nugalėti optimizmas.

Sovietų imperijoj vyksta tai, kas anksčiau ar vėliau turėjo įvykti. Ji pati save pasmerkė. Tiek išliaupsinta komunistų partija — visuomenės protas ir sąžinė, pagaliau prisipažino, kad šalį atvedė ties bedugne. Žmonės vis labiau ėmė įsitikinti, kad, norint išsigelbėti, reikia ne svetimu protu vadovautis, o pasitikėti savuoju. Pats Michailas Gorbačiovas suprato (tik neaišku ar ilgam), kad imperijos persitvarkymas be viešumo ir demokratijos neįmanomas. O totalitariniam režimui tai jau revoliucijos pradžia. Tiesa, noras išlaikyti Rusijos imperiją neleidžia pasakyti, kad šalies ekonominė krizė glaudžiai susijusi su nacionaliniu klausimu, kad sovietizuotoms tautoms nusibodo visoms pagal vieną internacionalinį receptą virti bendrame katile košę...

Mūsų tautos pabudimas būtų neįmanomas be dvasinio prisikėlimo — Atgimimo. Čia labai didelę reikšmę turėjo ir tautos ateičiai turės Lietuvos Katalikų Bažnyčia. Tiesa, ir ji buvo okupantų nusiaubta. Nors žiauriai persekiota ir izoliuota, bet drąsesnių ir savo pašaukimui pasišventusių kunigų dėka sugebėjo išlikti pagrindine tautos moraline jėga... Valdžia bandė per bailius, jai pataikaujančius kunigus bei Bažnyčios hierarchus demoralizuoti jos veiklą, pakirsti autoritetą, bet jai nepavyko. Atsirado vyskupų, kurie atvirai pasipriešino valdžios siekiams. Ypač Bažnyčia pajuto tvirtą kardinolo Vincento Sladkevičiaus ranką. Vyskupas Julijonas Steponavičius, gyvendamas tremtyje Žagarėje, buvo tikinčiųjų laikomas nepalaužiamo Bažnyčios kovotojo simboliu — moraline jėga. Kardinolas tapo tautos dvasios vadu.

Nors priverstinis ateistinis auklėjimas tiek metų stengėsi sunaikinti mūsų tautos krikščioniškąją moralę, tačiau dauguma jaunosios kartos, pūstelėjus demokratijos vėjams, tuoj pat atsigręžė į Bažnyčią. Jaunimas į ją veržėsi gal ne tiek iš gilių religinių įsitikinimų, kiek bėgdamas nuo buldozerinio ateizmo ir tautinio nihilizmo. Staiga lietuviai praregėjo ir suprato, kiek žalos padarė ateizmas jų tautinei savimonei, dorovei, kultūrai. Kiek buldozeriniai ateistai sunaikino mums brangių paminklų, kiek bažnyčių išniekino, pavertė sandėliais!

Labai pakenkė ateizmas ir mūsų literatūrai. Kai kurie netgi talentingi žurnalistai, rašytojai, poetai užkibo ant tos meškerės. Regis, niekas jų prievarta už liežuvio netraukė, o prieš honorarą neatsilaikė. Pliekė ,,mokslinio'' ateizmo straipsnius, romanus ir išgalvotas istorines trilogijas nesusimąstydami, kad pila vandenį ant Maskvos sumontuoto antireliginio ir antitautinio malūno. Žinoma, tai jau praeitis, bet žengiant į Nepri-

LIUDO DAMBRAUSKO „GYVENIMO AKIMIRKOS"

JULIUS KELERAS

Atsiminimų knygos, rodos, negali dejuoti dėl skaitytojų dėmesio. Lietuvoje jos išgraibstomos podraug su romanais, o išeivių padangėje irgi yra vertinamos ne tiek dėl vaizduojamų įvykių istorinės vertės, meninės išraiškos ar savito interpretavimo, kiek dėl pačių įvykių, kurie skaitytojams dažnai yra gerai žinomi, pažįstami, pergyventi (tam tikras Nepriklausomos Lietuvos ar išeivijos gyvenimo laikotarpis — M. Vaitkaus „Nepriklausomybės saulėje", M. Biržiškos „Dėl mūsų sostinės", I. Šeiniaus „Raudonasis tvanas", J. Kapačinsko „Spaudos baruose" ir kt.) arba atstovauja daugeliui baugiai nepažįstamą realybę (Lietuvos partizanų, tremtinių, kalinių ar tiesiog aneksuotų lietuvių atsiminimai — Daumanto „Partizanai", N. Sadūnaitės „KGB akiratyje", A. Griškėno „Iš laiko tėkmės sūkurių" ir kt.).

Yra ir dar viena atsiminimų rūšis — partinių veikėjų, vienaip ar kitaip

---

klausomybę reikia nepamiršti, kad tie autoriai gyvena tarp mūsų...

Kelias į Nepriklausomybę be galo sunkus, pilnas pavojingų posūkių. Vien laisvės troškimo ir ryžto dar nepakanka, reikia ir proto, kuris sugebėtų kiekvienu metu teisingai įvertinti susidariusią politinę situaciją.

Kai kam atrodo, kad dabartinė ekonominė Sovietų Sąjungos krizė ir yra ta palanki politinė situacija Pabaltijo tautoms išsivaduoti iš imperijos. Tačiau reikia nepamiršti, kad ekonominės krizės veda ir į totalitarinę diktatūrą, kuri gali prailginti imperijos agoniją. Esu tvirtai įsitikinęs, tik pliuralistinė demokratija tegali pažadinti šį sunkų ligonį iš ekonominio, dvasinio, politinio šoko. O tikroji demokratija nesiderina su tautų engimu, priespauda, pavergimu. Mūsų tautos ateitis labai priklausys nuo Maskvos ir visos Rusijos sudemokratėjimo... Žinoma, Maskva, tegu ir demokratiška ji taptų, mums Nepriklausomybės nepasiūlys. Ją turėsim išsikovoti patys konstituciniu būdu. Duok Dieve mums jėgų, ryžto ir išminties. O šiandieninis mūsų tautinio susipratimo kelias ir yra Nepriklausomybės preliudija, kurios politinės Sovietų Sąjungos reformos nebegalės nepaisyti.

Nebeužtvenksi upės bėgimo, norint sau eitų ji pamažu!

kolaboravusių su pozdniakovais ir iš to valgiusiais bolševikinio raugo duoną: M. Gedvilo „Lemiamas posūkis", A. Sniečkaus, J. Paleckio, etc., atsiminimai. Jais tegalėjo tikėti tik naivieji, kuriems ideologinis voratinklis buvo uždengęs sąmonę, gebančių identifikuoti tikrus įvykius tikrame istorijos fone, arba tie, kuriems Lietuva buvo tolima egzotika, panašiai kaip mums Australija ar Mongolija.

Laimei šį sykį skaitytojai neturi reikalo su falsifikuota istorine būtim. Atsiminimų dvitomio „Gyvenimo akimirkos" autorius Liudas Dambrauskas — žmogus, skaudžiai savimi iškentėjęs Lietuvos istoriją, tad jo žodis vertas atidaus skaitytojo, kuris gebėtų įžvelgti, jog knygose gražiai ribojasi literatūrinių atsiminimų ir autobiografijos žanras. Autoriui ne mažiau už jo paties praeitį rūpi daiktai, įvykiai, vietovės, žmonės ir situacijos, kurios lydėjo, kūrė ir brandino jo asmenį moralinei rezistencijai. Kiekvienoje keturių gyvenimo periodų pasakojimo dalyje beveik paeiliui vyrauja tai autoriaus „aš" (dažniausiai tai ypatingos įtampos scenos — kalėjime ar ištremty), tai leidžiama pirmauti tam kas supa tą „aš".

Antruoju būdu, sakyčiau, pirmojo tomo pradžioje pateikti autoriaus vaikystės metai išrašyti, atrodo, tikrai auksiniu beletristo plunksnakočiu. Ukmergės apskrities Kuronių kaimas bei jo apylinkės, gyventojai, ūkinis gyvenimas (skaičiais ir vaizdais), tėvų ir vaikų ryšiai, mažojo Liuduko padėtis šeimoje — vaikystės žavesys ir dramatizmas skaitytoją įsuka į prieškarinio gyvenimo verpetą ir leidžia jam pasijusti ne pedantiško buities įvykių ir rakandų surašinėtojo, bet gyvo ir vaizdingo praeities atkūrėjo bendrininku. Kažkas iš senųjų autoritetų yra minėjęs, jog atsiminimuose visada esti begalė fantazijos, tačiau šiuo atveju skaitančiajam rūpi kas kita.

Svarbiausia dvitomio gija — nuo vaiko gebėjimo atsispirti savo luošumui, nugalėti jį sau taip, kad galėtum jį bemaž užmiršti iki sąmoningos niekieno neįveikiamos pastangos bandyti įveikti sistemos luošumą, gniuždantį žmonių gyvenimus. Jeigu pastebi tai, tuomet nesunkiai autoriui atleidi kai kurias jo literatūrines nuodėmes, ypač pastebimas antrojoje knygoje, t.y. apibendrinimus ar išvadas, kurios skaitytojui dažniausiai yra aiškios iš anksto arba ryškėjo iš pateikto teksto. Noras viską pasakyti iki galo kiek silpnina įspūdį, tačiau pati knyga — įspūdingas kaltinimas ne vien bakučioniams, liniauskams — bolševikinio smurto įrankiams, tvirtai sugniaužtiems socialistinės sistemos rankose, bet ir pačiai totalitarinei sistemai, tiek dešimtmečių bandžiusiai nužmoginti žmogų, iš tautų atimti kalbą, tautiškumą, žmogišką laikyseną.

Liudas Dambrauskas, *Gyvenimo akimirkos*. Atsiminimai dviejuose tomuose. I tomas — 676 psl, II tomas — 462 psl. išleido „Vagos" leidykla Vilniuje. Kieti viršeliai. Iliustracijos dail. Gražinos Didelytės. Amerikoje gauna ma Į Laisvę Fonde ir pas platintojus.

Smurto naudojimas Baltijos valtybėse stato pavojun visas Sovietų Sąjungos politikos ir ūkio reformas. Vienintelis protingas sprendimas — grąžinti jų savarankumą. Kol jos okupuotos, tol neužgis žaizda imperijos kūne — taip skelbia estų poetas Jaan'as Kaplinski's straipsnyje, kurį paskelbė Stockholmo dienraštis Dagens Nyheter (28.01.91). Straipsnį sulietuvino ir sudėjo A. Lembergas.

BALTIJOS KRAŠTAI — NEGYJANTI ŽAIZDA SOVIETŲ IMPERIJOS KŪNE

JAAN KAPLINSKI

Pabaltijo įvykiai ir Maskvos siekiai

Nelengva rašyti apie tai, kas vyksta Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Padėtis nepaprastai gležna ir gali per kelias valandas pasikeisti. Ar kariuomenė ir jėgos už jos apsisprendė kartą visiškai sutriuškinti nepriklausomybės sąjūdžius Baltijos respublikose? Ar jos siekia pašalinti vietos vyriausybes ir demokratiškai rinktus parlamentus, kaip reikalauja kai kurie nepriklausomybės priešininkai, ar galėtų pasitenkinti kokiu nors kompromisu su vietos valdžia? Kas nusprendė naudoti smurtą Baltijos valstybėse? Koks Gorbačiovo vaidmuo? Ar jis planavo užpuolimą, ar kariškiai, kurie dabar perėmė iniciatyvą ir gal net valdžią, laikydami jį marionete? Ar bus griebiamasi smurto prieš nacionalistus ir demokratiškai rinktus organus kitose srityse?

Kol kas įvykiai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje buvo daugiau panašūs į tai, kas atsitiko Budapešte 1956 ir Prahoje 1968, negu Gruzijos Tbilisy ar Azerbaidžano Baku. Baltijos valstybėse, kaip Vengrijoje ir Čekoslovakijoje, Maskva stovi ne tik prieš liaudies sąjūdžius ar masių protestus, bet prieš vietos vyriausybes, kurias smarkiai remia tauta. Abiem atvejais centro vyriausybė nusprendė, kad demokratiška raida kelia pavojų jos gyvybiškiems interesams ir todėl turi būti slopinama. Tai įvyko naudojant karius visokių grasinimų, informacijos sulaikymo ir didelės apimties propagandos priedangoje. Abiem atvejais Maskvai pavyko surasti kolaborantų, norinčių užimti postus marionečių vyriausybėse po invazijos.

Svarbus padėties bruožas tiek Baltijos valstybėse, tiek Prahoje 1968 ir Budapešte 1956 — visiškas oficialiosios ideologijos ir esamų valdžios struktūrų teisėtumo sužlu-

gimas. Tautos sukilimas buvo benušluojąs visa, kas buvo laikoma šventa: ‚socializmo pažanga', ‚sovietų valdžia' ir ‚komunizmo idealai'. Tai turėjo būti nemaloni staigmena reformų trokštantiems komunistams, kurie pajuto, kad jie verčiami rinktis tarp visko ar nieko: arba atsisakyti visko, kuo tikėjo, arba išlaikyti viską, net tas senosios tvarkos dalis, kurių norėtų atsisakyti.

Manau, kad Vengrija buvo toks sukrėtimas Chruščiovui ar bent daliai jos radikaliausių šalininkų. Čekoslovakija buvo toks sukrėtimas daugeliui liberalų komunistų tiek Rytuose, tiek Vakaruose. Dabar Gorbačiovo ir liberalų aplink jį eilė.

Jų dilema yra daugiau ar mažiau ta pati. Arba jie atsisakys komunizmo ir sutiks su sovietų imperijos suirimu, arba tęs savo pirmtakų politiką ir ideologiją tiktai su kosmetikos pakeitimais. Antrasis pasirinkimas reiškia taip pat atsisakyti gilių ūkio reformų, kurių reikia sustingusios ekonomikos atgaivinimui ir jos išgelbėjimui nuo visiško sugriuvimo. Jokių tokių reformų nebuvo Chruščiovo ‚atlydžio' laikotarpiu; jų atsisakyta po paviršutiniškų mėginimų septintame dešimtmetyje. Ir ‚Pragos pavasario' nuslopinimas reiškė lemtingą smūgį sovietų inteligentijai.

Nepriklausomybė — jausmų ir proto būtinybė

Dar matysime, kas seks Vilniaus ,,kruvinąjį sekmadienį''. Bet istorijos paralelės skatina labiau pesimizmą negu optimizmą. Prieš Baltijos valstybių puolimą Gorbačiovas susirišo su konservatoriais, ypač su karo pramonės kompleksu, tai yra, su generolais ir ginklų pramonės vadovais. Šie žmonės smarkiai kritikavo jo per didelį liberalizmą politikoje ir ekonomikoje ir, atrodo, tarsi prezidentas pagaliau apsisprendė jų paklausyti.

Gorbačiovo ėjimai pastaraisiais mėnesiais aiškiai rodo jo posūkį į vadinamą ‚dešinę'. Jis nepalaikė radikalios ūkio reformos programos. Jis pareiškė, kad jo tikslas yra išsaugoti Sovietų Sąjungą kaip centralizuotą ir vieningą valstybę. Jis leido iš principo kariškiams laisvai veikti, kur ir kada jiems atrodys būtina. Jis davė savo tylų sutikimą demokratijos ir spaudos laisvės pažeidimams.

Toji reakcinė politika dėl daugelio priežasčių vykdoma Baltijos šalyse. Demokratija čia toliausiai pažengė negu kur kitur. Čia yra tikrai laisva spauda ir veiklios vyriausybės, vykdančios savo politiką be patarimų iš ‚centro'. Čia taip pat reiškiasi lemiami politiškos nepriklausomybės ir atsiskyrimo nuo imperijos sąjūdžiai.

Maskvos komunistai visiškai prarado bet kokį vietos gyventojų pritarimą. Sovietų valstybės ideologija paprasčiausiai dingo, ją pakeitė liberalus nacionalizmas. Estija, Latvija ir Lietuva dideliu laipsniu atsivėrė Vakarams. Ir ūkio reformos vyksta žingsnis po žingsnio. Privatizavimui ir rinkos ūkiui Baltijos

valstybėse stiprėjant, ryškėja ūkio sienos likusios Sovietų Sąjungos atžvilgiu. Nepriklausomybė estams, latviams ir lietuviams tapo jausmų ir proto būtinybe.

Užkrečiamas baltietiškasis virusas

Sovietų ‚establishmentas' į trijų respublikų įvykius reagavo su nerimu, kuris pamažu virto panika. ‚Establishmentas' pamatė visai ryškius kontūrus ateities be jo ideologijos, be jo ūkiškos ir politiškos valdžios, ateities, kurioje imperija pasikeistų į vakarietiško pavyzdžio palaidą sandraugą.

Baltietiškasis virusas pasirodė užkrečiamas ir konservatyvieji nusprendė kovoti su juo visomis priemonėmis. Jie turėjo savo penktąją koloną; VSK-tui ir karo veteranams su partijos ir pramonės šulais pavyko sukurti judėjimą, kuris pasivadino ,,internacionaliniu'' ir turėjo aiškų tikslą kovoti su nepriklausomybės sąjūdžiu bei ūkio reformomis. Šie asmenys, kuriuos visuomet tvirtai rėmė konservatyvios grupės Maskvoje, mėgino destabilizuoti režimo padėtį, vesdami psichologinį karą su vietos valdžia. Kad pasiektų savo tikslą, jie naudojo net streikus ir masių spaudimą, bet iki šiol nieko nepasiekė. Jie taipgi neturėjo kokio pasisekimo vietos parlamentų rinkimuose ir dėl to nepajėgūs veikti vietos politikos raidą.

Kai ūkio reformos Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje žengė pirmyn, o Maskvos ir vietininkų bauginimo mėginimai pasirodė nesėkmingi — ir tai tuo metu, kai gilėjo Sovietų Sąjungos krizė —, konservatyvieji nusprendė daugiau naudoti kitas priemones kovoje su tuo, ką jie laikė didžiausia grėsme sau patiems ir imperijai. Jie atsikratė liberalių politikų (Bakatino, Ševardnadzės) Maskvoje ir privertė Gorbačiovą pasiduoti. Kariškiai pradėjo kelti savo balsą ir jų vaidmuo politikos sprendimuose vis labiau ryškėjo.

Toks galėtų būti Lietuvos ir Latvijos įvykių fonas. Sunku nustatyti, ar mažiausiai keturiolikos neginkluotų piliečių nužudymas (Vilniuje) buvo planuojamas ar nelaimingas įvykis. Esu linkęs manyti, kad tie, kurie atsakingi už visą operaciją, buvo nusprendę žingsnis po žingsnio perimti visus svarbius pastatus ir ryšių centrus Lietuvos sostinėje. Jie norėjo išvengti tokio sukrėtimo, kaip Prahos užėmimas, ir drauge patikrinti tiek pasipriešinimo, tiek Vakarų reagavimo apimtį. Atrodo, kad ir viena, ir kita jie per menkai įvertino.

Lietuvos ir Latvijos įvykiai atgaivino Sovietų Sąjungoj liberalų opoziciją, kuri dabar mobilizuoja savo paramą pabaltiečiams. Taip pat esama ženklų, jog kai kurie kariškiai visiškai nesidžiaugia tuo, kad jie siejami su žudikais ir kietosios linijos žmonėmis. Didžiausias pralaimėtojas Vilniuje veikiausiai yra pats Gorbačiovas. Jo liberalumas ir taikingumas guli sutriuškinti šalia jaunų lietuvių kūnų, kuriuos nužudė mėgstantys šaudyti desantininkai, važiavę gerai

pažįstamomis sovietų užsienio ir vidaus politikos priemonėmis — šarvuočiais. Gorbačiovo žodžiai po to nepadėjo atgauti prarastojo vardo.

Atvira žaizda imperijos kūne

Kas dabar? Galima tikėtis, kad artimiausiu laiku kariškių jėga nebus naudojama Baltijos valstybėse. Šioks toks sąmyšis, atrodo, apėmė Maskvą ir kariškius. Kai kurie vadinamosios Sąjungos tarybos nariai, aplankę Vilnių, buvo linkę labiau remti lietuvių, ne sovietų reikalą.

Žinoma, konservatyvieji taip lengvai neatsisakys savo scenarijaus. Jie tikriausiai toliau stengsis atsikratyti nepriklausomų vyriausybių Taline, Rygoje ir Vilniuje, naudodami grasinimus, streikus ir kitas spaudimo priemones. Jų aiškus tikslas sukelti kiek galima daugiau sunkumų, kad atrodytų būtina įvesti prezidento režimą. Tačiau nenugalimas ryžtas, kurį Vilniuje ir Rygoje parodė žmonės, savo kūnais užbarikadavę savo parlamentų rūmus, galbūt paliko neišdildomą įspūdį ir draugams, ir priešams. Gal po Vilniaus žudynių Maskva vėl pradės galvoti, kad reikia tikromis derybomis su pabaltiečiais siekti protingo kompromiso.

Vieną kelią į tokį kompromisą aiškai parodė sovietų politikos *enfant terrible* Borisas Jelcinas, kuris pripažįsta Baltijos tautų teisę į nepriklausomybę ir mėgina pertvarkyti Sovietų Sąjungą į savotišką sandraugą ar konfederaciją.

Vienintelis tokio kompromiso pakaitas būtų kariškas sprendimas, kuris tikrai būtų kruvinesnis. Tada iš naujo užkariauti ir supasyvėję Baltijos kraštai gyventų toliau, kaip atvira žaizda imperijos kūne. Lietuvos, Latvijos ir Estijos situacija tada būtų panaši, kaip okupuotose Vakarų kranto ir Gazos srityse, su nuolatine komendanto valanda, neramumais, smurtu ir beveik neperžengiamu nuotoliu, visišku vietos gyventojų ir okupacijos jėgų atsiskyrimu. Tada protingiau būtų suteikti Baltijos tautoms ne neigiamą, bet teigiamą ypatingą padėtį, leisti joms tapti veikiau sovietų visuomenės nariais negu okupuotomis sritimis, kas pablogintų politikos klimatą Vidurio Europoje ir suvėlintų dar vienos kartos visus politikos ir ūkio reformų mėginimus.

Kai kurie politologai teigė, kad Sovietų Sąjunga liovėsi egzistavusi *de jure* nuo tada, kai Rusija pasiskelbė esanti savaranki valstybė. Dabar atrodo labai galimas dalykas, kad Sovietų Sąjunga jau pakeliui į savo iširimą *de facto*. Jau nebėra ilgiau tokios valstybės ar nacijos. Tai akivaizdu dabartinėje padėtyje. Atkūrimas būtų naujas užgrobimas ir tai reikštų karą.

Nėra abejonės, kad Maskvoje ir kitur esama jėgų, kurios tvirtai apsisprendusios vesti tokį naujo užgrobimo karą. Bet jeigu jos ir pasirodytų pajėgios laimėti grynai kariška prasme, jų pergalė veikiausiai pasirodytų politiškas pralaimėjimas. Kas beatsitiktų, Pabaltijo įvykiai turės svarbų poveikį likusiajam pasauliui.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenėje:

KELI LIETUVIŠKOJO ŠVIETIMO KLAUSIMAI

AUDRYS ANTANAITIS

Pasaulio lietuvių tautinio švietimo klausimai tampa vis labiau aktualūs. Iškyla reikalas galvoti apie vieningą lietuviškojo švietimo sistemą visame pasaulyje. Jei Vakaruose veikiančios lituanistinės mokyklos turi dešimtmečių tradiciją, gyvuoja laiko patikrintos darbo formos, vadovėlių leidybos sistema, tai besivaduojančiose iš komunistinės priespaudos šalyse šis darbas iš esmės tiktai pradedamas.

Baltijos šalyse (Latvijoje ir Estijoje) bei Sovietų Sąjungoje gyvena ne vienas tūkstantis lietuvių. Iki Antrojo pasaulinio karo tenai veikė dešimtys lietuviškų mokyklų, kultūros centrai, ėjo laikraščiai, knygos. Dabar viso to nebėra. Lietuviškoji veikla buvo užgniaužta, šviesuoliai represuoti. Tik pastaraisiais metais vėl prasidėjo aktyvus lietuvių konsolidacijos procesas. Susikūrė draugijos Ukrainoje, Moldovoje, Mažojoje Lietuvoje, Maskvoje, netgi Sibire — Tomske, Barnaule, Novosibirske, suaktyvino veiklą Latvijos, Estijos, Leningrado lietuvių bendruomenės. Buvo įkurta Vidurio Europos ir SSSR Lietuvių bendrijų Sanryša, kurios tikslas — kurti lietuvius, gyvenančius šiuose kraštuose, padėti palaikyti jų tarpusavio ryšius ir nuolatinį kontaktą su Lietuva. Sanryšai vadovauja Gervėčių krašto atstovas Alfonsas Augulis.

Prie draugijų kuriasi lituanistinės šeštadieninės mokyklos. Vietose atsiranda mokytojų, galinčių vaikus bei suaugusius mokyti kalbos, istorijos, literatūros, duoti bendriausią supratimą apie tautišką kultūrą. Aštuoniolika šių mokytojų darbuojasi Latvijoje, keturiolika — Mažojoje Lietuvoje, po keletą Kijeve, Kišiniove, Maskvoje, Leningrade, Tomske ir kituose miestuose. Iš viso susidaro apie penkiasdešimties tokių mokytojų-misionierių skaičius. Visi jie dirba sunkiomis sąlygomis, kadangi trūksta patalpų, mokymo priemonių, o svarbiausia — pastovaus ryšio su kitais lietuviškojo

---

Audrys Antanaitis, mokytojas-lituanistas, šiuo metu yra Lietuvos Kultūros ir švietimo ministerijos Ryšių su tautiečiais sektoriaus vadovas.

švietimo židiniais. Nėra šeštadieninių mokyklų darbo patirties, specialiai pritaikytų vadovėlių. Kiekvienas dirba kaip išmano. Lietuvos Kultūros ir švietimo ministerija stengiasi šias spragas užpildyti: mokytojai pradedami remti finansiškai, pastoviai siunčiami Lietuvos mokyklose naudojami vadovėliai, tariamasi su šių šalių lietuvių bendruomenes turinčiomis kuruoti valstybinėmis įstaigomis, organizuojami mokytojų seminarai Lietuvoje. Tačiau Lietuvoje negalima įgyvendinti nutrūkusių lituanistinių mokyklų darbo tradicijų atgaivinimo. O kad tai labai aktualu, rodo ir paskutiniojo mokytojų seminaro metu atsitiktinai įvykęs susitikimas su Vasario 16-os gimnazijos direktoriaus pavaduotoju R. Tesnau, kuris papasakojo apie Vakarų lietuviškąjį švietimą. Mokytojų žodžiais tariant, šis susitikimas jiems buvo naudingesnis už visą seminarą. Tai tik sutvirtino mintį, kad laikas galvoti apie tai, kaip tuos penkiasdešimt Sovietų Sąjungoje ir Baltijos šalyse dirbančių mokytojų priartinti prie pasaulio lietuvių įgytos patirties, o naująsias lituanistines mokyklas įjungti į pasaulio lietuvių lituanistinių mokyklų sistemą.

Ateis laikas, kai reikės spręsti Rytų lietuvių bendruomenių įjungimo į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę klausimą. Atrodo, kad į tai visų žiūrima palankiai. Vientisa lietuvybės struktūra, įgalinanti kartu spręsti tautiškojo gyvenimo problemas yra būtina ir dėl to niekas neabejoja. Kitas klausimas — kiek tam laiko ir kokių sąlygų prireiks. Tuo tarpu nutautimas, ypač jaunimo tarpe, ryškus, ir kiekvieni metai šią situaciją dar apsunkina. Iš kitos pusės, ne mechaniškas susijungimas, o dalyvavimas bendrame lietuvybės judėjime yra veiksnys, įgalinantis išlaikyti tautinį identitetą. Todėl kai kurias švietimo programas galima būtų paruošti ir pradėti vykdyti jau artimiausioje ateityje. Jei PLB Švietimo Taryba imtų kuruoti ir Rytų lietuvių lituanistines mokyklas, tai būtų didelis postūmis ir paskata joms. Tai būtų stimulas mokytojams, trokšte trokštantiems susipažinti ir bendrauti su savo kolegomis laisvajame pasaulyje, perimti tai, ką jie geriausio per daugelį dešimtmečių sukūrė. O bendradarbiavimo formų gali būti pačių įvairiausių: susitikimai, bendri seminarai, vienų pas kitus apsilankymai, trumpalaikės stažuotės, apsirūpinimas mokymo literatūra, konkursai, tiesioginis lituanistinių mokyklų bendravimas, susirašinėjimas tarp mokinių ir mokytojų. Lietuvos Kultūros ir švietimo ministerija pasiruošusi suteikti visą jai įmanomą paramą.

Pasaulio lietuviškajam jaunimui reikia sudaryti galimybes mokytis lietuvių kalbos ir kultūros dalykų. Šioje srityje daug nusipelnė PLB Švietimo Taryba, remdama Pietų Amerikos bendruomenes, ir Lietuvių fondas, finansuodamas lietuvių kilmės jaunuolių mokslą Hiutenfelde, Vasario 16-os gimnazijoje. Tačiau kai kurios lituanistinės mokyklos verčiasi nelengvai, trūksta mokytojų. Lietuva čia gali suteikti pa-

ramą siųsdama mokytojus-misionierius ten, kur jų poreikis yra ypač didelis. Iki šiol jau keletas mokytojų yra išvykę dirbti į Gudiją, Mažąją Lietuvą. Galvojama apie vykimą ir į Pietų Ameriką. Ministerija paskelbė mokytojų-misionierių konkursą, kad paskatintų juos šiam kilniam darbui ir atrinktų tinkamiausius asmenis. Atsirado norinčių vykti mokytojauti į etnines žemes, kiti pasiruošę vykti ten, kur bus reikalingi.

Kita aktuali problema — vidurinio mokslo įgijimas lietuvių kalba. Daug dešimtmečių lietuviškojo švietimo židinys ir centras yra Vasario 16-os gimnazija, nuveikusi be galo didelį darbą, puoselėdama lietuvybę. Kultūrine prasme tai tampa ir Lietuvos langu į pasaulį, nes surandant naujų bendradarbiavimo su Lietuva formų, gimnazijos reikšmė turėtų dar padidėti. Deja, iki šiol dėl politinės ir ekonominės situacijos joje negalėjo mokytis Rytų lietuviai. Siekiant išspręsti jų mokslo problemą, Lietuvoje pradėjo veikti ,,Lietuvių namai'' — vidurinė mokykla užsienio lietuvių vaikams, gyvenantiems SSSR ir Baltijos šalyse. Džiugu, kad jau vyksta gražus abiejų mokyklų bendradarbiavimas, įgyjantis vis naujas formas. Svarstoma galimybė keletui mokinių atvykti mokytis į Hiutenfeldą iš Lietuvos, kuo jauna mūsų valstybė yra labai suinteresuota, galvojant apie tolesnes šių mokinių studijas Vakarų aukštosiose mokyklose.

Galvojama ir apie užsienio lietuvių aukštąjį mokslą Lietuvoje. Jau šiuo metu Lietuvoje mokosi nemažai tautiečių. Vyriausybė yra numačiusi galimybę lietuviškajam jaunimui sudaryti pačias palankiausias sąlygas (palengvinti įstojimą, skirti padidintas stipendijas). Tikimės, kad artimiausiu metu šiomis galimybėmis pasinaudos žymiai didesnis skaičius.

Jau kelinti metai Lietuvoje ruošiamos vasaros stovyklos užsienio lietuvių vaikams. Šiemet šios stovyklos organizavimą perėmė Kultūros ir švietimo ministerija. Stovyklos metu vyks įvairūs užsiėmimai, ekskursijos po Lietuvą. Manau, kad ateityje ši stovykla gali tapti vienu svarbiu lietuvinimo veiksnių.

Norėtųsi, kad į švietimo problemas daugiau gilintųsi pats jaunimas. Aiškiau išreikštas švietimo poreikis skatintų lituanistinių mokyklų veiklą ir atsiradimą, o galbūt ir naujų švietimo formų apmąstymą. Šių metų pabaigoje Pietų Amerikoje įvyks Pasaulio Lietuvių Jaunimo Sąjungos kongresas. Reikia manyti, lietuviškojo švietimo klausimai jame bus svarstomi. O ar nebūtų gerai, jei savo problemas jame galėtų išsakyti ir Rytų lietuvių bendruomenių jaunimas.

Lietuviškasis švietimas įžengia į naują etapą, iškyla nauji uždaviniai. Reikia tikėtis, kad bendromis Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo Tarybos, lietuvių bendruomenių ir Lietuvos Respublikos pastangomis šis darbas bus pastūmėtas į priekį.

„NAUJOJI PASAULIO TVARKA" IR LIETUVA

ZENONAS PRŪSAS

Jau nuo praėjusių metų rudens JAV prezidentas Bush kalbose ir įvairiomis progomis vis primena savo „Naujosios pasaulio tvarkos" viziją („New World Order"). Bet iki šiol jis dar nėra jos pilnai suformulavęs, daugiausia pasitenkindamas tik užuominomis. Lyg ir bandė ją susumuoti savo specialioje kalboje kongresui šių metų vasario 6 dieną, vos pasibaigus Irako karui. Štai jo žodžiai:

„Dabar mes jau pradedame matyti horizonte naujosios pasaulio tvarkos viziją. Aiškiai matome galimybes išsivystyti naujajai pasaulio tvarkai. Cituojant Winston Churchill'į, tai yra tokia tvarka, kur teisės ir teisingumo principai apsaugo silpnąjį nuo stipresniojo. Matome pasaulį, kuriame Jungtinės Tautos, atpalaiduotos nuo šaltojo karo problemų, yra pasirengusios atlikti savo įkūrėjų istorinę viziją. Pasaulį, kuriame laisvė ir respektavimas žmogiškųjų teisių bus praktikuojamos visų tautų. Gulfo karas buvo pirmasis šios naujosios pasaulio tvarkos egzaminas. Mes išlaikėm šį egzaminą. Kadangi pasaulis neužmerkė akių agresijai, Kuwaitas šiandien yra laisvas. Nors mūsų kariai jau pradeda grįžti namo, mes turime suprasti, kad laisvės įgyvendinimas mus įpareigoja ir toliau darbuotis ta linkme. Netgi naujoji pasaulio tvarka negali garantuoti, kad atėjo ilgalaikės taikos era. Bet pastovi taika yra mūsų misija".

Gražūs žodžiai. Taip kaip ir pažadai, suformuluoti jau beveik užmirštoje Atlanto Chartoje. Tikėjimas jais kainavo Lietuvai tiek daug aukų ir skausmo. Ką gi šie žodžiai reiškia praktiškai? Ar jie turi ką nors bendro su darbais? Ar mes turime jiems skirti didesnį dėmesį? Dalinius atsakymus duoda pats Gulfo karas. Kodėl gi prezidentas Bush į

jį įsivėlė? Tik jau ne dėl noro apginti silpnąjį nuo stipresniojo. Pagal visuomenės apklausinėjimo davinius, padarytus 1990 metų rugsėjo mėnesį, tuo metu tik 49% Amerikos gyventojų galvojo, kad Bush yra neblogas prezidentas. Jei jis nieko nebūtų daręs Irakui okupavus Kuwaitą, tas procentas galėjo kristi dar žemiau. Tuo laiku daugelis galvojo, kad Bush yra neapsisprendžiantis ir neefektingas prezidentas. Kuwaito išvadavimas atrodė kaip gera proga parodyti, kad jis tokiu nėra. Išlaisvinimas silpnesnio Kuwaito buvo duota kaip pagrindinė priežastis. Bet vėliau buvo parodytas dvigubas standartas, kai Bush griežtai atsisakė padėti sukilusiems kurdams. Atseit ne kiekvieną silpnesnįjį reikia apginti nuo stipresniojo. Mat, padėti kurdams ,,nejeina į Amerikos interesų sferą''. Antra priežastis pradėti karą prieš Iraką galėjo būti spaudimas ir iš Izraelio pusės.

Iš Amerikos žurnalistų turbūt geriausiai šią ,,naująją pasaulio tvarką'' yra susumavęs Walter S. Mossberg. Pagal jį *(Wall Street Journal,* 1991 balandžio 15), ateityje užpuolimo atveju tik pilnai nepriklausomos valstybės gali tikėtis Amerikos karinės pagalbos. Tik tos, kurios dabar priklauso Jungtinėms Tautoms. Bet ir šiuo atveju yra ribos. Bush nesiųstų karinės pagalbos užpultai valstybei, jei ji neturi alyvos arba šiaip neturi ko nors, kas yra svarbu Amerikos interesams. ,,Naujoji pasaulio tvarka'' yra esmėje status quo išlaikymas pasaulyje. Dabar egzistuojančios valstybės turi būti išlaikytos esamose sienose. Netgi jei jos yra ir kolonijalinės valstybės. Vienas iš įtakingų asmenų Bush'o administracijoje (pavardė nepaduota) Mossberg'ui aiškinęs, kad Amerika turi vieną ir tą pačią politiką ir Sovietų Sąjungai, ir Kanadai, ir Jugoslavijai, ir Čekoslovakijai — atseit tokioms valstybėms, kurioms gresia disintegracija. Būtent Amerika norinti, kad šios valstybės išsilaikytų esamoje padėtyje. Tik esanti viena išimtis Sovietų S-gos atveju: Pabaltijo valstybės. Valstybės sekretorius James Baker, kuris paprastai kalba už Bush'ą užsienio politikos klausimais, Pabaltijo kraštus laikąs specialiu atveju. Baker sako, kad Amerika yra pripažinusi Sovietų S-gos sienas 1933 metų ribose, tad be Pabaltijo kraštų. Atseit bent teoriškai, pagal naująją pasaulio tvarką, Amerika turėtų apginti Lietuvą nuo stipresnės Sovietų Sąjungos. Deja, pagal mūsų spaudoje jau minėtą Bush'o išsireiškimą, Lietuva nėra Amerikos interesų sferoje. Pagal Čikagos kolumnistą Mike Royko, Lietuva neturi nei seno, bet jaunas merginas mėgstančio bilijonieriaus emiro, keičiančio žmonas kas savaitę; nei bilijonų tonų alyvos žemės gelmėse. Todėl Kuwaitas — yes, o Lietuva — no.

Pagal Mossberg'ą pagrindinis elementas ,,naujoje tvarkoje'' esąs ne demokratija, ne žmonių teisės, o nepriklausomybės turėjimas ar neturėjimas dabartiniu metu. Naujosios tvarkos pamatai yra valstybi-

nių sienų neliečiamumas, įtvirtintas 1975 metų Helsinkio aktuose. Jos negali būti pakeistos. Nesvarbu, kaip šios sienos atsirado praeityje; ar legaliai, laisvu noru tautoms susijungiant, ar per agresiją. Jos gali būti pakeistos tik laisvu susitarimu tarp dviejų teritorinius ginčus turinčių nepriklausomų valstybių. Taip pat derybomis tarp okupanto ir okupuotojo. Tai reiškia, kad tokios senos savo tautines istorijas turinčios tautos kaip kurdai ar gruzinai, negali tikėtis pagalbos iš Amerikos atkūrimui savo nepriklausomybių. Kitaip tariant, jei kuri tauta yra jau iš vergijos išsilaisvinusi, padėk jai agresijos atveju, jei tai tarnauja Amerikos interesams. O jei tauta tebevergauja — tegu ir toliau vergauja. Juk su tuo turbūt jau ji apsipratusi.

Bush'o ,,naujoji pasaulio tvarka'' yra tiek nauja, kiek daugelio televizijos reklamų tvirtinimas, kad jų siūloma prekė yra ,,naujas pagerintas produktas''. Abiem atvejais turime reikalo su sena preke, tik su kiek pakeistu pavadinimu. Ji nauja tik tiek, kad buvo aiškiai atsiribota nuo Reagan'o laikų. Kai Sovietai užpuolė Afganistaną, Reagan atėjo į pagalbą, duodamas partizanams raketas. Nepabijojo, kad tai gali pakenkti pasaulio stabilumui. Rezultatai kalba patys už save. To nepadarė Bush kurdų atveju. Jis pasirinko tironą Hussein'ą, o ne laisvės norinčius kurdus.

Nežiūrint skambių frazių, pagal Mossberg'ą, Bush'o administracija savo politikos gairėmis pasirinkusi stabilumą, o ne tautų apsisprendimą. Pliuralizmas, o ne separatizmas yra jo administracijos motto. Net ir Pabaltijo kraštų atveju, kur nepriklausomybės reikalavimas teisinės pusės atžvilgiu esąs neginčytinas, Bush ir šią problemą paliko tik derybų objektu tarp pabaltiečių ir Maskvos, pats į šias derybas beveik nesikišdamas. Atseit tegu ėriukas ir vilkas patys vieni derybų keliu išsprendžia ėriuko likimą! Bush vis dar delsia su Lietuvos nepriklausomybės pripažinimu. Netgi toks Henry Kissinger, mums praeityje buvęs gana nepalankiu, sausio 22 dienos straipsnyje, išspausdintame *New York Times*, pasisako už Pabaltijo kraštų nepriklausomybių pripažinimą. Dar stipriau yra pasisakę buvęs Reagan'o laikais valstybės sekretorius George Shultz, o taip pat ir buvęs prezidentas Nixon. Gaila, kad nepriklausomybės paskelbimas negalėjo būti padarytas pora metų anksčiau! Daugelis žymių žurnalistų yra kritikavę Bush'ą dėl jo dvigubo standarto taikymo Kuwaitui ir Lietuvai. Nors iš kitos pusės, Bush'o štabo viršininkas Sununu 1991 kovo 3 Evans ir Novak televizijos programoj tvirtino, kad Pabaltijo klausimas buvęs keliamas kiekviename Bush'o susitikime su Gorbačiovu ir su jo užsienio reikalų ministeriais. Bush ir toliau spausiąs Sovietus dėl Pabaltijo, bet tik diplomatinėmis priemonėmis privačiuose susitikimuose, o ne vieša retorika. Diplomatijoj jis ir toliau naudosiąs savo stilių, kuris buvęs taip sėkmingas praeityje. Šioje

programoje žurnalistai Evans ir Barnes spėliojo, kad gal dabar po sėkmingo Gulfo karo Bush, turėdamas didesnį prestižą, pradės daugiau spausti Sovietus dėl Pabaltijo. Abu galvojo, kad Kuwaito ir Lietuvos okupacijų atvejai esą panašūs, nors Lietuvos okupacija ir įvykusi daug anksčiau, nekaip Kuwaito.

Prezidentas Bush žino, kad jis vienas pats nepajėgs įvesti savo ,,tvarką'' pasaulyje. Reikalingi partneriai. Tai suprantama. Bet keistoka, kad savo pagrindiniu sąjungininku pasirinko ne kokį nors žinomą Vakarų pasaulio demokratą valstybininką, o komunistą Gorbačiovą. Kodėl Gorbačiovą? Atrodo, kad viena iš svarbiausių priežasčių yra tai, kad jis yra tiesiog susižavėjęs Gorbačiovu, kuris yra lyg ir jo ,,idol''. Kita priežastis yra tai, kad Bush ir Gorbačiovas yra vienas į kitą labai panašūs. Ne išvaizda, bet galvosena ir temperamentu. Vienas yra KGB produktas, nors tiesiogiai šiai organizacijai gal ir nepriklausė. Jį iškėlė Andropovas, buvęs labai suktas, ciniškas ir gana žiaurus KGB viršininkas. O Bush yra buvęs CIA viršininku. Nors ši organizacija negali žiaurumu nė lygintis su KGB, ji taip pat nėra ir šventųjų kongregacija. Idealistams, jautriems ir geraširdžiams ir čia vietos nėra. Reikia būti palinkusiam į ciniškumą, kad čia galėtum dirbti. Atrodo, kad abu — ir Bush, ir Gorbačiovas, yra žmonės be gilesnių vidinių įsitikinimų, abu šimtaprocentiniai pragmatikai ir oportunistai. Dėl to, pavyzdžiui, Bush po kruvinų Tiananmen aikštės įvykių Pekine, nė dviem mėnesiam nepraėjus, galėjo be sąžinės graužimo ten slapta pasiųsti Brent Scowcroft'ą, kuris užtikrino Pekino galvažudžiams tolimesnę Amerikos paramą. Bush taip pat lengvai, nė mėnesiui nepraėjus, galėjo dovanoti Gorbačiovui už Vilniaus žudynes. Bet visgi prezidentas Bush vieną kartą pripažino, kad tarp jo ir Gorbačiovo esą ginčytinų klausimų, kur abiejų nuomonės skiriasi, pavyzdžiui, dėl Pabaltijo (prezidento News Conference, 1991 kovo 1).

Nuo pat 1918 metų Amerikos politika pasisako už didelę kolonijinę Sovietų imperiją. Kažkodėl Valstybės departamente tebėra įsitvirtinusi nuomonė, kad šios imperijos išlaikymas esąs labai svarbus garantuoti stabilumą tame pasaulio kampe. Kažkodėl galvojama, kad bus saugiau, jei Sovietų S-gos atominius ginklus kontroliuos Komunistų partija, o ne nepriklausomos Rusijos respublikos demokratinė vyriausybė. Pagal *US News & W. R.* žurnalą (1991 kovo 11, psl. 50), kai kurie politiniai komentatoriai net galvoja, kad Bush turįs dilemą: iki kurio laipsnio padėti Gorbačiovui išlaikyti imperiją. Todėl gal ir nereikėtų dėti daug vilčių į Amerikos pagalbą pilnai Lietuvos nepriklausomybei atgauti. Kaip ir 1918 metais, Amerika Lietuvos pilnos nepriklausomybės atgavimui vargu ar suvaidins didesnę rolę. Gal ir dabar, kaip ir 1918-22 m. laikotarpiu, Amerika bus viena iš paskutiniųjų, pripažinusių Lietuvos nepriklauso-

mybę. Bet tai gal nėra svarbiausia. Džiugu, kad yra mums daug svarbesnių ir palankesnių faktorių. Pavyzdžiui, viename neseniai Maskvoje pravestame apklausinėjime, net 80% pasmerkė Kremliaus karinių dalinių panaudojimą Pabaltijo kraštuose, o 61% pasisakė už nepriklausomybės suteikimą Lietuvai, Latvijai ir Estijai. Gi pagal *Readers Digest* užsakytus, bet Sovietų mokslų akademijos paskutiniu metu pravestus apklausinėjimus visoje Rusijos respublikoje, net 70% jaunų rusų (tarp 18 ir 25 metų) pasisakė už tai, kad nerusų respublikoms būtų leista atsiskirti nuo Sovietų Sąjungos. Tik 19% pasisakė prieš. Atseit rusų tauta jau ,,atsikando'' imperijos, ypač jaunesnioji karta. Taip, kaip savo laiku nuo imperinio galvojimo atsisakė anglai ir vokiečiai. Šiuo metu už rusų imperiją daugumoje kovoja tik centro biurokratija (nomenklatūra), generolai ir Antrojo pasaulinio karo veteranai, beveik visi pensininkai. Jie amžinai negyvens. Jei Bush ir toliau liktų tik stebėtojo rolėje, Lietuvos nepriklausomybės negalės sulaikyti nei Gorbačiovas, nei jo vadovaujama taip nepopuliari Komunistų partija, kol kas dar įsitvirtinusi ir administracijoje, ir KGB, ir kariuomenėje. Jų dienos yra suskaitytos. Kaip ir Lenkijoje, jų išstūmimo iš valdžios balno pagrindinę rolę suvaidins organizuota darbininkija. Ta linkme procesai jau dabar vyksta.

DEMOKRATIJA... (atkelta iš 30 psl.)

žmogiškoji kūryba yra to paties žmogiškojo asmens išraiška. Tai pabrėžti svarbu, kadangi kiekviena žmonių idėja, kiekvienas žmogaus kūrinys — vis tiek, ar jis bus meninis, ar filosofinis, ar pedagoginis, — turi daugiau ar mažiau ryškių ar neryškių pasaulėžiūros bruožų, tų bruožų, kurie kyla iš žmogaus atsakymo į būties ir gyvenimo tikslo klausimus. *Nėra ir negali būti nuo pasaulėžiūros atsietos kultūros.* Todėl nuoseklus demokratijos principo vykdymas kultūros srityje yra nepaprastai svarbus ir aktualus.

Trumpai tariant, vien demokratija — kultūrinė, socialinė, politinė — tėra pajėgi apsaugoti žmogaus asmenį ir jo orumą, įtvirtinti humanizmą, kaip tikėjimą asmens neklystamumu, brolišku nusiteikimu kiekvieno žmogaus atžvilgiu, ir taip apginti jį nuo valdančių pažiūrų pavergimo.

O nuo šito eventualumo, deja, negali apsaugoti net ir nepriklausoma Lietuva. Ji privalo būti dar ir demokratinė. *Nepriklausomybė be demokratijos būtų neišnaudotas šiandienos galimybių rezultatas.* Ir tik visiška demokratija galėtų būti stabilus mūsų nepriklausomybės garantas. Tačiau demokratijos niekada negalima laimėti amžinai. Prie demokratijos žiburio privalu budėti nuolatos. Ypač dabar, kai tas žiburys dar tik pradeda įsidegti...

LIETUVOS JAUNIMO LŪKESČIAI IR TIKROVĖ

MEILUTĖ TALIJŪNAITĖ-BARTUSEVIČIENĖ

Žmogui yra duotas tik vienas gyvenimas ir kiekvienas nori jį pragyventi kaip galima geriau. Žmogaus gyvenimas yra apibrėžtas laiko ir daugelio svarbių gyvenimo įvykių. Tačiau kiekvienas planuoja savo gyvenimą ir kažko tikisi iš jo. Ar iš tikrųjų kiekvienas? Tik 35% sociologinio tyrimo metu apklaustų Lietuvos jaunuolių mano, kad yra būtina planuoti savo gyvenimą. Pusė jaunimo nėra tikri, ar tą reikia daryti, o 15% įsitikinę, kad numatyti savo gyvenimo įvykius nebūtina ir to daryti nereikia.

Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto sociologai 1983 metų pavasarį apklausė Respublikos moksleivius, pavasarį baigiančius savo mokslus įvairaus tipo (bendrojo lavinimo, specialaus vidurinio ar profesiniotechninio) mokyklose. 1990 metais pakartojome jų apklausą. Daugumai jų buvo 22-24 metai, pusė — jau sukūrę savas šeimas, 78% turėjo vieną, 20% — du, o 2% — net tris vaikus, trys ketvirtadaliai dirbo, o vienas ketvirtadalis studijavo aukštojoje mokykloje. Tačiau didesnė dalis jaunų žmonių negalėjo pasakyti, ar sėkmingai klostosi jų gyvenimas. Trečdalis tikėjo savo sėkme, 8% jautėsi esą laimingi, tik 6% pergyveno savo nesėkmes.

Tautinis atgimimas ir Lietuvos Respublikos atkūrimas iškėlė tautos interesus. Tačiau dažnai šnekama apie abstrakčius Lietuvos interesus, atrasta ,,tautinės demokratijos'' sąvoka, kuriami ,,lietuviški'' seniai pasaulyje praktikoje patvirtintų įstatymų variantai, o žmogui paliekama nauja išaugusi mokesčių sistema, jo santaupų devalvacija, neturint galimybės ne tik išpirkti kokias prekes, bet ir investuoti jas, nesulaukiant konkrečiam žmogui svarbių socialinę sritį liečiančių įstatymų. Ar toli nueisime? Lietuvai gali padėti tik jos pačios žmonės, jeigu jiems bus suteikta verslo laisvė, galimybė rizikuoti ir investuoti savo pinigus, tikrąja to žodžio prasme, kurti savo asmeninę ir privatinę nuosavybę, sava valia atsipalaiduojant (arba pasirenkant) nuo visų jos kolektyvinių formų (tame tarpe ir kooperatinės). Bet, regis, Lietuvos žmonėms tos laisvės neskubama suteikti. 1990 metų pabaigoje Respublikoje vis garsiau skambėjo pasiūlymai atidėti privatizavimą ir ūkinę veiklą išlais-

vinančius įstatymus iki to laiko, kol visi vienodai pasiruoš gyvenimo startui. Nesvarbu, kad belaukdami sulaukėme bado, šarvuočių ir kareivių siautėjimo, svarbu, kad būtume visi vienodai alkani.

Kas jaunimui rūpi?

Tad ar bereikia stebėtis, kad 1990-ųjų metų jaunimui darbas pagal specialybę, profesinis tobulėjimas, mokslas ar visuomeninė veikla toli gražu neatrodė patraukliausiomis veiklos sritimis. Kokia veikla atrodė patraukliausia?

1. Bendravimas su draugais (ji nurodė 20% apklausto jaunimo). 2. Užsiėmimai su vaikais (12%). 3. Darbas pagal specialybę (11%). 4.-6. Sportas ir fiziniai pratimai; TV ir radijo klausymasis; teatrų koncertų, parodų, muziejų lankymas (po 10%). 7.-8. Namų priežiūra; Skaitymas (po 8%). 9. Profesinis tobulėjimas (3%). 10. Kino lankymas (2%). 11.-13. Vakarėliai, disko šokiai, kavinių lankymas; Mokslas; Visuomeninis darbas (po 1%).

Visuomeninio darbo nuvertinimas išreiškia jaunimo pasibjaurėjimą pernelyg dideliu formalizmu šioje veikloje, dogmatizmu, vienpusiškais tikslais, juolab kad ilgus metus visuomeninės veiklos ribas jaunimui nubrėždavo komjaunimas. O ir pati priklausomybė komjaunimui jau buvo tapusi tokiu formaliu dalyku, kad lyginant komjaunuolių ir ne komjaunuolių pažiūras, vertinimus ar gyvenimo kelią buvo sunku rasti kokius skirtumus. Aktyvus visuomenininkas dažniausiai reikšdavo karjeristo tipą.

*Neseniai **US News & World Report** žurnale (1991 kovo 4 Nr.) teko užtikti trumpą informaciją apie 200,000 studentų apklausą JAV kolegijose. Skaitytojams gal bus įdomu palyginti JAV studentų norus su šiame straipsnyje pateiktais lietuvių jaunimo siekiais. Štai ko siekia gyvenime JAV jaunimas:*

Tapti turtingais (74%), sukurti šeimą (70%), tobulintis savo specialybėje (65%), būti naudingais visuomenei (62%), susidaryti savo gyvenimo filosofiją (43%), dirbti rasinės lygybės naudai (38%), rūpintis gamtos apsauga (34%), išvystyti kūrybines galias (12%). *Red.*

Žemą mokslo pasirinkimą sąlygoja kitokios priežastys. Iki 25-erių metų amžiaus vos ne kas antras jaunuolis tebetęsė mokslus vienokia arba kitokia forma (aukštojoje mokykloje, technikume, kursuose ir pan.). Mokymosi prasmė labiausiai siejama su noru įsigyti atitinkamą specialybę, giliau pažinti studijuojamus dalykus ar suprasti pasaulyje vykstančius įvykius, siekimu tobulinti savo asmenybę. Tačiau patį mokymosi procesą jaunimas vertina neretai gana skeptiškai: trečdalis neigia mokymo proceso patrauklumą, 14% mokytis patinka. Jaunimo nuomone, aukštesnis išsimokslinimas neįgalina pasiekti geresnę materialinę padėtį, įsigyti draugų arba pažįstamų žmonių pagarbą, daugiau pasiekti gyvenime.

Tikro visuomenės pertvarkymo pradžia ir sėkmės garantas visad

buvo ir tebėra švietimo sistemos reformavimas. Lietuvos respublikos Kultūros ir švietimo ministras Darius Kuolys pripažįsta, kad mes turime tarybinę-sovietinę švietimo sistemą, kuri šiek tiek apskurus, apgriuvus, bet dar egzistuoja ir jos demontavimas negali būti vien savaiminis procesas. Jo nuomone, ,,tautinė mokykla buvo kuriama 1987-88 metais, kai mes gyvenome dar labai neaiškius laikus ir galvojome, kaip savo jaunimą išsaugoti nuo rusinimo, ir iš viso — tautą nuo niveliacijos... Dabar, brandinant Lietuvos valstybę, tokios ,,pasipriešinimo mokyklos'' nebereikia... Tad terminas ,,tautinė mokykla'' pamažu nyksta'' (,,Akiračiai'', 1991, sausis, Nr. 1). Ar ne per anksti jį stengiamės ,,numarinti''? Nes švietimo pertvarkos esmę sudaro ne vien kadrų kaita ministerijoje.

Žmonijos vystymosi eigoje jaunystės tarpsnis ilgėja, didėja mokymosi trukmė. Tad nieko nuostabaus, kad net 17% jaunimo mano baigsią mokytis kada turės 28 metus. Dauguma jaunimo mokymosi pabaigą susieja su pilnametyste (18 metų — apie 40% jaunimo), 22-23 metais (daugiau nei trečdalis) bei 25 metais (20%). Šie žmogaus amžiaus tarpsniai yra labiausiai reikšmingi, nes su mokslo baigtimi yra siejami įvairiausi gyvenimo planai ir įvykiai: nuolatinės gyvenamosios vietos pasirinkimas, galimybė įgyti nuosavą gyvenamąjį plotą, pradėti gyventi atskirai nuo tėvų, kurti šeimą ar įsidarbinti.

76% Lietuvos apklausto jaunimo dirbo įvairiausiose ūkio šakose, 24% — dar studijavo aukštosiose mokyklose. Ir nors jaunimui tai buvo pirmieji trys ar penki darbinės karjeros metai, tik kas trečias žmogus neketino keisti darbo. 20% jau buvo apsisprendę keisti darbovietę, kitiems buvo sunku atsakyti. Ko jie tikėjosi? Kokius reikalavimus kelia darbui, jeigu nėra patenkinti juo ir šitaip blaškosi?

Gyvenimiška tikrovė

Jaunimas nori dirbti mėgstamą darbą, turėti galimybę nuolat tobulintis, plėsti specialybės žinias, gerai užsidirbti ir matyti savo darbo rezultatus. Kiek mažesnę reikšmę jis teikia galimybei būti naudingu visuomenei ir žmonėms, bendravimui su žmonėmis, kūrybiškumui darbe ar savo sugebėjimų įgyvendinimui. Rečiausiai jaunimas išskiria įvairių statusinių charakteristikų, kurios tiesiogiai nėra susijusios su darbo turiniu, reikšmę. Prie pastarųjų priskiriama galimybė įgyti pažįstamų ir draugų pagarbą, gyventi ramiai ir aprūpintai, pilnai išnaudoti darbo laiką ar turėti švarų ir lengvą darbą, kaip ir galimybę kilti tarnyboje bei įgyti aukštą padėtį visuomenėje.

Kaip gaila, kad gyvenimiška tikrovė vėliau apverčia visas šias vertybes ,,aukštyn kojom''. Bet ar gali būti kitaip visuomenėje, kurioje labai reikšminga ir svarbi asmens statusinė charakteristika, didelis nepakantumas tų žmonių nuomonei,

kurie neturi „svaresnio" portfelio valstybės valdymo ar kitose įstaigose. Amerikiečiai sociologai tai apibrėžia kaip „high power distance". Kaip kitaip gali elgtis žmogus visuomenėje, kurioje asmens kvalifikacija ir asmeniniai aukšti pasiekimai yra nevertinami ir nereikšmingi. Tebeturime „feministinę visuomenę" su išlikusiais iš sovietinės politinės sistemos maksimizuotais socialiniais ryšiais, pažinčių mechanizmu. Svarbiausia tampa tarpasmeniniai santykiai ir ryšiai. Tai sukelia tokius neigiamus reiškinius kaip korupciją, „blatą" ar demokratijos ujimą. Be abejonės, tai silpnina ir patį valstybės atstatymo procesą.

Sovietinėje sistemoje turėjome pigiausią darbo jėgą pasaulyje. O ir galimybę gerai uždirbti labiau sąlygojo užimama aukštesnė socialinė padėtis, pareigos arba darbas tokiose srityse, kurios leido tiesiogiai „prieiti" prie sukurtų materialinių gėrybių (pavyzdžiui, prekyboje ar viešo maitinimo įstaigose). Todėl jaunimo materialinio gyvenimo skirtumus žymia dalimi sąlygoja darbo pobūdis bei tėvų turtingumas ir galimybė bei noras padėti savo vaikams. 72% jaunuolių galvoja, kad jų materialinė padėtis tokia pat kaip ir daugumos draugų, 9% — laiko ją žymiai blogesne ir tik 3% laiko turį geresnį pragyvenimą.

Realybė ir norai

Norėtųsi pateikti duomenis apie tai, ką jaunimas turi asmeniniam naudojimuisi:

1. Atskirą kambarį (49%). 2. Stereoaparatūrą (32%) 3. Spalvotą televizorių (31%). 4.-6. Sodą, stakles, siuvimo ar mezgimo mašiną, sporto-turizmo inventorių ir pan. (po 30%). 7. Biblioteką (virš 200 knygų) (25%). 8. Naujus baldus (24%). 9. Muzikinius instrumentus (23%). 10. Meno kūrinius (20%). 11. Lengvą automobilį (18%). 12. Gyvulių, paukščių (15%). 13. Motociklą (12%). 14. Nuosavą namą (7%). 15. Spausdinimo mašinėlę (2%). 16. Videomagnetofoną ir videokasetes (2%).

Žinoma, ne visada žmogaus galimybės sutampa su jo norais. Tad nors spausdinimo mašinėlę kaip ir videomagnetofoną turi tokia pat dalis jaunimo, apsirūpinimui videomagnetofonais drąsiai suteikėme paskutinę vietą. Jeigu 89% jaunimo ne tik kad neturi spausdinimo mašinėlės, bet ir nenori jos turėti, tai 45% jaunuolių, neturinčių videomagnetofonų, pasiryžę juos įsigyti ateityje. Įsigijimo galimybės vėl gi labai ribotos tiek dėl menkos videomagnetofonų pasiūlos Lietuvos prekybos tinkle, tiek dėl jų aukštų kainų. Nelabai tenka stebėtis dažnomis būtent video ir stereo technikos vagystėmis Respublikoje.

Kokie daiktai turi didžiausią paklausą jaunimo tarpe? Norėtų įsigyti:

1. Lengvąjį automobilį (54%). 2. Naujus baldus (51%). 3. Spalvotą televizorių (44%). 4.-5. Videomagnetofoną ar meno kūrinius (po 40%). 6. Sodo sklypą (38%). 7. Ste-

reoaparatūrą (35%).

Dauguma jaunimo planuoja savarankiškai pradėti dirbti iki jiems sukaks 26-eri. Tuo tarpu įgyti nuolatinę gyvenamąją vietą, pradėti gyventi atskirai nuo tėvų, turėti nuosavą gyvenamąjį plotą jis tikisi žymiai vėliau: iki jiems sukaks 30 ar 35 metai. Tačiau net šie lūkesčiai tikrovėje įgyvendinami dar sunkiau, o dauguma sociologinių tyrimų rodo, kad savistoviai pradedama gyventi ties 40-ties metų riba. Politiniai-socialiniai pokyčiai Respublikoje paliečia Lietuvos gyventojų tarpusavio santykius ir jų interesus. Pavyzdžiui, 1990 metais priėmus įstatymą dėl nuosavybės teisės tęstinumo, pagal kurį asmenims yra grąžinami jų namai, net 600-700 tūkstančių Lietuvos gyventojų, prognozuojama, neturėtų, kur gyventi, tuo tarpu eilėje butui gauti įrašyti dar 142 tūkstančiai piliečių. Kokių nors įvykių ar sprendimų vertinimas pagal optimizmo-pesimizmo skalę yra grynai emocionalus ir mažai informatyvus. Realistiškenis gyvenimo supratimas ko gero dažniau suvokiamas kaip pesimistinis. Tačiau adekvatus savo gyvenimiškos situacijos suvokimas įgalina priimti teisingiausią sprendimą.

Tėvų parama vaikams

Savarankišką gyvenimo kelią jaunimas pradeda turėdamas skirtingas „starto pozicijas", kurias sąlygoja jų tėvų gerbūvis bei tėvų-vaikų tarpusavio santykiai. Pusė visų apklaustų jaunuolių jau buvo atsiskyrę nuo tėvų, nors pastarieji jiems tebeteikė visokeriopą pagalbą. Trečdalis (36%) vedė su tėvais bendrą ūkį ir tik 13% neigė bet kokią tėvų pagalbą. Kuo gi dažniausiai pasireiškia jaunimo ryšys su tėvais? Pirmiausia, tėvai remia vaikus maisto produktais (80% jau savarankiškai dirbančio jaunimo, o studentų net 93%). Po to tėvai dažniausiai padeda pinigais (56% dirbančio ir 92% studijuojančio jaunimo). Tik šiek tiek rečiau tėvai padeda vaikams daiktais (50% dirbančio ir 87% studijuojančio jaunimo). Mažiausiai (tik trečdaliui jaunuolių) tėvai padeda auginti vaikus bei namų ūkyje.

Lietuvos Respublikos vyriausybės programos tezėse, kalbant apie socialines teises ir garantijas, buvo suprantama, kad pirmajame ekonomikos reformos etape vyks realus atskirų gyventojų sluoksnių ir grupių gyvenimo lygio mažėjimas bei socialinės įtampos augimas. Ir valstybinio kainų reguliavimo būtinumas, ypač perėjimo į rinką laikotarpiu, buvo grindžiamas vyriausybės siekimu užtikrinti socialines garantijas, sušvelninti infliacijos padarinius, apriboti monopoliškai dideles kainas ir pelnus. Surinkti tikrą informaciją apie Lietuvos gyventojų pajamas yra gana keblu: gaunami atlyginimai jų neatspindi („šešėlinės ekonomikos" išdavoje), patys žmonės nemato reikalo teikti tikslią informaciją, oficialios santaupos taupomosiose kasose taip pat nesuteikia tikro vaizdo. Paklau-

sėme jaunimo, kokio didžio piniginę paramą jie gavo iš savo tėvų per vienerius metus? 35% jaunimo gavo nuo 100 iki 500 rublių, 29% — nuo 500 iki 1000 rublių, tokia pat dalis gavo virš 1000 rublių ir tik 9% tegavo vos vieną šimtą rublių. Apie 15% apklausto jaunimo pripažino, kad jie turi papildomą uždarbį. O 85% jaunimo turi sugebėti pragyventi iš to skurdaus darbo užmokesčio ir tėvų pagalbos.

Be abejonės, politinė, socialinė ir ekonominė sankloda visuomenėje apsprendžia žmogaus galimybes bei pačius būdus, kurių dėka jis gali didinti savo pajamas. Tad posakis ,,Leiskite žmogui gyventi'' Lietuvos sąlygomis turi gana konkretų turinį ir yra priešpastatomas naujai tebekuriamiems apribojimams ir draudimams, suvaržantiems asmens veiklos laisvę ir interesą užsidirbti net pinigų infliacijos situacijoje. Todėl nestebina tai, kad jaunimas ligi šiol tematė labai ribotus papildomų pajamų gavimo šaltinius.

Būtų įdomu žinoti, ko jaunimas turi daugiau, santaupų ar skolų? Jokių santaupų neturėjo 33%, o jokių skolų — 87% jaunimo. Tačiau 39% jaunų žmonių santaupos nesiekė 1000 rublių ir tik 28% juos viršijo.

•

Tiek savo gyvenimo sėkmės, tiek šeimyninės laimės suvokimas, pasitikėjimas savo jėgomis ir perspektyvų vertinimas yra subjektyvus dalykas, įtakojantis žmogaus elgesį. Kita vertus, žmogaus orumo pajautimą ir pasitikėjimą žymiai apsprendžia susiklostę socialiniai santykiai ir ryšiai. Todėl jaunimo išsakyta nuomonė apie tai, kokias galimybes jie jaučia turį geresnes lyginant su jų bendraamžiais, įgalina susidaryti tam tikrą nuomonę apie visuomenės teikiamas galimybes atskiram žmogui. Dauguma jaunimo tiki, kad jų galimybė susitvarkyti asmeninį gyvenimą, būti savarankišku ir nepriklausomu yra geresnė nei kitų draugų. Netiesioginė šiame vertinime slypi pesimistinis visuomenės ,,atvirumo'' ir siekimo įgyvendinti naujas idėjas ar pastangas vertinimas. Kiek mažesnė dalis jaunimo galvoja turinti geresnes profesinio augimo ar savų sugebėjimų išraiškos galimybes. Tik toks jauno žmogaus pasitikėjimas savo jėgomis įgalina įveikti daugelį kliūčių tikrovėje. Žymiai santūriau pasisako apie galimybę įdomiau praleisti laisvalaikį ar pasiekti geresnę materialinę padėtį. Jaunimo nuomone, bendraamžių galimybės šiose srityse visų yra gana ribotos ir vienodos. Skeptiškiausiai įvertinama galimybė kilti tarnyboje. Tai vėl gi atspindi ilgus metus vyravusį neigiamą požiūrį į jaunimo dalyvavimą valdžios ar valdymo organuose. Šiandieninėje Lietuvoje padėtis keičiasi. Galėsime kalbėti ne tik apie jaunimo įsijungimą į Lietuvos visuomenę, bet ir apie tai, kiek jaunimas tą visuomenę keičia. Tikėkimės, kad tai bus stiprus Lietuvos atjaunėjimo procesas.

LIETUVOS VALSTYBĖS EKONOMINIS ATKŪRIMAS

JUOZAS ŠALTINIS

III DALIS
ŽIŪRINT Į ATEITĮ

Atstačius ekonominę struktūrą ir pradėjus eksportuoti gaminius į užsienį, teks pagalvoti ir apie tolimos distancijos planavimą. Ekonomistai yra pastebėję, kad tie kraštai, kurie turi ne tik trumpalaikius planus, bet ypač tie, kurie turi ilgos distancijos planą, kaip taisyklė pasidaro patys turtingiausieji pasaulyje. Tokiu planavimu pokario metais pasižymėjo V. Vokietija ir Japonija. JAV kaip tik tenkinosi trumpalaikiais planais ir jos rezultatai yra liūdni. Taigi ekonomiškas lietuvių žvilgsnis į ateitį darosi reikalingas ir svarbus.

Pirmiausia tektų sugriauti tą pasaulinio garso mitą (turbūt pačios Maskvos surežisuotą), kad Sovietų Sąjunga būsianti didžioji pasaulio turgavietė ir ten visas pasaulis darys biznį, pristatydami jai visokių reikmenų, kurių ten taip trūksta. Vaizduojamasi, kad visi, nuvežę į Maskvą savo prekes, taps turtingi, nes paklausa esanti beveik be konkurencijos, ir prisotinti tokį kraštą gėrybėmis būsiąs neišpasakytas biznis. Deja, tenka pripažinti, kad tai legendinis mitas. Taip nebus, nes tokios svajonės prasilenkia su visais ekonomijos dėsniais bei sąlygomis. Naudingos turgavietės sąlygos yra šios: turgavietė turi būti turtinga, stabili-pastovi ir patikima. Nei viena iš šių sąlygų netinka Sovietų Sąjungai, kuri neturi kietos valiutos, bus politiškai nepastovi dar 50 metų, taip pat nepatikima kaip prekybos partneris. Sovietinė valstybė kaip tarptautinės prekybos vienetas bus viena iš nepatikimiausių, nes dar ilgai skelbs vieną, darys visai ką kitą ir bandys nemokėti už įvežtas gėrybes visais galimais būdais. Toji geopolitinė mintis, kad, girdi ,,mūsų ateitis yra Rytuose'' visiškai nepasiteisins, nes iš Rytų dar ilgai pas mus keliaus suktybės, melas, teroras ir beverčiai rubliai.

Taigi ekonominė gerovė, mokslas, technika, darbo etika ir darbo

kultūra ateis į Lietuvą tik iš Vakarų. Jeigu kam kiltų šiuo klausimu abejonių, tai tie ,,konteineriai'', pilni knygų, vaistų ir drabužių, turėtų prakalbėti jau dabar, nes jie ateina iš Vakarų, ilgos distancijos programai net neprasidėjus.

Pagaliau prisimename, kaip 1989 metais Maskvoje rezidavo keli tūkstančiai pasaulio prekybininkų, tikėdamiesi padaryti biznį su ,,naująja valstybe''. Šiandien jų nebėra, — visi grįžo namo tuščiomis rankomis, o tie, kurie ten pardavė savo gėrybes, turi sunkumų su apmokėjimais. Vėliausiomis žiniomis Sovietų S-ga vėluojasi su atsilyginimais 560 milijonų dolerių sumoje.

Taigi ilgos distancijos planas Lietuvoje turės ekonomiškai būti atsuktas į Vakarus. Pagal šį pagrindinį sprendimą reikės ir orientuotis. Todėl pažiūrėkime į kai kurias pagrindines ekonomines sritis ilgos distancijos žvilgsniu, atsimenant tai, kas čia aukščiau paminėta.

Informacija

Lietuvos valstybė turi surinkti ir atspausdinti visą informaciją apie tai, kas šiuo metu joje gaminama. Joks prekybininkas, atvykęs į Lietuvą nevažinės iš miesto į miestą, bandydamas surasti, pvz., kas, kur ir kokiais kiekiais gamina mažus elektros motorus. Tą informaciją jis turi gauti atvykęs į viešbutį. Kiekvienas žmogus, suinteresuotas ką nors pirkti ar įsigyti, turi tokį gaminių sąrašą pamatyti. Geriausia institucija tokiai informacijai surinkti ir surūšiuoti yra telefono įstaiga. Juk visų įmonių telefonus ji jau turi; reikia tik išleisti naujo tipo telefonų knygą, kurioje alfabetine tvarka būtų surašyti gaminiai, bet ne įmonės. Taip pvz., pagal ,,A'' būtų automobiliai, auto-remontas, benzino stotys ir t.t. Tokia telefonų knyga Vakaruose vadinasi klasifikacine ir jos vaidmuo komercinėje srityje yra tikrai naudingas.

Be to, reiktų įsteigti komercinį informacijos biurą Vilniuje, kur svetimšaliai galėtų gauti vėliausią informaciją tarptautinės prekybos srityje. Nereikėtų tada bėgti iš ministerijos į ministeriją sužinoti, kam priklauso stiklo kombinatas ir kaip jį pasiekti.

Energetika

Lietuvai reikia ilgalaikės energijos vartojimo programos. Čia daug galime pasimokyti iš kai kurių Vakarų kraštų patirties. Pagrindinė Lietuvos energijos rūšis turės būti elektra. Eventualiai gyvenvietės turės atsisakyti Rusijos dujų naudojimo dėlei daugybės priežasčių. Štai kelios: dujų tiekimas bus nepatikimas ir ateityje; pasenę vamzdžiai pradės trūkti ir sproginėti; sovietiniai organai gali reikalauti per aukštą kainą. Net jei dujų tiekimas iš rytų būtų patikimas ir pigus, vistiek ateities Lietuvai reikės daug daugiau elektros energijos, negu dabar pagaminama. Todėl reikės statyti antruosius Elektrėnus Klaipėdoje, apie 10,000 megavatų dydžio, kurie būtų kūrenami trejopu

kuru: anglim, dujom ir nafta. Pagrindinis kuras turės būti anglis, kurią atsivešime laivais. Tai skamba labai pretenzingai, bet patirtis rodo, kad tai nėra labai baisus dalykas. Pvz., V. Vokietija turi savo anglis, bet jai pigiau jas atsivežti iš Pietų Afrikos. Anglis taip pat įvaro baimę visiems ekologams, bet yra padaryta pakankamai tyrimų, ir galima degimą taip sutvarkyti, kad ne tik pašalinama anglyje esanti siera, bet ir kiti taršalai. Jeigu tektų deginti alyvą ar jos išdirbinius — Mažeikiai nuo Klaipėdos visai netoli. Tokią elektros jėgainę pastačius, jau galima būtų svarstyti ir apie Ignalinos atominės jėgainės likimą.

Be to, reiktų pravesti programą, kad kiekviena įmonė ar gamykla, turinti virš 100 darbininkų, turėtų savo elektros jėgainę, varomą dujine turbina ar turbinomis. Tokia jėgainė paprastai veikia tik dienos metu, kad sumažintų maximalinį energijos pareikalavimą darbo valandų metu. Panašiu principu, bet kitais sumetimais, daug mažesnės jėgainės turės būti kiekvienoje ligoninėje. Amerikos įstatymai, pvz., reikalauja, kad ligoninės elektros tiekimas nebūtų sutrukdytas net didžiausių suiručių metu.

Reikėtų atstatyti visas, kad ir mažytes, Lietuvoje esančias hydroelektrines stotis. Vandens varoma elektros jėgainė juk yra pati ekonomiškiausia. Elektros kaina Amerikoje už kilovat-valandą yra keturis kartus pigesnė tose valstybėse, kur energija gaminama vandens kritimo pagalba, negu tose, kur deginama mažai sieros turinti alyva.

Energetikos programa pakeis visą Lietuvos gyventojų maitinimo ir gyvenimo stilių. Lietuva turėtų gauti leidimą gaminti trumpų radijo bangų virtuves, kurios labai sutaupytų elektros energiją ir namų ruošos laiką. Bet svarbiausia — atpalaiduotų gyventojus nuo Rusijos dujų. Tokios virtuvės galėtų būti naudojamos kiekviename bute. Jos užima mažai vietos ir vartoja tik dalį elektros srovės, kurią sunaudotų panašaus galingumo elektrinė plytelė. Vakaruose, ypač Amerikoje, kur šeimininkių laikas labai brangus, tokios instaliacijos yra labai populiarios ir sutaupo daug energijos.

Transportas

Jau iš energetikos taško žiūrint, reikės perstatyti Klaipėdos uostą. Tačiau tarptautinio transporto atžvilgiu, reikės uostą paversti konteinerių baze, kad prekės galėtų būti iškraunamos ar pakraunamos ne maišais ar ryšuliais, bet konteineriais. Iš to net yra kilęs žodis ,,konteinerizacija'' — pritaikymas transporto sistemos šiai tarptautinio standarto sistemai. Konteineris yra standartinio dydžio metalinė dėžė, 2 m aukščio, 2 m pločio ir trijų standartinių ilgių: pats ilgiausias yra 12 metrų ilgio. Visos šios dėžės yra siuntėjui išnuomojamos. Pakrovimo ar iškrovimo mašinerija uosto krantinėje tokias dėžes labai greitai pakrauna ar iškrauna. Laivų

krovėjai — uosto darbininkai jau nebereikalingi. Galima iš laivo dėžes krauti tiesiog ant geležinkelio vagonų platformų arba ant sunkvežimių, kurie yra taip suprojektuoti, kad tokias dėžes priima ir prirakina.

Šiandien, kada knygų, vaistų ir drabužių siuntos eina iš Amerikos į Lietuvą, jos visos naudoja konteinerius, bet tragedija yra tame, kad Klaipėdos uostas tokių laivų negali iškrauti. Tie konteineriai iš New Yorko turi keliauti į Hamburgą ir iš ten sunkvežimiu į Lietuvą. Hamburgo uostas jau seniai ,,konteinerizuotas''.

Reikės visus Lietuvos geležinkelius elektrifikuoti. Tai būtina ne tik iš energetikos požiūrio, bet ir iš ekologinio. Ilgainiui teks perstatyti visus geležinkelius, kad didelio greičio traukiniai galėtų saugiai pasiekti 150 km/val. greitį. Vakarų Europa šiuo metu tai daro dalimis. Reikės jų patirtimi pasinaudoti.

Lietuva turės pradėti galvoti apie savo prekybinį laivyną. Nepriklausoma Lietuva tokį laivyną turėjo, viso 13 laivų, pavadintų Lietuvos miestų vardais. Karui prasidėjus, ,,Panevėžys'' ir ,,Šiauliai'' susidūrė su jūros minomis ir paskendo. Kiti laivai atsirado JAV uoste Baltimoreje ir buvo perduoti Amerikos karo transporto žinybai. Kai kurie kraštai savo laivų nestato, bet juos nuomoja pagal reikalą ir išgales. Tokie išnuomoti laivai plaukiotų po Lietuvos vėliava.

Pagaliau greičio (ir gal prestižo) sumetimais, Lietuva turės savo oro liniją. Vakaruose šiuo metu daug gėrybių ir gaminių jau vežama oro transportu, ypač kai reikia pristatyti kritiškas mašinų dalis, instrumentus, vaisius ir daržoves. Visa tai pareis nuo prekybos intensyvumo, valstybės turtingumo ir gero ekonominio tvarkymosi. Čia iškils Lietuvos aerodromų klausimas. Pagal turimus duomenis Lietuva neturi nei vieno komercinio aerodromo: visi yra strateginiai, suprojektuoti desantininkams nusileisti. Vadinasi, jau nuo neatmenamų laikų sovietinė politika nesivadovavo ekonomijos gerinimu. Todėl reikės plačios studijos, kuriuos aerodromus paversti naudingais prekybai, o gal ir naujus pastatyti.

Žemės ūkis

Apie Lietuvos žemės ūkio atstatymą reiktų atskiro straipsnio. Čia tik užteks priminti, kad ateityje žemės ūkis Lietuvoje turės išgyventi pačią didžiausią permainą ir patį didžiausią sukrėtimą. Visų pirma tai pareikalaus labai didelio investavimo. Tačiau pats didžiausias sukrėtimas bus žmonių iškeliavimas į miestus.

Dabartinės Lietuvos spaudos duomenimis, žemės ūkyje šiuo metu dirba 25% Respublikos gyventojų. Skaitome, kad rudenį ištisos mokyklos palieka savo klases ir žygiuoja į laukus padėti nuimti derlių, nes nėra darbo jėgos. Amerikoje tik 3% gyventojų dirba žemės ūkyje ir jie pagamina tiek maisto, kad nėra kur dėti. Vadinasi, norint priartėti

prie Vakarų efektingumo, žemės ūkio darbo jėga turės sumažėti, jeigu ne iki 3% tai, bent iki 10%. Tokiu būdu iš žemės ūkio sektoriaus turės išeiti arti pusės milijono Lietuvos gyventojų, nes ten šiuo metu darbininkų yra ne per mažai, bet per daug. To sukrėtimo rezultate maisto produktų kaina nukris ir žemės ūkio darbuotojų uždarbis pakils. Kitaip tariant, tų visų feodalinių kolūkių pirmininkų dienos jau yra suskaitytos, nebent jie norėtų tapti traktorininkais.

Pramonė

Kur dėsis ta pusė milijono buvusių žemės ūkio darbuotojų (administratorių, ,,aparačikų'', konsultantų ir sąskaitininkų), kai jiems reikės iš ten išeiti? Jie visi turės pereiti į besiplečiančią lengvąją pramonę. Lengvoji pramonė bus pagrindinis ateities Lietuvos darbdavys ir daugumos gyventojų pragyvenimo šaltinis. Nuo to, kiek tokios pramonės atskiri miestai ir miesteliai prisivilios, priklausys ir tų miestų ar miestelių ekonominė gerovė. Vienas iš būdų prisivilioti lengvai pramonei yra mažų įmonių steigimas. Kad tokios įmonės lengviau atsirastų, reikia sumažinti kapitalo investavimo riziką. Vakaruose tai jau išbandytas būdas, kuris reiškiasi pramoninių parkų statyba. Visi progresyvūs miestai ir miesteliai, kurie nori pritraukti į savo apylinkę naujas įmones, stato pramoninius parkus. Jie tai daro arba patys tiesiogiai, arba suorganizuoja privačią bendrovę tokiam parkui pastatyti. ,,Pramoninis parkas'' — skamba kaip kontradikcija, bet iš tikrųjų tai yra mažų fabrikų miestelis parko atmosferoje. Jame yra pravestos gatvės, elektra, vandentiekis ir kanalizacija. Tokiame parke pastoma 10-20 pastatų, įvairaus dydžio, su privažiavimais sunkvežimiams ir automobiliams, gatvių apšvietimu ir rodyklėmis.

Visa tai kuriama grynai tam, kad kokia nors įmonė, gamykla, dirbtuvė ar paskirstymo bendrovė atvyktų, įsikurtų ir pastatą išsinuomotų. Tuo pačiu tokia įmonė įdarbintų vietos gyventojus, mokėtų mokesčius ir pritrauktų kitus čia pat įsikurti. Naujai besikuriančiai bendrovei vienas iš kapitalo investavimo sunkumų yra pasistatyti sau pastatą. Tokiame ,,parke'' ši rizika atpuola, nes pastatą bendrovė išsinuomoja, tuo sutaupydama didelę kapitalo dalį. Tai ypač svarbu naujai besikuriančioms bendrovėms. Jeigu projektas nepavyks — bendrovė išsikrausto, palikdama pastatą kitam nuomininkui. O jeigu bendrovė bus labai sėkminga ir pasidarys turtinga, ji galės derėtis pastatą nusipirkti, arba — statytis sau naują fakriką kur netoliese, atitinkantį to meto reikalavimams. Svarbu tik, kad pradedant biznį, šalia visų kitų problemų, čia nereikia rūpintis investavimu gamyklos pastatams. Pats miestelis taip pat būna patenkintas, nes pastatų nuoma ilgainiui atlygina už visą tokio parko investavimą. Tokius pramonės parkus planuoti Lietuvoje jau

galima ir dabar. Valstybė tokius parkus paremia tuo, kad juose pastato pašto įstaigą ir ugniagesių stotį.

Moralė ir ekonomija

Nežiūrint visų planų, idėjų ir ekonominių dėsnių, krašto ekonomija labai daug priklauso nuo gyventojų darbo ir biznio etikos, t.y. moralinio gyventojų lygio. Net tokie pragmatikai amerikiečiai yra tai pastebėję: kai tik moralė visuomenėje pradeda smukti, visos gamyklos pajunta ir gamybos kvaliteto kritimą, o vėliau ir produkcija pradeda šlubuoti. 1960-70 metais paplito taip plačiai žinomi ,,pirmadienių automobiliai''. Žmogus, nusipirkęs automobilį, pilną defektų, suseka, kad jo automobilis buvo pagamintas pirmadienį, t.y., kada sutingę darbininkai neatėjo į darbą po ,,smagaus'' savaitgalio, o tie, kurie atėjo į darbą, dar visiškai nebuvo išsipagirioję... Tą dieną pagaminti automobiliai buvo pilni defektų.

Taigi visuomenė, kurioje žmonės neturi pasitikėjimo vieni kitais, negali turėti normalių biznio funkcijų, nes ekonomijoje pasitikėjimas yra viskas. Štai kodėl amerikiečių žurnalistai taip pesimistiškai pradėjo rašyti apie Rusijos ekonomiją: jos problemos pagrinde randasi homo sovieticus, kuris yra taip nudvasintas ir nužmogintas, jogei jis pats yra tapęs didžiausiu savo priešu visose srityse, neišskiriant nei ekonomijos. Ar dabartinis lietuvis irgi tuo pačiu keliu nuvarytas? Ar esame tapę žmonės netinką normaliam demokratiniam gyvenimui? Tai yra klausimai, kurie ir išeivijai kelia rūpesčio. Bet į juos turi atsakyti jau nebe ekonomistai, bet sociologai ir moralistai. Nuo jų diagnozės priklausys ir Lietuvos ekonominė gerovė.

Po pusšimčio metų pertraukos garbingo pirmtako tradiciją atgaivina

***naujasis* ŽIDINYS**

Tai iliustruotas mėnesinis religijos ir kultūros žurnalas,
nuo šių metų sausio mėn. leidžiamas Vilniuje „Katalikų pasaulio" leidyklos
ir remiamas Lietuvos bei išeivijos kultūrininkų.

***naujasis* ŽIDINYS**

bus Jūsų namuose ištisus metus,
jeigu užsisakysite jį (12 numerių - tik $36!), kreipęsi adresu:

Lithuanian Catholic Religious Aid
Lietuvių katalikų religinė šalpa
351 Highland Blvd., Brooklyn NY 11207

POLITINIŲ STUDIJŲ SAVAITGALIS

Los Angeles mieste 1991 sausio 26-27 buvo surengtas iš eilės jau 23-čias Lietuviškųjų politinių studijų savaitgalis. Pagrindinė savaitgalio mintis buvo pažvelgti į išeivijos ir Lietuvos tarpusavio santykius kultūrinėje, politinėje bei ekonominėje plotmėje ir tragiškųjų sausio įvykių šviesoje. Rengėjai buvo Los Angeles LFB sambūris, tad ir savaitgalį atidarė LFB pirmininkas Mečys Šilkaitis.

Šeštadienį buvo net trys simpoziumai. Pirmojo simpoziumo tema: *„Išeivijos talka, sprendžiant Lietuvos kultūrines problemas"*. Kalbėjo: rašytoja Alė Rūta, poetas Bernardas Brazdžionis ir rašytojas Stasys Kašauskas, svečias iš Lietuvos, AT atstovas.

Simpoziume *„Išeivijos misija, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę"* dalyvavo: dr. Ričardas Kontrimas, dr. Jonas Žmuidzinas ir Zigmas Viskanta.

Trečiasis simpoziumas buvo skirtas temai *„Baltų bendravimo problemos Lietuvoje ir išeivijoje"*. Pranešėjai: dr. Vytautas Dambrava, Linas Kojelis, Angelė Nelsienė ir Stasys Kašauskas.

Tą pačią dieną įvyko dar ir dviejų jaunosios kartos lietuvaičių — Dalios Navickaitės ir Andrėjos Giedraitytės — pokalbis, kuriame buvo gražiai iškeltos mintys apie *jaunimo įnašą kovoje už pilnutinę Lietuvos laisvę*. Abi jos dirbo paskutiniuoju laiku Lietuvoje, abi yra gavusios Lietuvos pilietybę.

Zigmas Viskanta ir Dalia Trotmanaitė dar painformavo apie Los Angeles Lietuvių veiklos centro darbus ir planus.

Sekmadienį, po pamaldų Šv. Kazimiero parapijos Bažnyčioje, savaitgalio programoje buvo įdomus pranešimas ką tik iš Lietuvos grįžusio dr. Emanuelio Jarašūno apie jo pergyventus sausio 13 nakties tragiškuosius įvykius. Išsamią paskaitą apie Lietuvos aukštųjų mokyklų ir Mokslų akademijos perorganizavimą skaitė Vytauto Didžiojo universiteto rektorius dr. Algirdas Avižienis. Užbaigiamąją kalbą pasakė dr. Vytautas Dambrava. Prasmingai buvo pagerbti už Lietuvos laisvę žuvusieji. Prie uždegtos žvakutės poetas Bernardas Brazdžionis skaitė savo naujai sukurtą odę žuvusiems Vilniuje. Savaitgalį uždarė ir dalyviams bei rengėjams padėkojo LFB tarybos narys dr. Zigmas Brinkis

Kai kurie savaitgalio pranešimai buvo ištisai išspausdinti lietuviškoje spaudoje. Čia pateikiame tik kelių pranešimų ištraukas.

Studijinio savaitgalio organizatoriai ir programos atlikėjai. Sėdi iš k.: Bernardas Brazdžionis, Stasys Kašauskas, dr. Vytautas Dambrava, Linas Kojelis. Stovi: Mečys Šilkaitis, Žibutė N. Brinkienė-Alex, Algis Raulinaitis, Angelė Nelsienė, dr. Birutė Vilėišytė, dr. Jonas Žmuidzinas, Alė Rūta ir dr. Zigmas Brinkis. Nuotr. E. Arbo.

IŠEIVIJOS TALKA, Sprendžiant Lietuvos kultūrines problemas

STASYS KAŠAUSKAS

Džiugu ir reikšminga, jog garbingą istoriją turinčio politinių studijų savaitgalio pirmoji tema yra ,,Išeivijos talka, sprendžiant Lietuvos kultūros problemas''. Iš tikrųjų, tai yra viena svarbiausių išeivijos ir atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos santykio problemų. 50 okupacijos metų mus padarė alkanais, piktais, mus vertė kontroliuoti, persekioti ir neapkęsti vieniems kitus. Pasikeitė generacijos, pasikeitė žmonių mentalitetas. Ir tik stebuklo dėka mes pakilome iš dvasinio sąstingio, įsigijome ištvermės ir drąsos, atkūrėme Nepriklausomybę. Bet tai nereiškia, kad visos

problemos jau išspręstos...

Aš, kaip rašytojas, į mūsų ateitį žiūriu iš kitokios perspektyvos nei ekonomistas, statybininkas ar medikas, todėl drįstu tvirtinti, kad dvasinė problema mūsų tėvynėje yra svarbiausia. Nekalbėsiu čia apie fizinę ir dvasinę komunizmo agoniją, tik pasakysiu, kad, atsidarius sienoms į Vakarus, atsiras pakankamai prekių ir žaidimų, o mūsų žmonės pradės laigyti po pasaulį kaip zuikiai poravimosi metu. Mums reikėtų pagalvoti, ką tas smagus pasilakstymas duos tautos kultūrai ir dvasiai. Aš bijau pranašauti: galime pasiklysti, jei mūsų galvelės bus tuštokos ir neatsparios blizgučiams...

Žiūriu į Lietuvą rašytojo akimis, lyg ir atitrūkęs nuo to, kas dabar joje dedasi, todėl sakau — į mus reikia žvelgti atsargiai, su tolerancija. Išbadėjusiam reikia mokėti parinkti maistą — persivalgymas taip pat sukelia komplikacijas. Mes nenorime būti elgetos, atkišę civilizacijai ranką ... mės norime būti lietuviais, turinčiais be galo turtingą ir gražią istoriją, gyvenančiais žemėje, kuri vadinasi Lietuva...

Menas, kultūra yra nepaveikiami, neįvertinami pinigais, sakyčiau, neapčiuopiami, todėl ne visada lengvai skiriasi sau kelią šiame be galo sumaterialėjusiame gyvenime. Padėkime tuos kelius palengvinti.

Kai apie 60-tuosius metus Lietuvoje užgeso ginkluota rezistencija, tauta perėjo dvasinėn rezistencijon, ir čia pirmeiviais buvo daugelis mūsų menininkų. Todėl menininkai buvo ir Sąjūdžio vėliavnešiai. Todėl Lietuvoje niekada nebuvo pamiršti nei Brazdžionis, nei Bradūnas, nei Aistis, nei daugelis kitų išeivijoje gyvenančių kūrėjų... Bet šiuo metu mes esame alkani ir, kaip minėjau, mums gresia persirijimas Vakarų materialine ir dvasine (gal — antidvasine) kultūra. Tad išeivijos kultūrininkai galėtų Lietuvai pasitarnauti kaip patys jautriausi ir doriausi vaistininkai...

Mes veržiamės iš sovietinių varžtų, tačiau esame silpni. Todėl mums visiems reikia susijungti krūvon grumtynėse už vienintelę partiją, kuri vadinasi Lietuva, ir matyti joje ne savo munduro sagų blizgėjimą, bet ateitį.

Ir pabaigai — bene pati svarbiausia išeivijos problema, laukianti didžiulio apmąstymo ir pasiruošimo. Juk čia pat laikas, kai Lietuva taps tikrai nepriklausoma, netgi pačios Amerikos pripažinta valstybe. AR IŠEIVIJA YRA PASIRUOŠUSI ŠIAM AKTUI? Visapusiškai? — manau, kad dar ne.

ALĖ RŪTA

...Kultūra yra kūrybinis vyksmas gėrio pagindu. Taigi ir kūrėjai, idealiu atveju, turėtų būti asmenybės, ne tik talentai. Iš kitos pusės, jei visuomenė būtų sveika ir geros moralės, ji stengtųsi kultūrines vertybes priimti. Lietuvoje yra puikaus, tautiškai sąmoningo jaunimo: tai matome iš paskutiniųjų įvykių, kaip jie, beginkliai, atvirais kūnais kovo-

Trys rašytojai politinių studijų savaitgalyje: Bernardas Brazdžionis, Alė Rūta ir Stasys Kašauskas. Nuotr. E. Arbo.

ja už tautos teises, nepaisydami tankų ir kulkų. Mes išeivijoje galime tik nulenkti prieš juos galvas ir iš jų pasimokyti besąlyginio pasiaukojimo.

Bet yra žinių, kad Lietuvoje, deja, yra nemažai ir negerovių: pasimetimo vertybėse ir nusmukusios moralės. Yra to ir išeivijoje. Tad prisikelti moraliai ir kultūriškai reikalinga abipusė talka...

Kūryba gimsta tyloje, susikaupime. Suteikime to susikaupimo sąlygų kūrėjams, nes jų kūrybos vaisiais turtės tautos kultūra. Pagelbėkime jauniems talentams stipendijomis ir kitokia moraline bei materialine parama. Tik svarbu atskirti grūdus nuo pelų, nes yra besiveržiančių į Vakarų pasaulį, neva norinčių jį pažinti, pagyventi normalioje, bet, iš tikro, tik turtingoje aplinkoje... Reikia idealistų ir darbščių studentų stipendininkų...

Iš kitos pusės, reikia ir iš čia siųsti į Lietuvą sąmoningų lietuvių jaunuolių, kurie ten kultūrinėje srityje darbuotųsi. Bet ir vėl, reikia atskirti idealistus nuo nuotykių ieškotojų...

Gal dar svarbiau — reikėtų materialiai paremti Lietuvos mokslo ir auklėjimo institucijas: universitetus ir kitas aukštąsias mokyklas, ypatingai humanitarinį ir humanistinį švietimą...

Dvasinės žaizdos tėvynėje gali būti gydomos ne tiek techninėmis priemonėmis, ne brangiais video ir foto aparatais, kiek brolišku bendravimu, kantriu išklausymu, geru

pavyzdžiu... Tiek pačių problemų sprendimas kultūrinėje srityje, tiek ir tik tada grupuoti ir dėti į vieną. padėti vieni kitiems su broliška pagalba ir meile.

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

,,Yra viena literatūra, ir tėvynėje sukurta ir išeivijoje'', — pasirodė antraštės pralaisvėjusioje Lietuvos spaudoje. Taip, literatūra viena, tik ne ta pati. Norint ją ,,suvienyti'', pirmiausia reikia ją pažinti. Reikia žinoti, kas jos abi puses jungia ir kas skiria. Reikia knygas turėti rankose, jas perskaityti ir įvertinti, ir tik tada grupuoti ir dėti į vieną. Reikia daryti, kad visi sueitume, anot Bradūno, ,,prie vieno stalo''...

Bet... per metus ar dvejus neperskaitysi, kas parašyta per 50 metų. Abiejų literatūrų subalansavimas kol kas tėra tik paviršutinis, atsitiktinis, partizaninis. Dar blogiau — naudojamasi tik tais aptarimais ir įvertinimais, kuriuos pasiskubino kai kurie išeivijos agresyvesni ,,ambasadoriai'' Lietuvos kultūrininkams po ranka pakišti ir kaip reprezentacinę rekomenduoti. Rezultatai matyti iš spaudos ir iš užprogramuotų išleisti veikalų.

Čia, sakyčiau, ir prasideda reikalas talkos, kurios iki šiol nebuvo. Viskas daryta gal ir su gerom intencijom, bet dažnai vienašališkai: mūsų pakraipos autorius — genijus, o ne mūsų — nevertas nė minėti. O jei ir minimas, tai tik iš neigiamos pusės.

Nuo to vienybė nepradedama. Tuo vykdomas abiem pusėm nenaudingas skaldymas, žalojantis rašytoją ir kūrybą ir dezinformuojantis, apgaudinėjantis skaitytoją...

Lietuvių rašytojų draugija turėtų užmegzti ryšį su Lietuvos rašytojų sąjunga ir jos turėtų pradėti kalbą literatūrų ,,sujungimui'' į vieną. Išeivijos ir Lietuvos. Spaudoje (Lietuvoje rašytojai turi net keletą laikraščių bei žurnalų) šis klausimas turėtų būti keliamas, nagrinėjamas, diskutuojamas...

Kaip gamtoje nuo Černobylio radiacijos, taip ir žmogaus dvasinio gyvenimo srityse reikia apsivalyti nuo komunistinių dujų. Keliu ne cenzūros klausimą, o dvasinės dezinfekcijos reikalą. Kaip rūpinamės gamtos — oro, upių, ežerų, jūros tarša, taip pat nereikėų nepastebėti ir užteršto meno.

Naujos dvasios eilėraštį (o tokių ir atgimusios Lietuvos spaudoje netrūksta) įgudęs eiliakalys gali parašyti per pusvalandį, bet nauja dvasia gyventi, galvoti ir kurti, kaip ir Lietuvos spauda ne kartą yra konstatavusi, reikės ne metų, ne dviejų — gal dešimties, o gal net dar daugiau.

Mano amžiaus karta to išsipildymo gal ir nebesulauks. Bet ne tik laukti, o ir siekti, pagalbos ranką tiesti, dialogą palaikyti reikia. Ir būtina. Kaip nėra dviejų Lietuvų, o viena, — kad nebūtų dvi literatūros, bet silpnos, o viena, bet stipri, ne vien rytietiška ar vakarietiška, bet lietuviška ir verta pasaulinio masto lygmens...

Dalia Navickaitė ir Andrėja Giedraitytė, abi priėmusios Lietuvos pilietybę, kalba apie jaunimo įnašą kovoje dėl Lietuvos laisvės. Nuotr. M. Šilkaičio.

IŠEIVIJOS JAUNIMO ĮNAŠAS LIETUVAI

DALIA NAVICKAITĖ ir
ANDRĖJA GIEDRAITYTĖ

Praeitus mokslo metus praleidau Lietuvoj, lankydama Vilniaus Universitetą. Dar ir dabar Vilniaus bokštai ir Sąjūdžio būstinės trispalvė tebėra prieš mano akis. Katedros varpai ir melodiška lietuvių kalba skamba ausyse. Prisimenu Kovo Vienuoliktąją. Prisiklijavę prie bendrabučio televizoriaus, visą dieną atidžiai sekėme Aukščiausiosios Tarybos pasisakymus, diskusijas. Pagaliau, kai vienuoliktą valandą nakties paskelbė Lietuvos naujai atkurtą nepriklausomybę, pašokom, apsikabinom, verkėme iš džiaugsmo, ir tuoj pat nuvažiavome į Katedros aikštę. Ten susitikom universiteto studentus, nešančius trispalves. Prie jų prisijungėme, susikabinome rankomis ir per tirštą miglą žengėme Gedimino kalno link. Tą šaltą, nuostabią naktį aš tiesiog jaučiau, kad pats Kunigaikštis Gediminas šypsodamas džiaugiasi savo Vilniaus krašto gyvento-

jais. Gedimino kalne iššovėme šampano bonkas, dainavome iki ryto.

Nepriklausomybė ir laisvė, kurioje išeivijos jaunimas užaugo, yra didžiausias turtas. Jų vertę mes dar labiau jaučiame, kai matome, kaip mūsų tautiečiai savo kūnais bando tą laisvę apsaugoti nuo tarybinių okupantų tankų ir kulkų.

Tad ir mes, išeivijos jaunimas, turime ir privalome ypač dabar dirbti Lietuvos išsilaisvinimo labui. Pasaulis kaip niekad stebi ir verkia kartu su mumis. Mums reikia išnaudoti šį dėmesį kiek tik įmanoma. Vakarų pasaulyje gyvenančių lietuvių uždavinys yra visais būdais, visuose sluoksniuose kelti laisvos Lietuvos atkūrimo klausimą. Mūsų pareiga atstovauti pavergtą tautą, kol ji okupantų prispausta.

Sausio tryliktosios siaubingi įvykiai prižadino ir paskatino jaunimą organizuoti demonstracijas, gedulo mišias, kelti Pabaltijo liūdną padėtį. Šią akciją privalome tęsti, kol Lietuvos neprikausomybė bus laisvojo pasaulio ir ypač Sovietų Sąjungos pripažinta. Šitus siekimus Vakaruose gyvenantis lietuviškas jaunimas gali reikšmingiau suprasti ir stengtis įgyvendinti įvairiais būdais.

Jaunimo įnašas, Lietuvai siekiant pilnos neprikalusomybės, gali būti politinėje veikloje, kultūriniuose renginiuose, lituanistinėje mokykloje bei šeimoje.

Jungtinių Amerikos Valstijų valdžia privalo atkreipti dėmesį į mūsų reikalavimus. Mūsų balsavimai tai tikra jėga. Šiais būdais mes galim priversti kongresmenus rimtai pateikti Pabaltijo klausimą ir garantuoti jo saugų likimą.

Bedirbdama Lietuvių veiklos centre, sužinau naujausias žinias apie Lietuvą ir galiu visuomenei, spaudai, ir kitiems informacijos teikimo šaltiniams tuoj pat pranešti. Skatinu visą jaunimą paaukoti bent porą valandėlių Lietuvos reikalui. Gavus naujos informacijos reikia ją paskleisti gimnazijose bei universitetuose. Taip pat priklausant ,,Amnesty International'' ir panašioms organizacijoms, galima išdėstyti Lietuvos padėties svarbą. Nepamirškime, kad turime ir amerikiečių pažįstamų, kuriuos galima įtraukti dirbti Lietuvos labui.

Dalyvaukime susibūrimuose ir stovyklose kuriuose svarstomi politiniai klausimai, pvz., Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese Pietų Amerikoje, politiniuose savaitgaliuose, Dainavos stovykloje, ir kitur. Tokie renginiai ne tik leidžia pasireikšti politikoje, bet apskritai jungia išeivijos lietuvišką jaunimą. Savaime aišku, skautų ir ateitininkų organizacijos taip pat šį tikslą atlieka. Tautiniai šokiai ir dainos suburia jaunimą. Šokių grupių pasirodymai Amerikos visuomenėje garsina Lietuvos vardą ir kultūrą.

Lituanistinė mokykla labai padeda išlaikyti lietuvybę, suburdama lietuviukus iš visų miesto kampų. Ten mokoma literatūra, gramatika, istorija, rašymas bei kitos reikalingos ir įdomios paskaitos. Šeštadieninė mokykla atlieka jaunuolio

Simpoziumo „Išeivijos misija" kalbėtojai: iš k. — Algis Raulinaitis (moderatorius), Zigmas Viskanta ir dr. Jonas Žmuidzinas. Nesimato kalbančio dr. Ričardo Kontrimo. Nuotr. M. Silkaičio.

IŠEIVIJOS MISIJA, Paskelbus Lietuvos nepriklausomybės atstatymą

JONAS STASYS ŽMUIDZINAS

Nors paėjusių dvejų metų laikotarpyje išeivija nepriklausomybės atstatymo paskelbimo laukė ir net spėliojo jo būsimąją datą, tačiau ji nebuvo jam pasiruošusi. Per 50 metų išeivija nebuvo sudariusi konkretesnių planų ir sukaupusi didesnių resursų Lietuvai padėti pilnai įgyvendinti nepriklausomybę. Mano manymu, tokia Lietuvai pagalba pilnai įgyvendinti nepriklausomybę kaip tik ir yra pagrindinė išeivijos misija šiuo metu.

Kyla klausimas, kuo pasižymi pilnai įgyvendinta nepriklausomybė? Šioje epochoje, kada beveik be išimties visos valstybės yra tampriai surištos įvairiais tarpusavio santykiais, ypatingai ekonominiais, tutėtų būti aišku, kad absoliuti nepriklausomybė yra utopinė ir neįmanoma. Net ir tokios didelės valstybės kaip JAV ekonomija yra stipriai

---

lietuvišką auklėjimą. Bet svarbiausia lietuvybės išlaikymo tvirtovė yra šeima, kurioje išmokstama kalba ir palaikomi papročiai. Labai svarbu šeimoje vartoti lietuvių kalbą. Kultūra labiausiai atsispindi žmogaus kalboje.

paveikiama kitų kraštų, pvz., Japonijos. Manau nesuklysiu teigdamas, kad Lietuvos nepriklausomybė bus praktiškai pilnai įgyvendinta, kai Lietuvos valstybė nebebus okupuota, kontroliuos savo sienas, tvarkys savo ekonomiją, užsienio politiką ir t.t.

Priėmę išeivijos misijos apibrėžimą, klausiame, ką mes išeivijoje konkrečiai turėtume daryti...

Pagalbos Lietuvai reikia įvairiose srityse. Alfabetine tvarka suminėtinos šios bendros plačios sritys: ekonominė, finansinė, humanitarinė, informacinė, kultūrinė, mokslinė, moralinė, politinė, religinė, švietimo, technologinė.

Tiesiog nuostabu kokiu dideliu mastu po Sąjūdžio susikūrimo, o ypatingai po nepriklausomybės atstatymo paskelbimo, išeivija spontaniškai sujudo teikti Lietuvai pagalbą beveik visose minėtose srityse. Susikūrė vienetai, pasiskyrę sau specifinius uždavinius (pvz., politinę akciją, medicininę pagalbą, religinę šalpą, Sibiro tremtinių rėmimą, pagalbą Lietuvos studentams ir t.t.). Tad išeivijos misija yra vykdoma. Telieka klausimas, ar ji vykdoma tinkama linkme, ar užtektinai intensyviai, ar naudojami tinkami metodai?...

JAV gyvenančiai išeivijai pagrindinis būdas veiklai, ypač politinės pagalbos Lietuvai srityje, yra per JAV kongresą, senatą, administraciją ir formuojant viešąją opiniją — per spaudą, televiziją ir radiją. Visa tai yra seniai vykdoma, gal nepalyginamai efektingiau po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo paskelbimo, po sovietų ekonominės blokados ir po šio sausio mėnesio represijų. Palankumas Lietuvai specifiškai, ir Baltijos kraštams aplamai, yra pasiekęs ligi šiol nepatirtą lygį. Būtų nedovanotina jo neišnaudoti Lietuvos labui...

Mūsų pagrindinės organizacijos dėl per didelės inercijos negali užtektinai greitai reaguoti į kasdieninius Lietuvą liečiančius įvykius. Reaguojama individualiai. Turime eilę pasišventusių organizacijų vadovų, ypatingai LB rėmuose, kurie neša pernelyg sunkią naštą, bandydami atlikti visus ‚gaisro gesinimo' darbus. Trūksta koordinavimo ir darbo padalinimo. Dėl to negalima kaltinti pačių vadovų, nes tokia, atrodo, yra mūsų organizacinės veiklos tradicija. Daug daugiau laiškų, telegramų ir telefoninių raginimų JAV kongresui ir vyriausybei būtų galima išgauti jei turėtume gerą informacinį — koordinacinį tinklą, kuriuo naudodamies organizacijų vadovai galėtų pasiekti, painformuoti ir instruktuoti didžiumą aktyviosios lietuvių išeivijos per labai trumpą laiką. Tokį tinklą suorganizuoti ir palaikyti vartojant dabartinę technologiją būtų visai nesunku ir nebrangu. Šis tinklas galėtų būti naudojamas ne tik koordinacijai, informacijai ir instrukcijoms, bet ir lėšų telkimui laisvinimo veiklai finansuoti...

Norint dirbti efektingai, yra būtina vartoti visas mums prieinamas moderniosios technologijos priemones. Turime daug lietuvių specialis-

LAIMĖJIMAS BESITRAUKIANT

Žvelgiant į Los Angeles politinių studijų praeitį

JUOZAS KOJELIS

Los Angeles politinių studijų savaitgalių ištakų reikia ieškoti tolimesnėje praeityje, kai 1956-57 metais tokios studijos buvo pradėtos organizuoti. Jos iš pradžių nebuvo periodiškos ir buvo organizuojamos privačių asmenų iniciatyva. Kiek laiko ratas nuo anų dienų pasisuko ir kaip dramatiškai pakito Lietuvos politinė situacija, gali pavaizduoti ir toks faktas, kad anais laikais tose politinėse diskusijose dalyvavo iš tėvynės į Vakarų tremtį iškeliavęs pirmasis atgauto Vilniaus universiteto rektorius prof. Mykolas Biržiška, o 1991-jų metų studijose dalyvauja iš Vakarų tremties į tėvynę nuvykęs pirmasis atkurto Vytauto Didžiojo universiteto Kaune rektorius prof. dr. Algirdas Avižienis.

Nuo 1968 metų politinių studijų savaitgaliai pasidarė reguliarūs ir pilnai dokumentuoti. Daugumas paskaitų ir simpoziumų dalyvių pasisakymai atspausdinti ir daugeliu atveju pasiektas ,,consensus'' išreikštas studijų išvadose.

Perbėgus per keliolika *Į Laisvę* žurnalo numerių, skelbusių politinių studijų medžiagą, lengva suprasti, kaip daug čia sukaupta išeivijos istorinės medžiagos. Tie, kurie rašys išeivijos istoriją, ras čia aibes pozityvių minčių, kurios išplaukė iš objektyvaus situacijų vertinimo ir blaivaus bei kritiško žvilgsnio į to laikotarpio reiškinius. Kartais tas vertinimas būdavo aštrokas, tačiau vėlyvesni įvykiai dažniausia patvirtino būvusių studijų išvadų teisingumą.

Mano įsitikinimu, čia 23 metus vykusios studijos reflektavo aplamai bent Amerikos lietuvių išeivijos

---

tų, kurie, neabejoju, būtų pasiryžę daug pastangų įdėti sumoderninti išeivijos veiklos metodus. Mes būtinai turime sukurti mechanizmą, pvz., siūlytą informacinį tinklą, kuris padėtų sutelkti žymias lėšas Lietuvai remti. Prileiskime, kad JAV turime tik 100,000 aktyvių lietuvių, iš kurių per metus būtu galima išrinkti tik po $100. Tai sudarytų $10 milijonų veiklai! Dabartinis JAV LB metinis biudžetas yra mikroskopinis, tik apie 1% tos sumos, — maždaug vidurkinė vieno profesionalo metinė alga. Tolimesnių komentarų turbūt nereikia!

Juozas Kojelis demonstracijoje dėl Baltijos valstybių laisvės X Žmogaus teisių konferencijos metu sausio 26 prie Doubletree viešbučio Pasadena, CA. Nuotr. E. Arbo.

daugumos požiūrius į lietuviškąsias problemas, ir aš noriu kai kuriuos požiūrius paryškinti.

Išeivijai Lietuva visą laiką buvo okupuota. Buvo negausių balsų iš ,,liberalinio sparno'', kurie žodžio ,,okupacija'' vengė ir bandė jį pakeisti ,,dabartine'', ,,šiandienine'', ,,priklausoma'' Lietuva, bet ne okupuota.

Pagrindinė išeivijos egzistencijos prasmė, — tai padėti lietuvių tautai atgauti nepriklausomybę. Konkretus darbas tam tikslui populiariai buvo vadinamas ,,kova dėl Lietuvos laisvės''. Kai kam žodžiai ,,kova'', ,,rezistencija'' rėžė ausį ar net erzino.

Rezistencijos dvasia išplaukė iš tremtinio sąmonės. Sąmoningai ar nesąmoningai išeivija priėmė Maceinos tezę, kad ne būdas, kuriuo lietuvis pateko į svetimą kraštą, bet santykis su pavergtu kraštu apsprendžia tremtinio sąvoką. Išeiviai, kurie save laiko lietuviais, kraštą užėmus priešui, tampa tremtiniais. Tremtiniais tampa ir užsienyje gimę, bet tautinės sąmonės nepraradę jų vaikai. Tremtinys yra įpareigotas rezistencijai. Kas nebesijaučia tremtiniu, tas tampa duoneliautoju. Lietuviai Lietuvoje net lietuvių kalbą savajame krašte iki 1988 laikė tremtine.

Išeivija visą laiką išliko solidari su lietuvių tauta. Tautos valią reiškė aktyvioji ir pasyvioji rezistencija, todėl į ją krypo išeivių širdys ir akys. Neatsakinga mažuma piršo mintį, kad pasitikėti reikia visais lietuviais, net Maskvos funcionieriais. Dabartinėje drąsiais žingsniais į laisvę žengiančioje Lietuvoje Maskvos funkcionieriai, nors ir

lietuviškomis pavardėmis, yra atviri Lietuvos laisvės priešai, k.t. Jermalavičius, Burokevičius, Gureckas, Kuolelis, generolas Naudžiūnas ir kiti. Deja, išeivijoje pasitaikė nevykėlių naivuolių, kurie viešai skelbė, kad Antanas Sniečkus savo istorine reikšme prilygęs Vytautui Didžiajam. Istorinėje kėdėje Antanas Sniečkus tikrai sėdės šalia Josifo Stalino. Ir tuo išeivija neabejojo.

(Kad neiškiltų nesusipratimų, kai naudoju ,,išeivija'' ar ,,išeivijos dauguma'' terminus, turiu mintyje tautiškai gyvuosius išeivijos lietuvius, kurie pirko lietuviškas knygas, prenumeravo spaudą, darbu ir auka rėmė lietuviškus darbus, priklausė organizacijoms).

23-siose studijose dalyvavo ir kalbėjo Lietuvos parlamento narys, rašytojas Stasys Kašauskas. Jis atsivežė kelis egzempliorius savo naujausios knygos ,,Leisk, Viešpatie, numirti''. Ši Kašausko knyga praturtina lietuvių tautinės martyrologijos literatūrą. Autorius naudoja ir išeivijos šaltinius, būtent Lukšą, Brazaitį, Damušį (Lukša savo ,,Partizanus'' parašė, būdamas Vakarų Europoje) — tris rezistencijos žmones, kurių idėjos formavo išeivijos požiūrius į lietuviškąsias problemas. Tų šaltinių pasirinkimas logiškas, ne pripuolamas.

Kalbant apie Los Angeles LF bičiulių organizuojamų politinių studijų praeitį, būtina priminti faktą, kad studijos tam tikram skaičiui Los Angeles jaunimo sudarė pirmąjį forumą savo idėjomis išeiti į platesnę visuomenę. Ir šiose 23-siose studijose dalyviai su pasididžiavimu klausėsi studenčių — Andrėjos Giedraitytės, Dalios Navickaitės ir Dalios Trotmanaitės Lietuvos laisvės rūpesčiais persunktų žodžių.

Kiekvienai išeivijai laikas ir aplinka yra beveik neįveikiami priešai. Tautinio sąmoningumo pozicijoms išeivijoje tenka trauktis visu frontu. Lietuvos okupantas tai žinojo, pranašavo išeivijos mirtį ir iš anksto džiūgavo. ,,Nukirsta, džiūstanti šaka'' — buvo jų sprendimas. Tačiau okupantas apsiriko. Lietuvių sąmonga išeivija, siekdama laimėti laiką, traukėsi labai pamažu ir planingai, lyg gerai paruoštose atsitraukimo kautynėse. Gindama savo pozicijas, šaudė iš kultūrinių bei visuomeninių pozicijų: laikraščių, žurnalų, knygų leidyklų, organizacijų, lietuviškų mokyklų. ,,Priešui'', t.y. tautinio sąmoningumo blėsimui, stabdyti vykdė ir priešpuolius: organizavo kongresus, konferencijas, veržėsi į gyvenamųjų kraštų politines bei visuomenines institucijas, viešąją opiniją formuojančią didžiąją spaudą. Los Angeles vykusios politinės studijos kaip tik skirtinos į tų ,,priešpuolių'' kategoriją.

Ta kova buvo ne tik įdomi, ne tik prasminga, bet ir viltinga. Juk realu buvo galvoti, kad ir besitraukdami galėsime pasiekti laimėjimo. Ir išeivija tai darydama neklydo. Iš okupacinės nakties Lietuva jau išėjo į rytmečio aušrą.

IŠRINKTA NAUJA LFB TARYBA

LFB Rinkimų komisija, kurią sudarė Povilas Vaičekauskas, Aldona Šmulkštienė, Valerija ir Jonas Žadeikiai ir Jonas Vaznelis, paskelbė 1991 metų LFB Tarybos rinkimų rezultatus.

Į LFB Tarybą balsų dauguma išrinkti: Gintė Damušytė, Vytautas Vardys, Kazys Ambrozaitis, Virgus Volertas, Algis Raulinaitis, Kęstutis Girnius, Zigmas Brinkis, Vytautas Aušrotas, Vytautas Majauskas. Kandidatais liko: Adolfas Šležas, Kęstutis Skrupskelis, Antanas Sabalis, Juozas Kojelis, Jonas Urbonas, Česlovas Kuras.

Į LFB Kontrolės komisiją išrinkti: Jonas Kavaliūnas, Pilypas Narutis, Vacys Šaulys.

Prieš pat atiduodant šį numerį spaudai buvo sužinota, kad jau sudarytas naujai išrinktos LFB Tarybos prezidiumas: Algis Raulinaitis — pirm., dr. Zigmas Brinkis ir dr. Vytautas Vardys — nariai, Juozas Kojelis — vykd. sekretorius.

Pirmuoju LFB Tarybos nutarimu, šios vasaros Lietuviškųjų studijų savaitės Dainavoje metu, pirmadienį, antradienį ir trečiadienį (VIII.5,6,7 dieną) kviečiama LFB konferencija organizaciniams reikalams aptarti. Visi bičiuliai prašomi dalyvauti.

NAUJI LEIDINIAI

Antanas Paškus, SĄŽINĖ psichologiniu požiūriu. 184 psl., viršelis O. Baužienės. Išleista Į Laisvę Fondo lietuviškai kultūrai ugdyti 1991 metais. Kaina 6 dol.

Kazimieras Barėnas, MEŠKOS MAUROJIMO METAI. Romanas, 444 psl. Autorius šiame romane tęsia Ignaco Kaušpėdo ir kitų veikėjų gyvenimo aprašymą, nutrauktą jo ankstyvesniame romane ,,Beragio ožio metai'' (1982) su pirmosios sovietinės okupacijos pabaiga. Viršelis ir aplankas dail. Viktutės Siliūnienės. Išleido Ateities Literatūros Fondas 1991. Kaina 15 dol.

ROMANO KONKURSAS

Į Laisvę Fondo lietuviškai kultūrai ugdyti paskelbtas rezistencine tema romano konkursas susilaukia atgarsio. Vertinimo komisija jau gavo pirmuosius konkursui prisiųstus romanus. Papildomai pranešama, kad pilnas vertinimo komisijos sąstatas yra toks: V. Kubilius, V. Valiušaitis ir V. Zobarskaitė (Lietuvoje) ir Č. Grincevičius, P. Jurkus, V. Volertas ir L. Žitkevičius (JAV). Informacija konkurso reikalais gaunama: Lietuvos Rašytojų Sąjunga, 232600 Vilnius, Rašytojų 6, Lietuva, arba Į laisvę/J. Baužys, 9240 Cliffside Ln., Orland Park, IL 60462, USA.

PRATĘSKIME Į LAISVĘ ŽURNALO PRENUMERATĄ IR UŽSAKYKIME ŽURNALĄ Į LIETUVĄ

„Į LAISVĘ" 1990 METŲ RĖMĖJAI

MECENATAI: Los Angeles LFB sambūris — kasmet po $250, dr. K. Ambrozaitis, K. Bružas, St. Džiugas, dr. V. Majauskas, V. Maželis, J. Mikonis, V. Naudžius, E. Pakulienė, B. Paulienė, A. Raulinaitis, dr. A. Šležas, V. Volertas, dr. P. Žemaitis.

GARBĖS PRENUMERATORIAI: J.J. Ardys, V. Akelaitis, dr. A. Aviža, dr. L. Bajorūnas, kun. V. Balčys, A. Balsys, St. Baltrukėnas, C. P. Baltrukonis, L. Baltrušaitienė, V. Barisas, J. Bežys, A. G. Bražėnas, B. Brazinskas, dr. N. Bražėnaitė, Br. Burchikas, Vl. Butėnas, kun. V. Cukuras, dr. S. Čepas, K. Čepienė, dr. A. L. Čepulis, J. V. Černius, kun. M. Čyvas, Vl. Čyvas, kun. V. Dabušis, J. Damušis, J. Daugėla, vysk. V. A. Deksnys, K. F. Dočkus, I. Eitmanienė, dr. A. B. Gleveckas, J. Grigaitienė, F. Ignatienė, Dalia Jakas, K. Jankūnas, A. Janušis, V. Jarienė, Pr. Karalius, P. Kaufmanas, V. Kazlauskas, kun. L. Kemėšis, kun. G. Kijauskas, M. Kirkilas, dr. J. Kižys, kun. V. Krikščiunevičius, D. Kojelytė, prel. J. Kučingis, dr. C. Kuras, V. Kuzmickas, I. Mališka, A. Masionis, V. A. Mažeika, A. Mažiulis, J. Mikaila, dr. Br. Mikonis, P. Milašius, E. Milkauskas, Br. Neverauskas, K. Norvila, J. Pabedinskas, M. Palūnas, V. Palūnas, A. Pargauskas, J. Pažeménas, A. Petrulis, dr. J. Pikūnas, kun. V. Pikturna, A. Pocius, V. Prižgintas, K. Račiūnas, dr. P. P. Rasutis, dr. A. Razma, L. Reivydas, V. Rociūnas, J. V. Rugelis, B. Sakalas, kun. K. Sakalauskas, V. Sinkus, V. Skladaitis, S. Smalinskas, M. Sodonis, dr. J. Sungaila, A. Sutkienė, K. C. Šakys, A. Šatas, V. S. Šilas, M. Šilkaitis, dr. R. Šomkaitė, J. Urbonas, kun. I. Urbonas, V. Vaitekūnienė, St. Vilinskas, dr. P. V. Vygantas, K. ir V. Volertai, J. Žadeikis, V. Žiaugra, J. Žilionis, dr. J. Žirgulis.

AUKOTOJAI: T. Alinskas, J. Ambrizas, D. Augienė, B. Balaišis, A. Barzdukas, A. Bumbulis, A. Dragūnevičius, J. Gepneris, K. Gimžauskas, A. Giniotis, dr. G. Grinis, A. Gurevičius, dr. J. Jusionis, Br. Juška, kun. R. Krasauskas, V. Miliukas, Pr. Pakalniškis, G. Pamataitis, V. Palubinskas, J. Paovys, dr. Z. Prūsas, A. Radžius, V. Rastonis, B. Raugas, St. Rudys, V. Rutelionis, J. Salys, R. A. Shatas, dr. V. Šaulys, kun. J. Staškus, C. Surdokas, Austral. liet. koop. „Talka", J. Vaineikis dr. A. Valiuškis, M. Vaitkienė, J. Veblaitis, kun. J. Velutis, J. Virpša, J. Vyšnionis.

Alp(LKA) 3082
1991
Nr.111(148)

Šio numerio kaina 3.50 dol.

Ł. 317100